

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

และ

จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 40

959.3

ป247

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๐
(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕-๖๖)

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

จดหมายเหตุรายวันที่พิสมัยกรุงธนบุรี

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๒,๐๐๐ - เล่ม

หอสมุดแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๑๒

สาขาวิชาวิจัยชุมชนและสังคม

จังหวัดกาญจนบุรี

องค์การค้ำของครุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับคน
คว่ำทาง ประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี ของไทย แล้ว
หนังสือชุดประชุมพงสาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประ-
โยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่าๆ ที่มีสาระ
และคำอธิบายของผู้มีความรู้ในวิชาดังกล่าวไว้โดย
ละเอียด หนังสือชุดที่เริ่มพิมพ์เป็นภาคแรก เรียก
ว่าภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมา
จนถึงภาคที่ ๓๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลา
ถึง ๓๐ ปีเศษ และในขณะที่ยังพิมพ์ภาคอื่น ๆ
ต่อ ๆ มาอีกหลายภาค ส่วนมากมักจะเป็นภาคละ
๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗ มีภาคละ
๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องด้วยหนังสือชุดประชุม
พงสาวดารนี้เป็นหนังสือดี และพิมพ์มาแล้วเป็น
เวลาช้านาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้

ยากในยามต้องการ ings หงหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็น
ชุดได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ในท้องตลาดจึงสูง
จนจนทุกวันนี้ชุดหนังสือถึง ๑๐,๐๐๐ บาท คณะกรรม-
การจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภา มีความประสงค์จะ
รวบรวมพิมพ์หนังสือดี ราคาพอสมควร สำหรับให้
นักศึกษาผู้สนใจในวิชาการ ได้หาซื้ออ่านได้สะดวก
จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่จะมีหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร เนื่อง
มาจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อครั้งทรง
เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตุจฉา มี
รับสั่งให้กรรมการ หอสมุดวชิรญาณ รวบรวมหนังสือ
ขึ้น เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพ หม่อมเจ้า
คณัฏวดี ท.จ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพระประสงค์
จะให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการ
หอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นผู้เอาใจใส่ใน
การศึกษาโบราณคดี มีพงศาวดารเป็นต้น ตาม
พระราชนิยม ของ พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้
ศึกษามอยู่ ด้วยจะหาหนังสือตรวจสอบไต่ถามเพราะ
หนังสือพงศาวดารและตำนานเก่าโดยมากยังมีได้
พิมพ์ชนบาง พิมพ์แล้วแต่จำหน่ายหมดไปเสียแล้ว
บาง บางทีพอจะหาได้ก็เป็นฉบับที่วปลาสคลาด
เคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษาไป
เสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และ
ตำนานเก่าที่เป็นฉบับดั้งเดิมแก่ผู้ศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วย
เหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือ
ชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑
ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์ภาคอื่น ๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรง
รวบรวมเรื่องส่วนมากของหนังสือชุดนี้ได้ทรงกล่าว
ไว้ โดยคำนึงถึงประโยชน์ของหนังสือประชุมพง-
ศาวดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่มว่า
“ในเวลาที่ตั้งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้า

ต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารมาอาศัยสอบสวน
อยู่เสมอไม่มีใครขาด จนรู้สึกว่หนังสือพวกนี้ช่างมี
ประโยชน์เสียจริงๆ หากไม่มีหนังสือประชุมพงศาว-
ดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือ
เรื่องโบราณจะช้าและลำบากมิใช่น้อย” ขณะนี้
หนังสือประชุมพงศาวดารชุดนี้ มีอยู่ มากมาย หลาย
เล่ม ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาได้รับก็มากเช่น แต่
ดังกล่าวมาแล้วว่ายังมีผู้ใดพิมพ์ขึ้นใหม่ เป็นชุด
และหาอ่านได้ยาก กรุสภาก็ได้จัดพิมพ์ขึ้น

ในการพิมพ์คราวนี้ ได้พิมพ์ตามขนาดหนังสือ
ชุดภาษาไทยของกรุสภานี้ ซึ่งมีความหนาประมาณ
เล่มละ ๒๐-๒๕ ยก แต่ประชุมพงศาวดารเดิม มี
ขนาดไม่เท่ากัน หนาบ้างบางบ้าง ฉะนั้นประชุม
พงศาวดารของกรุสภานี้เล่มหนึ่งๆอาจจุประชุมพงศาว-
ดารเล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่งๆ ฉบับ
เดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่ม ตามขนาดของ
กรุสภาก็ได้ อย่างไรก็ตาม เพื่อความสะดวกในการ

ฉันคิดว่า ประชุมพงสาวดารของครูสภาแต่ละเล่มจะ
บอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุมพงสาวดารฉบับเดิมภาค
ที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงสาวดารเล่ม ๑

(ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)

๕๒๖๕
เป็นต้นดังนี้

สารบัญ

หน้า

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

คำนำ	ก
บานแพนง	๑
พระราชพงศาวดาร	๑
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกออกจากวัดพิชัย รบฝ่ากองทัพพม่ามุ่งตรงไปนครนายก	๒
เดินทางจากนครนายกไปทางปราจีนบุรี	๕
ผ่านปราจีนบุรีเลี้ยวลัดไปยังชลบุรี	๘
ผ่านชลบุรีไปยังจังหวัดระยอง	๘
กรมการจังหวัดระยองคิดประทุษร้าย	๙
กรมการจังหวัดระยองแตกหนีแยกไปตั้งช่อง อยู่ที่บางปลาสร้อย และบ้านแก่ง	๑๐
แต่งคนไปเกลี้ยกล่อมพระยาจันทบุรี	๑๑

ให้หลวงพิชัยราชาไปเกลี้ยกล่อมพระยา- ราชาเศรษฐี	๑๔
ยกทัพไปปราบขุนรามหมื่นส่องที่บ้านแกลง	๑๕
ยกทัพกลับมาปราบนายทองอยู่ นกเล็ก ที่ บางปลาสร้อย	๑๗
เดินทัพไปพักอยู่ที่จังหวัดระยอง	๑๙
พระยาจันทบุรีให้พระสงฆ์มานำทัพ	๒๐
เดินทัพตรงไปยังจันทบุรี	๒๑
พระยาจันทบุรีไม่ยอมส่งตัวขุนรามหมื่นส่อง ออกมาลู่กะโทษ	๒๓
เดินทัพเข้ายึดจันทบุรี	๒๔
พระยาจันทบุรีหนีไปเมืองพุทไธมาศ	๒๕
ตอนกู่ชาติ	
ยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเข้ามาปราบพม่า โพสามต้น	๒๖
ทัพหน้าค่ายโพสามต้นฟากตะวันออกแตก	๒๗

พระนายกongออกสวามิภักดิ์	๒๘
ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์ อมรินทร์	๒๙
แต่งคนขึ้นไปเกลยกล่อมเมืองลพบุรี	๒๙
เคลื่อนกองทัพลงมาตั้งพักอยู่ที่ธนบุรี	๓๐
แจกจ่ายอาหารเลี้ยงราษฎรมากกว่าหมื่นคน	๓๐
ทัพทวายตีล่วงเข้ามาล้อมค่ายบางกุ้ง	๓๑
หัวเมืองชั้นในสงบราบคาบ	๓๒
บำรุงพุทธศาสนา	๓๒
ยกทัพขึ้นไปปราบพิษณุโลก แต่ต้องถอยทัพกลับ	๓๔
กรมหมื่นเทพพิพิธไปอยู่นครราชสีมา	๓๔
นครราชสีมาเกิดปั่นป่วน	๓๕
กรมหมื่นเทพพิพิธไปอยู่พิมาย	๓๖
เกลยกล่อมพระนายกongหนีไปอยู่พิมาย	๓๗
กองทัพธนบุรีออกตามจับกรมหมื่นเทพพิพิธ	๓๗
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบดาภิเษก	๓๘

ข้าวแพง	๓๘
หม่อมเจ้าอุบล หม่อมเจ้าฉิม เป็นโทษ	๓๙
ตั้งต้นรวมอาณาจักรไทย	
ปราบนครศรีธรรมราช	๔๐
โปรดให้พระเจ้านราสูรวิงศ์ครองนครศรี- ธรรมราช	๔๕
ปราบสวางบุรี	๔๖
แขกเมืองตรังกานู และยกกะตราบายขึ้น	
คาบศิลา ๒,๒๐๐ บอก	๔๗
หลวงโกษา (ยัง) แดกจากพิษณุโลกหนีไปทาง ทิศอีสาน	๔๗
โปรดให้พระราชอาคันในกรุงขึ้นไปอยู่สั่งสอน พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ	๕๑
ทรงตั้งข้าหลวงครองเมืองฝ่ายเหนือ	๕๒
กองทัพพม่าเชียงใหม่ลอบยกมาตีเมืองสวางคโลก	๕๓
กองทัพพม่าแตกกลับไป	๕๓

ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปปราบพม่าเชียงใหม่	๕๕
ทัพหลวงถอยจากเชียงใหม่	๕๖
ปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร	๕๘
พระยาราชานครศรีเจ้าเมืองพุทไธมาศแตกหนีไป	๕๙
โปรดให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชานครศรี	๖๐
พระองค์อภัยเจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเมืองลูกหน้อย	๖๐
ทัพหลวงเสด็จไปกรุงกัมพูชา	๖๐
ปราบพม่าเชียงใหม่	๖๓
ไปสุพลาและมะยง่วน แม่ทัพพม่าแตกหนีไปจาก เชียงใหม่	๖๓
โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ครองนครเชียงใหม่	๖๓
โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ครองนครเชียงใหม่	๖๖
โปรดให้พระยาลำพูนเป็นพระยาอัยวงศ์ ครองนครหริภุญชัย	๖๗

โปรดให้พระยาภาววิละครองนครลำปาง	๖๗
พระยาวิเชียรปราการถวายนัดคานารี แต่ไม่ ทรงรับ	๖๘
พระยาภาววิละถวายนัดคานารี	๖๙
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองเถิน	๗๐
พม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา	๗๐
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองตาก	๗๐
เรือพระที่นั่งกระแทบตอไม้ล้มลง	๗๑
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงกรุงธนบุรี	๗๒
โปรดให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรม- ขุนอินทรพิทักษ์ ยกทัพไปตั้งรับพม่าที่ราชบุรี	๗๒
โปรดให้พระยาพิชัยไธสวรรย์ยกทัพไปขับไล่ พม่าที่นครชัยศรี	๗๘
ทัพหลวงเสด็จไปราชบุรี	๗๙
ตำราการหล่อปืนมหาเศวตรัตน์	๘๐
พระบรมราชาโชวาทพระราชทานแก่ทหาร	๘๗

พระราชทานพระราชอาชญาสิทธิแก่เจ้าพระยา	
นครสวรรค์	๙๓
กองทัพพม่ามารุกรานฝ่ายเหนือ	๙๕
ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปต่อต้านทัพพม่า	๙๕
เมืองพิษณุโลกเสียแก่พม่า ว่าเพราะสนเสียบึง	๑๐๔
กองทัพพม่ารีบกลับไปอังวะ	๑๐๕
ทัพไทยออกตามตีทัพพม่า	๑๐๕
พุทธทำนายของมหาโสภิต	๑๐๖
โปรดให้พระยาจักรี (ด้วง) เจ้าพระยาสุรสีห์	
(บุญมา)	๑๐๖
พระยาธรรมมา (บุญรอด) กลับลงมาทำนา	
พำกตะวันออก กรุงธนบุรี	๑๑๐
เจ้ากรุงบมเบย์ซื้อปืนถวาย ๑,๔๐๐ บอก พร้อม	
ทั้งเครื่องบรรณาการ	๑๑๓
ราชาภิเษกพระเจ้านครศรีธรรมราช	๑๑๔
บริจาคนครราชพัทธ์แจกคนอนาถาทัง	
ในกรุงนอกกรุง	๑๑๕

การพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิกรมพระ-	
เทพามาตย์	๑๑๖
ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางยี่เรือนอก (คือ	
วัดอินทาราม)	๑๑๖
โปรดให้หล่อปืนใหญ่	๑๑๗
แต่งตั้งทัพไปปราบพระยานางรองตลอดถึง	
เมืองโขง เมืองป่าสัก เมืองอัตปือ	๑๑๗
โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ตัวง) เป็นสมเด็จเจ้า-	
พระเจ้านครศรีธรรมราช	๑๑๘
โปรดให้สร้างพระพุทธรูปปฏิมาลงพระองค์	๑๒๐
มีพระราชบัญชาถามพระสงฆ์ด้วยเรื่องผล	
ของทาน	๑๒๑
ปราบนครเวียงจันทน์	๑๒๒
อัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากกรุงธนบุรี	๑๒๓
พระมหาดาศึกการกบฏ	๑๒๓
กำจัดพวกญวนกบฏ (เมืองเชียงซุนเป็นหัวหน้า)	๑๒๓
ปราบเขมร	๑๒๕

พวคนายบุญนาคกบฏ ยกปล้นกรุงธนบุรี	๑๒๖
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงผนวช	๑๒๙
พระยาสุรียอภัย (บุญเมือง) ยกทัพมาจาก นครราชสีมา	๑๒๙
พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษสงคราม คุมทหารออกต่อสู้พระยาสุรียอภัย (บุญเมือง)	๑๓๐
สมเด็จพระเจ้ากษัตริย์ศึก (ตัวง) หนีเดินทัพ กลับจากเขมร	๑๓๑
สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี	๑๓๑
ประหารชีวิตขุนนาง ๔๐ เศษ	๑๓๒
ให้พระยาธรรมา (บุญรอด) และพระยาวิจิตรนารี จัดการสร้างพระราชวังใหม่ที่ปากตะวันออก กรุงธนบุรี	๑๓๓
ชำระโทษกรมฝ่ายใน	๑๓๓

- ล้อมจับสมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรม-
 ขุนอินทรพิทักษ์ และเจ้าพระยานครราชสีมา
 ที่เขาน้อยใกล้ปลั้ว ได้แล้วนำมาสำเร็จโทษ
 ที่กรุงธนบุรี ๑๓๔
- ราชาภิเษกเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่ ๑๓๔
- เหตุการณ์ข้างเมืองอังวะ ๑๓๖
- สำเนาท้องตราบมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖ ๑๓๗
- ฉบับที่ ๑ ถึงพระยายมราช ให้รวบรวม
 พรรคพวกสมกำลังยกลงไปชุกกุเลน
 ณ กรุงธนบุรี ๑๓๗
- ฉบับที่ ๒ ถึงพระยานครชัยสิน เป็นต้น ให้
 ยกลงไปจับการชุกกุเลนพระนคร ๑๓๗
- ฉบับที่ ๓ ถึงพระยาสุนทรพิพิธ ให้ยกลงไป
 จับการชุกกุเลนพระนคร ๑๓๘
- ฉบับที่ ๔ ถึงพระยาสุพรรณบุรี เป็นต้น ให้
 ลงไปจับการชุกกุเลนพระนคร ๑๔๐

- ฉบับที่ ๕ ถึงพระยายมราช เป็นต้น ให้เตรียมทัพ
 ยกไปกั้วสกัดทัพพม่าทางตะวันออก ๑๔๑
- สำเนาท้องตราบมะเมย พ.ศ. ๒๓๑๗ ๑๔๕
- ฉบับที่ ๑ ถึงเจ้าพระยาสุวรรคโลก ๑๔๕
- ฉบับที่ ๒ ถึงเมืองกาญจนบุรีและเมือง
 ศรีสวัสดิ์ ให้เตรียมการคอยรับกองรามัญ
 อพยพ ๑๔๖
- ฉบับที่ ๓ แสดงว่า เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
 รักษาการในตำแหน่งสมุหนายก ๑๔๗
- ฉบับที่ ๔ ถึงเจ้าพระยาสุวรรคโลก ว่ามีความ
 ผิดต้องถูกจำลงไป ณ กรุง ๑๔๗
- ฉบับที่ ๕ ถึงพระศรีสวัสดิ์ ให้สืบเหตุการณ์
 เมืองพม่า ๑๔๘
- ฉบับที่ ๖ ถึงเมืองกำแพงเพชร และเมือง
 นครสวรรค์ ให้เตรียมการรับเสด็จ ๑๕๐
- ฉบับที่ ๗ ถึงเมืองสิงห์ เป็นต้น ให้เตรียมทัพ
 ไปชุมพล ณ บ้านระแหง ๑๕๑

ฉบับที่ ๘ ถึงเจ้าพระยานครราชสีมา เป็นต้น ให้รับจัดแจงเลขส่งไปเข้ากองทัพรับเสด็จ	
ณ เมืองตาก บ้านระแหง	๑๕๓
ฉบับที่ ๙ ถึงผู้รักษาเมืองกรมการ ให้รับ ดำเนินการตามท้องตรา ฉบับที่ ๘	๑๕๕
บัญชีข้างหลวงบัวออกอุสภก พ.ศ. ๒๓๑๕	๑๕๖
ถูกพม่าตีต้อนเอาไป ๓๘ ช้าง	
พระราชทานแก่กรมขุนอนุรักษสังคราม ๑๐ ช้าง	๑๕๗
ล้มแลให้กองทัพรับพระราชทาน	๑๕๗
จ่ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกัมพูชา	๑๕๘
มรดกเจ้าพระยาสุวรรคโลก ๒๒ ช้าง	๑๕๘
มรดกเจ้าพระยาจักรี (หมุด)	๑๕๙
มรดกเจ้าพระยาสรณ์มอญแก่พระยาสรณ์	๑๖๐
บัญชีข้างหลวงบ่ระกานพศก พ.ศ. ๒๓๒๐	๑๖๐
ช้างอยู่ตามหัวเมือง	๑๖๐
นำไปเมืองไทรบุรี	๑๖๑

ไปด้วยทัพพระยาจักรี (ตัวง) และพระยาธรรมมา

(บุญรอด)

๑๖๒

สารบาญคนเรือ

๑๖๓

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖

จดหมายรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี คราวปราบ

เมืองพุทไธมาศและเขมร เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๔ ๒๐๔

เตรียมกองทัพเรือ

๒๐๔

เรือแม่ทัพนายกองเขียนรูปตราตามตำแหน่ง

เรือพระที่นั่งเขียนหน้าเรือเป็นรูปครุฑ ๒๐๕

จำนวนเรือรบ พล และอาวุธในกองต่าง ๆ ๒๐๕

อักษรสารของแม่ทัพหน้าถึงเจ้าเมืองพุทไธมาศ ๒๑๐

พระยาราชาศรีเจ้าเมืองพุทไธมาศหน่วง

การรบ

๒๑๑

กองอาทมาอาสาหักค่ายเข้าเมืองพุทไธมาศ ๒๑๓

เมืองพุทไธมาศแตก เจ้าเมืองลงเรือหนีไป ๒๑๕

ลงพระราชอาชญาผู้ละเมิด และปูนบำเหน็จ ผู้กระทำความชอบ	๒๑๖
จัดแจงการปกครองเมืองพุทไธมาศ	๒๑๗
โปรดให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชานครศรี ร์วเมืองปากน้ำพุทไธมาศ	๒๑๘
ทัพหลวงเสด็จพระราชดำเนินไปปราบเขมร รงพระราชโองการ	๒๒๐
เจ้าเขมรหนีไปเมืองลูกหนวย แคนญวน	๒๒๒
โปรดให้นักองค์รามราชาเป็นพระเจ้ากรุง กัมพูชาธิบดี	๒๒๔
ทัพหลวงเสด็จกลับไปเมืองพุทไธมาศ	๒๒๕
พระราชปรารภถึงลักษณะผู้จะเป็นกษัตริย์ราช	๒๒๘
พระราชสัถยาริษฐานสาบานต่อหน้าพระสงฆ์ เมืองปาสักสวามิภักดิ์	๒๒๙
พระราชกระแสทรงแนะนำในการรบทัพญวน	๒๔๑
พระยายมราชเป็นต้นกราบทูลรายงานการ ยกทัพออกไปเขมร	๒๔๓

โปรดให้พระยายมราชและพระยาโกษาอยู่ช่วย	
ราชการกรุงกัมพูชา	๒๔๖
โปรดให้ฟ้าทะละหะ คงเป็นที่ฟ้าทะละหะ	๒๔๖
พระยาประชาชีพน้อยข้าหลวง	๒๔๘
พระราชทานอาวุธและเสบียงช่วยกรุงกัมพูชา	๒๕๔
ทัพหลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี	๒๕๕
พระราชทานฉนวนข้างในแก่เจ้าพระยาท่งห้า	๒๕๖
พระยาราชาศรีศรี ญวน ขอสวามิภักดิ์	๒๕๗
รายการกองทัพหน้าทีไปปราบเขมร	๒๕๗
รายนามเจ้านายและขุนนางบางท่านในกองทัพหลวง	
ณ เมืองพุทไธมาศ	๒๕๘
จุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น)	๒๖๐
คำนมัสการ	๒๖๐
ปริเฉทที่ ๑	๒๖๑
ทำวความถึงครั้งพุททกาล	๒๖๑
มูลเหตุที่พระบรมธาตุเป็นขนาดเล็ก	๒๖๓

เรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชกรุงสุโขทัย	๒๖๔
เรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเสด็จออกไป ประทับรักษาที่ภูเขาลวง	๒๖๕
เรื่องนางนาคมาบำเรอพระเจ้าศรีธรรมมา- โคกราช	๒๖๗
นางนาคสารอกต่อมโลหิตจากครรภ์	๒๗๓
ต่อมโลหิตสมภพเป็นพระร่วงราชกุมาร	๒๗๔
มียายกับตาเลี้ยงพระร่วงราชกุมารไว้	๒๗๖

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

คำนำภาคที่ ๖๕

บรรดาพระราชพงศาวดารสยามความเก่า จับเรื่อง
ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ที่กรมศิลปากรมีต้น
ฉบับอยู่เวลานี้ ทั้งที่พิมพ์แล้วและยังมีได้พิมพ์ คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ มี
บานแผนกบอกไว้ดังนี้

“ศักราช ๑๐๔๒ ศกวอกนักษัตร ฦ วันพุธ
เดือน ๕ ขน ๑๒ คำ ทรงพระกรุณาโปรดเหนือเกล้า
เหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหรา
เขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ
และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกัน
เป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคงเท่าบัดนี้”

ได้ความว่า เป็นพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระ
นารายณ์มีพระราชโองการให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓
ความขึ้นต้นแต่แรกสถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพะเนางเชิง
เมื่อปีชวด จุลศักราช ๖๘๖ (พ.ศ. ๑๘๖๗) และแรก
สร้างกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เมื่อปีชวด จุลศักราช

๗๑๒ (พ.ศ. ๑๘๙๓) สืบมาจนถึงปีมะโรง จ.ศ. ๙๖๖
(พ.ศ. ๒๑๔๗) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร
มหาราช พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑

(๒) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๓๖
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๑๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระ
เจ้ากรุงธนบุรี) ได้ปลื้กมาเล่มเดียว เป็นฉบับหลวง
เขียนครึ่งกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่องราวตอนปลายรัชกาล
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุม-
พงศาวดารภาคที่ ๔ สำนักพิมพ์กรมและเก่าได้เดียวกับฉบับ
หลวงประเสริฐ

(๓) พระราชพงศาวดารฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕
(ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๒๖ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๑) มี
๒ เล่ม เป็นฉบับปลื้ก ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิเล่มหนึ่ง ในรัชกาลสมเด็จพระมหา-
ธรรมราชาธิราชเล่มหนึ่ง เข้าใจว่ายังไม่มีชำระแก้ไข
ต่อเติมในคราวนั้น เพราะบางแห่งบอกไว้ชัดว่าต้นฉบับ
ขาดที่ตรงนั้นเท่านั้น แล้วปล่อยให้ขาดอยู่ตามฉบับเดิม
เมื่อนำมาสอบกับฉบับชำระเรียบเรียง พ.ศ. ๒๓๓๘ คือ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ปรากฏว่าฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) แต่งเติมที่ตรงขาดนั้นแล้ว ฉบับจำลอง จ.ศ. ๑๑๔๕ นี้ ถึงจะมีไม้ครบบบริบูรณ์ก็เป็นหนังสือที่ดีในทางรักษารูปสำนวนเก่า ขณะนี้ได้อนุญาตให้ผู้ขอพิมพ์ พิมพ์ แจกเผยแพร่ได้ คงจะมีฉบับศึกษากันต่อไป

(๔) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฉบับหมอบรัดเล เริ่มความตั้งแต่ แรกสร้างกรุงเทพมหานครหรืออยุธยาต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ สดความลงเพียง จ.ศ. ๑๑๕๔ (พ.ศ. ๒๓๓๕) อันเป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลที่ ๑ ไม่มีบานแผนกแสดงว่าชำระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เป็นแต่บอกไว้ที่ปกในเล่มต้นว่า “พระศรีสุนทรโวหารได้ช่วยชำระดูสอบบ้าง เห็นว่าถูกต้อง อยู่แล้ว” และมีข้อความในหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดมาแทรกผสมอยู่หลายตอน จึงเป็นอันรู้ได้ว่า พงศาวดารฉบับนี้ได้มีการชำระกันมาแล้วอย่างน้อย ๕ ครั้งหนงเมอรชกาลที่ ๔ ก่อนที่หมอบรัดเลจะได้นำมาลงพิมพ์

(๕) พระราชพงศาวดาร ฉบับ พระราชหัตถเลขา
เริ่มความตั้งแต่แรกสถาปนากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สุกความลง จ.ศ. ๑๑๕๒
(พ.ศ. ๒๓๓๓) ได้ความในพระราชหัตถเลขาของพระ-
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชทานไป
ให้เซอร์ยอนเบาริง ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี
ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ชำระพระราชพงศาวดารร่วมกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นต้นมา (ดูพระราชหัตถเลขา
รัชกาลที่ ๔ รวมครั้งที่ ๔ หน้า ๑๖ หรือประชุม
พงศาวดารภาคที่ ๖๒ หน้า ๒๓๗)

เข้าใจว่าการชำระครั้งนี้ คงจะได้ทรงกระทำมา
ถึงปีสุดท้ายของพระองค์ ซึ่งสำเร็จเป็นฉบับพระราช-
หัตถเลขา พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นแล้ว ที่จะเข้าใจ
ถึงนี้ ก็เพราะมีคำว่า ภูษามาลา เป็นที่สังเกตอยู่แห่งหนึ่ง
แต่ก่อนมาเรียกกันว่า มาลาภูษา ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑
ปีสุดท้ายของรัชกาลที่ ๔ ปรากฏในหมายรับสั่งต้นปีว่า
มีพระบรมราชโองการห้ามมิให้เรียก มาลาภูษา โปรด

ให้เปลี่ยนเรียกกลับกันว่า ภูษามาลา พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ใช้คำว่า ภูษามาลา จึงสันนิษฐานว่า ภายหลังเมื่อพระราชทานฉบับเริ่มทรงชำระให้แก่เซอร์ยอนเบาริงไปครั้งหนึ่งแล้ว ยังทรงพระอุทสาหะชำระเพิ่มเติมต่อมาจนถึงปีสุริยครีฑกาลของพระองค์ แต่เสียดายที่ไม่มีบานแผนกบอกไว้ ชะรอยว่าการที่ทรงชำระต่อ ๆ มานี้ จะยังไม่สมบูรณ์ตามพระราชประสงค์ก็อาจเป็นไปได้

(๖) พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาก) ข้อความโดยมากยุติกับฉบับหมอบรัดเลพิมพ์ เว้นแต่เรื่องในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ตอนปลายติดต่อมา มีแปลกออกไปหลายแห่ง เฉพาะข้อความที่แปลกออกไปได้พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘ และต่อมาได้ตีพิมพ์ตั้งแต่ต้นจนจบเป็นเล่มโดยเฉพาะแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒

(๗) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีจำนวนสมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ชาติในระหว่างบ้างบางเล่ม เริ่มต้นแต่แรกสถาปนากรุงเทพทวารวดี-

ศรีอยุธยา ต่อมาจนสุริยวงศ์กาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็หมดฉบับ แต่
สังเกตได้ว่า ยังไม่สุดเรื่อง ตอนกรุงศรีอยุธยาพิมพ์แล้ว
นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ ส่วนตอนกรุงธนบุรี
พิมพ์ในเล่มนี้ นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานแผนกบอกไว้ว่า
“ศุภมัสดุ ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก สมเด็จพระ-
บรมธรรมมิกมหาราชธิราช พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลย์ราช
ณ กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิตมหา-
ปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร” ถึง จุลศักราช
๑๑๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาล
ที่ ๑

ยังมีข้อความตอนท้ายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (ดู
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ หน้า ๓๗๘) กล่าวเป็น
บานแผนกเพิ่มเติมไว้กว่า “เพียงนี้เรื่องพระเพทราชา
กับพระเจ้าเสือทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้า-
อยู่หัวมีรับสั่งให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัย กระทำเรื่องพระ-
นารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระ-

บรมโกศ พระเจ้าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทำศักราชถัดกัน
ไป”

ถ้อยคำตรงนั้นน่าจะหมายความว่า เรื่องที่ชำระเรียบ
เรียงไว้แต่ก่อน เฉพาะตอนกรุงศรีอยุธยา สดุดเพียง
สนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ และมีพระบรมราชโองการ
ให้ท่านเจ้าพระยาพิพิธพิชัย ร้อยกรองเพิ่มเติมขึ้นอีก แต่
มิได้เอาข้อความปรับปรุงเข้ากับที่แต่งไว้แต่ก่อนนั้น คง
ให้แยกอยู่ต่างหาก การทำเช่นนั้น ให้ความรู้ในทางตำนาน
การชำระเรียงพระราชพงศาวดารเป็นอย่างดี จะได้
ทราบถ่องแท้ว่า เรื่องแต่ก่อนมีอยู่เพียงไหน แต่งเติม
ต่อมาอีกเท่าไร มิฉะนั้นจะหาทางสันนิษฐานให้ทราบ
ใกล้ความจริงได้ยาก

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม)
มีข้อความเป็นหลักฐานแตกต่างจากฉบับหมอบรัดเล และ
ฉบับพระราชหัตถเลขาหลายแห่ง เป็นประโยชน์มากใน
ทางสอบสวนค้นคว้าประวัติศาสตร์สยาม ซึ่งผู้ได้รับกง
ยินคืออนุโมทนาทั่วกัน

ในการจัดพิมพ์เผยแพร่ฉบับหลวงที่อาศัยสอบ
 ทานมีไม่บริบูรณ์ จึงน่าจะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง
 แต่กระนั้นก็ได้พยายามที่จะให้เรียบร้อยเป็น อย่างดีที่สุด
 ส่วนตอนไหนขาดเรื่องอะไรบ้างก็บอกไว้ด้วย ทั้งยังขอ
 ความในหนังสือต่าง ๆ ที่แย้งหรืออนุโลมกัน ทำเป็นเชิง
 อรรถไว้อีกตามสมควร

นอกจากพระราชพงศาวดาร ได้รวบรวมสำเนาห้อง
 ตรา พ.ศ. ๒๓๑๖ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๗ และบัญชีข้างหลวง
 พ.ศ. ๒๓๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๐ เท่าที่ยังมีฉบับเหลืออยู่
 มาเรียงไว้ด้วย เป็นหลักฐานประกอบพงศาวดารได้อีก
 หลายข้อ อนึ่ง เพื่อสะดวกแก่การค้นหานามและเหตุการณ์
 สำคัญเป็นต้น ได้ทำสารบัญค่นเรื่องไว้ท้ายเล่มนี้พร้อม
 เสร็จ

กรมศิลปากร

๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

บานแผนก

ศุภมัสดุ ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก^(๑) (พ.ศ. ๒๓๓๘) สมเด็จพระบรมธรรมิกมหาราชเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลย์ราชย์ ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยาถึงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดาร

อึ่ง ณ วัน ๗ ๒ ค่ำ ปีมอญศก (จ.ศ. ๑๑๒๘ พ.ศ. ๒๓๐๙) ขณะเมื่อกรุงเทพมหานครยังมีได้เสียนั้น พระเจ้าอยู่หัวอันมีอภิไศยในเหนือหน่อพุทธางกูรเจ้าทรัสทราบพระญาณว่ากรุงศรีอยุธยาจะเป็นอันตราย แต่

(๑) พ.ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

เหตุอุบัตินี้เมืองและราษฎรมีเป็นธรรม จึงอุทิศสาหะด้วยกำลังกรุณาแก่สมณพราหมณาจารย์ และพระบวรพุทธศาสนา จะเสื่อมสูญเสีย จึงขุมนุมนุปรกพวกพลทหารไทยจีนประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ สรรพด้วยเครื่องสาตราอาวุธต่าง ๆ และประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่^๕นั้น พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยราชา หลวงราชเสนา ขุนอภัยภักดี หมั้นราชเสน่หา แล้วยกออกไปตั้ง ณ วัดพิชัยอันเป็นที่มงคลมหาสถาน ด้วยเดชพระบรมโพธิสมภาร เทพดาเจ้าอภิบาลรักษาพระพุทธศาสนาของสาธุการ บันดาลให้บรรณาการท่าแผ่นดินตกลงมาเป็นมหาพิชัยฤกษ์ จำเคิมแต่นั้นมาจึงให้ยกพลพยุหกองทัพออกจากวัดพิชัย ผ่ากองทัพ

(๑) ฉบับหมายเลข ๒ ใหม่ว่า “จึงอุทิศสาหะด้วยกำลังกรุณาแก่สมณพราหมณาจารย์ แลพุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ เคิมซื้อเงินจ้าง ซึ่งเป็นพ่อค้าเกวียน มีความชอบในแผ่นดิน ได้ไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ ณ เมืองตาก” (ความที่แทรกลงนี้ กระแสเรื่องรับกับพระราชพงศาวดารตอนจวนเสียกรุงเก่า ฉบับหมายเลข ๒ / แผลสมุคไทยคำเส้นดินสอขาว มีพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเจือปนอยู่ด้วย ซึ่งยังไม่ได้พิมพ์ และอีกอย่างหนึ่งคือพุทธทำนายของพระมหาโศภิต เจ้าอธิการวัดใหม่ ในตอนท้ายเล่มนี้)

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๓

พม่าออกมาเป็นเพลาย่ำฆ้องยามเสาร์ ใ้รับกันกับพม่า
เป็นสามารภ พม่ามิอาจจะต่อต้านทานพระบารมีใ้ได้ ก็
ถอยไป จึงดำเนินด้วยพลทหารมาโดยสวัสดิภาพ ไปตาม
ทางบ้านข้าวเม่าพอบรรลุดังลำดับ ทิศเพลาคืน ๒ ยาม
เศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพฯ ใหม้แต่ทำทรายตลอดถนน
หลวงไปจนวัดฉันทน์ สแสงเพลิงรุ่งโรจน์โชตนาการ

ครั้นพระองค์ใ้ทอดทัศนาเห็นก็สังเวช สลด พระทัย
ด้วยอาลัยถึงสมณพราหมณาจารย์ชัตติยวงศานุวงศ์ และเสนา
พฤตามาตย์ราษฎรและพระบวรพุทศาสนา มิใครจะไป
ใ้ได้ คุณมีใจย่อหย่อนจากอุตสาหะ ซึ่งตั้งปณิธานปรารถนา
ว่าจะแก้กรุงเทพฯ มหานคร ทังพระบวรพุทศาสนา เทพดา
เจ้าจึงบันดาลใ้สมฤตีมี่กำลังกรุณาอุตสาหะ

ครันรุ่งขึ้นวัน ๑ ใ้ ๒ ก่า จุลศักราช ๑๑๒๘ ปี

(๑)

จอ อัฐศก ใ้ยกกองทัพไปถึงบ้านโพสามทาว พม่ายก
ทัพติดตามไป จึงใ้เตรียมพลทหารจีนไทยไว้ครันกอง

(๑) ฉบับหนึ่งว่า บ้านโพสามทาว อีกฉบับหนึ่งว่า บ้านโพ

สังหาร

ทัพพมายกมาถึง จึงดำเนินพลทหารออกรบเป็นสามารภ
พม่าแตกกระจัดกระจายพ่ายแพ้ไป เก็บได้เครื่องสาตราวุธ
เป็นอันมาก จึงหยุดประทับแรมอยู่บ้านพรานนก ฝ่าย
ทแกล้วทหารออกไปลาดเลี้ยวเที่ยวหาอาหาร จึงพบกองทัพ
พม่ายกมาแต่บางคาง พม่าไล่ติดตามมาถึงที่ประทับ จึง
เสด็จขึ้นมากับม้าทหาร ๔ ม้าออกมารบพม่าก่อน กองทัพ
ทงปวงจึงตั้งปืนบ่กกาออกรบแข่งล่อช้าง กองทัพพม่า
๓๐ ม้าแตกย่นไปถึงพลเดินเท้า ๒,๐๐๐ ก็กระจ่ายไป
ฝ่ายทแกล้วทหารเห็นกำลังบุญฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็ยก
ย่องว่าเป็นจอมกษัตริย์สมมุติวงศ์

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๒๖๒ ค่ำ ชุนชำนาญไพร
สณฑ์ และนายกองช้างสามภักดีเอาช้างมาถวาย พลชาย
๕ พัน ๑ เข้ากันเป็น ๖ ช้าง จึงนำเสด็จไปตั้งบ้านบางคาง
เข้าหยุดประทับในที่นั้น แล้วส่งให้หาขุนหมื่นพันทนาย
บ้านออกมา จะประกาศสนธิราชวาทโดยดี และขุนหมื่นพัน
ทนายบ้านมิได้เชื่อพระบารมี ขัดแย้งคิดประทุษร้าย ช้อง
สมโยธาทหารไว้คอยป้องกันทำร้าย ครั้นตรัสทราบเหตุนั้นแล้ว
มิได้จงแหว่ คิดว่าเป็นข้าขอบขัณฑสีมา มีอิจนาการแต่

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๕

จะให้เป็นผู้สุขพร้อมกัน จึงให้ทหารไปว่ากล่าวเกลี้ยกล่อม
โดยธรรมราชประเพณีถึง ๓ ครั้ง ก็มีใจอ่อนน้อม กลับ
ทำหายอีก จึงตรัสว่าเป็นผลกรรมแห่งสัตว์ทั้งปวงแล้ว

ครั้น ณ วัน ๓ ๕ ๒ คำ บิโจอัฐศก จึงเสด็จทรงม้า
นำพลทหาร ๒๐ ฝ่าเข้าไป ชุนหมื่นพันทนายชาวบ้านบาง
ตงมากกว่า ๑,๐๐๐ ออกต่อสู้ยิงปืนสกัดหน้าหลังหวัง
จะทำอันตราย ด้วยเดชะพระบารมี จะได้ถูกต้องผู้ใด
หามิได้ ก็ขับม้านำทหารบุกรุกเข้าไป ให้ทหารปืนชนหัก
เอาค่ายได้ ไล่ตะลุมบอนพันทหารชาวบ้านบางตงแตกกระ
จัตกระจายแตกค่ายหนีไป ได้ช้างพลายช้างพัง ๗ ช้าง
และได้หิริญสุวรรณธัญญาหารเป็นอันมาก

ครั้น ณ วัน ๔ ๕ ๒ คำ จึงยกพลทหารมาประทับ
ตำบลหนองไม้ซุงตามทางเมืองนครนายก ประทับรอนแรม
ไป ๒ วันถึงบ้านนาเรียง ออกจากบ้านนาเรียงวันหนึ่งจึงถึง
เมืองปราจีนบุรี ข้ามด่านกบแจะหยุดพักพลหุงอาหาร ณ
ปากตะวันออก แล้วให้ยกพลนิกายข้ามทุ่งไปจนเวลาบ่าย ๕
โมง ตรัสทราบว่า พระเชียงใหม่ ชุนพิพิธวาที นัก

องครามเจ้ากรุงกัมพูชา ๓ คนนามมัทัน จึงทรงม้าเสด็จ
มากับหลวงพรหมเสนาจะเร่งพวกพระเชียงเงินก็มีได้พบ

ครั้น ณ วัน ๒ ๖ ๒ ค่ำ ให้ยกพลทหารเข้าไปใน
ป่า หยุดประทับที่สำนักหนองน้ำ หุงอาหารสำเร็จแล้ว
พอเพลabayประมาณ ๒ โมง พระเชียงเงินมาถึง ทรง
พระพิโรธตรัสให้โบาย ๓๐ ที แล้วตรัสเห็น กิริยาพระ
เชียงเงินว่ามีเป็นใจด้วยราชการ จึงสั่งให้ประหารชีวิตเสีย
นายทัพนายกองทูลขอชีวิตไว้

ครั้นเพลabayประมาณ ๔ โมง พม่าไล่แทงฟันคน
ซึ่งเลื่อยลาอยู่นั้นวิ่งหนีมาตามทาง ครั้นได้ทอดพระเนตร
เห็น จึงให้นายบุญมีชน ม้าใช้สวนทางลง ไปประมาณ
๒๐๐ เส้น พบกองทัพพม่ายกชนมาแต่ปากน้ำโจโล่ถึง
ทัพบกทัพเรือ มาชนที่ท่าข้ามครั้นเห็นธงเที่ยวเสียงฆ้อง
กลองรู้ว่าเป็นพม่ามั่นคงแล้ว ก็กลับมาราบทูลตามได้
เห็นทุกประการ จึงรับสั่ง ให้พลทหาร ตึงปืน ตับใหญ่
น้อยดาซุ่มอยู่ ๒ ข้างทาง แล้วให้คนหาบเสบียงควัวไป
ก่อน แต่พระองค์กับทหารประมาณ ๑๐๐ เศษคอยรับพม่า
ครั้นเพลabayโมงเศษพม่ายกกองทัพมาถึง จึงเสด็จนำหน้า

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๓

พลทหารด้วยหลวงชำนาญไพรสณฑ์ พระเชียงเงิน นาย
บุญมี นายทองดี นายแสง ทหาร ยกออกมารับล่อพม่า
นอกปืนใหญ่น้อยซึ่งตั้งคาไว้ประมาณ ๖-๗ เส้น พม่ายก
ทัพเรียงเรื่อยมาจำเพาะในพงแขม ครั้นเข้ามาใกล้ได้ทีแล้ว
ก็ยิงปืนใหญ่น้อยพร้อมกันถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่า
ที่ยังเหลืออยู่นอกอุคหนุนกันเข้ามาอีก จึงล่อให้ไล่เข้ามายิง-
ปืนใหญ่น้อยถูกพม่าล้มตายทับกันเป็นอันมาก พม่าหนุนเข้า
มาอีก วางปืนตบค้ำรบ ๓ กรัง พม่าแตกกระจัดกระจาย
ไปจึงรับสั่งให้พลทหารให้ร้องตีฆ้องกลองสำหรับ พม่าแตก
จะคุมกันเข้ามิได้ จึงให้ยกพล นิกายมา ประทับตามลำดับ
บ้านทองหลาง ตะพานทอง บางปลาสร้อย ถึงบ้านนาเกลือ
นายกล้าคุมไพร่พล ทหารอยู่ที่ นั้นคอยสกัด คิฉิประทุษร้าย
เสด็จทรงช้างพระที่นั่งสรรพด้วยเกรองสรรพาวุธ ทรงพระ
แสงเป็นคันธรางแดงกับหมู่พลโยธาหาญ เข้าไปในหว่างพล
ทหารซึ่งนายกล้าอยู่นั้น ด้วยเดช โพรธิสมภาร บันดาล
ให้นายกล้ากับพวกพล ทหาร สยบ สยอง กลัว พระอานุภาพ
วางอาวุธเสียลงถวายบังคมอ่อนน้อม ขอยอมเป็น ข้าได้
ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงนำเสด็จพระดำเนินเข้าไปประทับ

ในสถานอันควร แล้วพระราชทานทรัพย์และราโชวาท
ให้ตั้งอยู่ในยุติธรรม

ครั้นรุ่งขึ้น ๓ วัน ๒ ค่ำ นายกลาคุมไพร ๑๐๐

นำเสด็จไปถึงพิชยา หยุดประทับแรมที่นั่น รุ่งขึ้นยกมานา
จอมเทียนประทับแรมที่นั่นคันทหนึ่ง จึงยกมาแรมทัพไถ่เตย
รุ่งขึ้นมาประทับแรมสัทธิบ แล้วยกมาชายทะเล ประ
ทับแรมอยู่จนเพลารุ่งขึ้นมาประทับที่โน้คง รุ่งขึ้นประทับ
แรมนาเกา ผู้ร้งเมืองระยองกรมการท่งปวง ชวนกันมา
ต้อนรับเสด็จ ถวายธัญญาหารเกวียนหนึ่ง เสด็จดำเนิน
มาถึงประตู จึงพระราชทานบันคาบศิลาบอกหนึ่งแก่ผู้ร้ง
เมืองระยอง แล้วเสด็จมาประทับอยู่ ณ วัดลุ่ม ๒ วัน รับ
สั่งให้จัดลำเลียงอาหารชุกค้ายคุ และนายบุญรอดแซน
อ่อน นายบุญมาน้องเมียพระยาจันทบูร เข้าถวายตัว
ทำราชการอยู่ด้วย จึงนำคุยรหัสกราบทูลว่า ข้าพระ
พุทธเจ้าแจ้งเหตุว่า ขุนรามหม่นสอง นายทองอยู่ นก
เล็ก ขุนจำเมือง ค้าง หลวงพลแสนหาญกรมการเมือง

(๑)

(๑) อีกฉบับหนึ่งว่า หลวงพลแสนหา

ระยอง คบคิดกันคุมพรรคพวกพลทหารประมาณ ๑,๕๐๐
 เศษ จะยกเข้ามาทำประทุษร้าย จึงมีพระราชบริหารสั่ง
 ให้หาผู้รั้งเมืองระยองถามว่า เรามาทำราชกิจทั้งนี้ไซ้
 ด้วยกรุณาจะให้สมณทวิชาจารย์ ประชากรราษฎร ทั้งปวงเป็น
 สมานสุขสามัคคีรสมิได้วิหิงสา ซึ่งกระทำการอุบายประ-
 ทุษร้ายเราผู้มิกรุณาจิตนั้นจริงหรือประการใด ผู้รั้งเมือง
 ระยองมิรับ ครัสตราบ พระญาณ ด้วยอาการกิริยา จึง
 ครัสสั่งให้หลวงพรหมเสนาคุมตัวจำไว้ และสั่งให้เตรียม
 สรรพาอาวุธ ผูกข้าง ม้า บินใหญ่ บินน้อย ตั้งจุดทาง
 ไว้ครบสรรพ

ครั้นเพลาค่ำประมาณทุ่มเศษ อ้ายเหล้าร้ายยกทหาร
 ลอบเข้ามาตังกายล้อมได้ ๒ ตำบลแล้ว โห่ร้องยิงปืนใหญ่
 น้อยระดมรุกเข้ามา จึงตรัสให้ดับแสงเพลิงเสีย จัดทหาร
 ประจำหน้าที่สงบไว้ แล้วเสด็จด้วยทหารไทยจีนถือปืนคาบ
 ศิลา พระเชียงเงิน ท้ายน้ำ หลวงชำนาญไพรสณฑ์ หลวง
 พรหมเสนา นายบุญมี นายแสง ทหาร นายอยู่ศรี สงคราม
 นายนาท ทหาร ทำมธรงอิม ทหารและทหารจีนนั้นคือหลวง
 พิพิธหลวงพิชัย ขุนจำเมือง เสือร้าย หมื่นทอง หลวงพรหม

ถือดาบ ง้าว เสียดจอกเทียวตรวจตรารอบค่าย ดูท่าทาง
 ข้าศึกจะเข้ามาแห่งใดค้ำบไล้ และอ้ายเหล่านักรายชื่อขุนจำ
 เมือง ค้าง กับทหารประมาณ ๓๐ คน ลอบไต่สะพาน
 วัดเนินเข้ามาใกล้ค่ายหลวงประมาณ ๕-๖ วา จึงรับสั่ง
 ให้วางปืนพร้อมกัน ถูกขุนจำเมืองและทหารตกสะพานตาย
 เป็นอันมาก แล้วให้ทหารปืนเข้าตะลุมบอนพันแทงข้าศึก
 หักเอาค่ายได้ อ้ายเหล่านักรายล้มตายแตกยับเยิน หมู่ทหาร
 ไล่ติดตามไปทาง ประมาณ ๕๐-๖๐ เส้น จึงรับสั่งให้
 ล่นฆ้องชัยสัญญาณเรียกพลทหารเข้าค่ายให้พร้อมกัน และ
 หมู่ทหารทั้งปวงเข้าค่ายได้จุดเพลิงเผาชนแห่งหนึ่ง แล้ว
 ก็เก็บเอาเครื่องศาสตราวุธ หิรัญ สุวรรณ รัตนา ธัญญา-
 ทหาร ครอบครว้เป็นอันมากแล้ว กลับมายังค่ายหลวง จึง
 ตรัสให้ยับยั้งอยู่บำรุงทแกล้วทหารใหม่กำลังอยู่ ณ เมือง
 ระยองประมาณ ๗-๘ วัน จึงสั่งให้ประชุมเสนาทหาร
 นายทัพนายกองไทยจีนพร้อมกัน จึงตรัสปรึกษาว่า เรา
 จะทำการครองนควยความวิหิงสาอาธรรม์ห้ามได้ หวังจะ
 ให้เป็นสุขประ โยชน์แก่สมณพราหมณาประชากร ทั้ง ปวง
 ให้เป็นเกียรติยศสืบไป และเมืองจันทบุรีจะ ถึงการ พิณาศ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ฉิบหายจุเมืองระยอง และบคนเราก็คเ็นคูกแอสตัวทง
ปวง และทำนทงหลายจะเห็นว่าผู้ใคมีอชฌาสัยจะใ้ไป
เจรจาโดยยุติธรรม ใ้พระยาจันทบูรอ่อนน้อมลง อย่า
ใ้เก็ยทุทสงคราม ใ้ค้ความ เตือตร้อนแก สมนพรา หมด
ประชาราษฎรใ้ค้เห็น จึงเสนาบดีนายทัพนายกองปรึกษา
พร้อมกันกราบบังคมทูลว่า เห็นแต่นายบุญมี มหาคเล็ก
นายบุญรอด แชนอ่อน นายบุญมาน้องเม็ยพระยาจันทบูร
สามคนเห็นจะใ้ราชการอยู่ ตรัสเห็นค้วย ใ้รับสั่งใ้ไป
ตามคำปรึกษา จึงนายเผือก ญวน นักมา เขมร ใ้รับอาสา
พาข้าหลวง ๓ คนไปโดยทางชลมารค ออกปากนำเม็ย
ระยองใ้ใ้ไปประมาณ ๕ วันถึงปากน้ำเม็ยจันทบูร
เพลารุ่งชนเช้าจึงเข้าไปหาพระยาจันทบูร เจาจาโดยธรรม
ราชประเพณีกระแสรบสั่งนพระยาจันทบูรมีความยินดีนัก
สั่งใ้ขุนนางวางกระท่าสั้มาการวะเลียงคูกโดยปกคิยนิยอม
ค้วย แล้วว่าอีก ๑๐ วันข้าพเจ้าจะแ่่งออกไปรับเสด็จ
และกองทัพเข้ามา ณ เม็ยจันทบูร จะใ้ค้คิ้อ่านราชการ
แก็ฝีมือพม่า ครนเพลabay ๓ โมง พระยาจันทบูรจึง
แ่่งเรอรบลาหนงมพลกระเซียง ๒๐ พร้อมค้วยเครื่องอา-

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓

พระยาจันทบูรแล้ว และพระยาจันทบูรจะได้มาหามิได้ ใช้
ให้แต่คนเอาข้าวเปลือกบรรทุกเรือประมาณ ๔ เกวียนมา
ถวาย ณ เมืองระยอง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่งนายบุญเมือง มหาตเล็ก ผู้^๕รังเมือง
บางละมุง คุ่มไพร^๕ ๒๐ คน ว่าพม่าใช้ให้ถือหนังสือออกไป
ไปเมืองจันทบูร ให้แต่งดอกไม้เงินทองเข้าไป ณ โปสาม
ตัน และพระหลวงชนหมีนายทัพนายกองแจ้งตั้ง^๕นมได้
ไว้ใจ (เกลือก) ว่าเป็นพรรคพวกพม่าให้มาค้ำย กลอุบาย
ใช้ให้ติดตามเรา จะไว้ใจให้อยู่ในกองทัพเรามิได้ค้ำย
เอาใจออกหากจากกรุงเทพ ฯ แล้ว ชอบให้ประหารชีวิต
เสีย และนายบุญรอด แชนอ่อน กราบทูลจะขอเอา
ไปประหารชีวิต ทรงพระกรุณาขอชีวิตไว้แล้วตรัสประกาย
ค้ำยพระราชธิบายว่า พม่ามาล้อมกรุงเทพ ฯ คร^๕งนี้ผู้ใด
จะตั้งใจเข้าค้ำยพม่านั้นหามิได้ แต่ถึงกาลแล้ว หากจำเป็น
ไป อนึ่งนายบุญเมือง ผู้^๕รังบางละมุงนี้ ได้เป็นข้าใช้เรา
มาแต่ก่อน เห็นพอจะใช้ได้ราชการอยู่ และราชการเมือง
จันทบูรยังมีผู้^๕รังบางละมุงกับพระยาจันทบูรเป็นคนชอบกัน

จะให้เอาหนังสือพม่า^๕ไปถึงพระยาจันทบุรี พระยาจันท-
บุรีก็จะยกกองทัพมารับเราเข้าไป คิตราชการ ด้วยกัน ตาม
สัญญาและจะได้แจ้งในความสัตย์สุจริตนั้นด้วย

อนึ่ง พม่า^๕ตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรีและล้อมกรุงเทพฯ
ไว้^๕ ในกรุงก็ได้มีหนังสือไปถึงพระยาราชานครศรี พระยา
ราชานครศรี^๕แต่งตั้งกองทัพลำเลียงอาหารเข้ามาช่วยถึงปากน้ำ
พม่าคอยสกัดทางทำอันตรายอยู่ไปมิถึง พอสิ้นเสบียงอา-
หารแล้วก็กลับไป เห็นว่าความชอบเมืองพุทไธมาศมีแก่
กรุงอยู่ บัด^๕นี้เราจะให้ศุภอักษรไป ให้พระยาราชานครศรี
ยกพลทหารเข้ามาช่วยกันรบพม่าซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรี
จึงเป็นความชอบแก่พระยาราชานครศรีสืบไป นายทัพนาย
กองทัพ^๕ปวงก็เห็นด้วย จึงรับสั่งให้แต่งตั้งศุภอักษรออกไป
เมืองพุทไธมาศ

ณ วัน ๑๕^๕ ค่ำ เมื่อเสด็จสถิตอยู่ ณ เมืองระ
ยองนั้น หมู่ราชบัจจามิตร ซึ่งแตกไปจากเมืองระยอง
ลอบเข้ามาลักโคกระบือข้างม้าไปเนื่อง ๆ จึงตรัสว่าอาย

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕

เหล่านเรากรุณามันว่าเป็นข้าขอบขัณฑสีมาจะใคร่ทะนุบำรุง
จึงมิได้กระทำอันตราย มันก็มีไต่อ่อนนุ่ม ยังจะมากิด
ประทุษร้ายอีกเล่า ทั้งนั้นก็^๕เป็นผลวิบากให้เกิดเป็นคนอาศัย
อาธรรมจะ^๕นี้ จะละไว้มิได้ จึงเสด็จกรีธาพลทหารออกจาก
เมืองระยองไป ณ บ้านประแส บ้านไช้ บ้านคา บ้าน
กล่า บ้านแก่ง ซึ่ง^๕อายขุนรามหมื่นสองตั้งอยู่นั้น กรณ
เพลอาชญาโยคจึงทรงเครื่องราชภูษิตสำหรับราชรถยุดสง
ครามเสด็จ เสด็จนำพลทหารเข้าได้กระโจมพันแวง ยิง
ปืนใหญ่^๕น้อยให้เหล่าร้ายแตกตื่นหนีไป และอายขุนราม
หมื่นสองหนีไปอยู่ด้วยพระยาจันทบูร จับได้แต่ทหารหมื่น
สอง นายบุญมี บางเหย นายแทน นายเมือง พม่า นาย
สน หมอ นายบุญมี บุตรนายสน และครอบครัวข้างมา
โคกระบือล้อเกวียน ซึ่ง^๕อายเหล่าร้ายลักไปไว้แต่ก่อน
เป็นอันมาก แล้วเสด็จยกพลนิกายกลับมาเมืองระยอง บำ
รุงทเกล้า^๕วทหารรวบรวมเครื่องสรรพาวุธปืนใหญ่^๕น้อย เกลย
กล่อมอาณาประชาราษฎร์ อัน^๕แตกตื่นออกไปอยู่ ณ บ้ำ
คงได้เป็นอันมาก ก็เสด็จยับยงทำพระยาจันทบูรอยู่

ครั้น ๕ (๑) ๖ วัน ๑๔ ค่ำ พระพิชัยและนายบุญมีไป
ถึงปากน้ำเมืองพุทไธมาศ จึงนำเอาศุภอักษร กับ ฉลอง
พระองค์อย่างฝรังขึ้นไปพระราชทานพระยาราชานครศรี
แล้วเจรจาตามมีรับสั่งไปนั้นทุกประการ

พระยาราชานครศรีมีความยินดีนักจึงว่า ฤๅจะ
เข้าไปช้ศก้วยลมจะมีทัน ต่อเดือน ๘-๙-๑๐ จึงจะยก
พลทหารเข้าไปช่วยราชการให้จึงได้

ครั้น ๕ (๒) ๖ วัน ๑๕ ค่ำ ราชทูตนำศุภอักษรตอบกับ
เครื่องราชบรรณาการมาถึงปากน้ำระยอง นายบุญมีจึงนำ
องไก่เส็ง จันทหารคัรบราชบรรณาการเข้ากราบทูล ณ
ค่าย จึงทรงพระกรุณาให้หานายทัพนายกองมาเฝ้าพร้อม
กันแล้ว จึงตรัสประภาษว่า เราปรารถนาทั้งนี้สูญเสียชีวิต
เพราะกรุณาแก่สัตว์โลก ซึ่งหาที่พึ่งพำนักมิได้ และแผ่นดิน
นี้จะไม่ฉลาดจลสมบุรณ์เป็นที่ตั้งพระศาสนาได้นั้น เพราะ
ปราศจากหลักตอคือคนอาศัยอารธรรม และบัดนี้นายทอง

(๑) อีกฉบับหนึ่งว่าแรม ๑๕ ค่ำ

(๒) ควรจะเป็นวัน ๗ ๑๕ ค่ำ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓

อยู่ นกเล็ก ซึ่งตั้งอยู่เมืองชลบุรี ประพฤติพาลทุจริต
คอยทำร้ายข่มเหงอาณาประชาราษฎรผู้หาที่พึ่งมิได้ บรร
ดาที่มีน้ำใจภักดีจะมาพึ่งเรานักก็มีได้ ด้วยนายทองอยู่
นกเล็ก เป็นเสียนหนามคอยสกัดตัดทางสัญจรคนทั้งปวง
ไว้ ควรเราจะไปสั่งสอนทรมานนายทองอยู่ นกเล็ก ให้
ตั้งอยู่ตามธรรมให้ราบคาบก่อน สมณพราหมณ์ประชา
ราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุข นายทัพนายกองค์เห็นพร้อม
กันตามพระราชดำริ

ครั้น ณ วัน ๖๗ ๖ คำ จึงรับสั่งให้ยกพลทหาร

เสด็จพระราชดำเนินไปโดยสถลมารค หยุดประทับอยู่
ณ บ้านหนองมน ให้ทหารไปสอดแนมไต่ความว่า นาย
ทองอยู่ นกเล็ก น้อยอยู่ จึงรับสั่งให้เตรียมพลทหาร
สาตราวุธปืนใหญ่น้อยไว้พร้อมแล้ว รับสั่งให้ยกทหารเข้า
ไปหยุดประทับ ณ วัดหลวงทาง ไกลเมือง ประมาณ ๑๐๐
เส้น จึงดำรัสให้นายบุญรอด แขนอ่อน นายชื่น บ้าน
ก่าย ซึ่งเป็นสหายกันกับนายทองอยู่ นกเล็ก เข้าไปว่า
กล่าวโดยยุติธรรม นายทองอยู่ นกเล็ก ก็อ่อนน้อม

โดยที่ นายบุญรอด นายชั้นจึงนำนายทองอยู่ นกเล็ก
 เข้ามาเฝ้า ณ วัดหลวง สามภักดีกระทำสัตย์ถวายแล้ว
 นำเสด็จเข้าไป ณ เมืองชลบุรี ประทับอยู่ ณ เก่งจีน แล้ว
 นายทองอยู่ นกเล็ก จึงนำเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง นาย
 บุญมี มหาคเล็ก เป็นควาญท้ายเสด็จเลียบทอดพระเนตร
 เมืองชลบุรี แล้วนายทองอยู่ นกเล็ก จึงพาขุนหมื่นกรม
 การถวายบังคม ทรงพระกรุณาให้นายทองอยู่ นกเล็กเป็น
 พระยาอนุราชบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งขุนหมื่นกรมการตามฐานา-
 ศักดิ์เมืองชลบุรี แล้วพระราชทานกระบี่บังเงินเล่มหนึ่ง เสอ
 เข็มขาบดอกใหญ่พนักแดงคุมทองเก่าเม็ดตัวหนึ่ง เข็มขัดทอง
 ประดับพลอยสายหนึ่ง แล้วพระราชทานราโชวาทสั่งสอนว่า
 แต่ก่อนท่านประพฤติการอันเป็นอาชรรวมทุกจริตนั้นจงละเสีย
 ประพฤติกุศลสุจริต ให้สมควรด้วยฐานาศักดิ์แห่งท่านจะได้
 เป็นเกียรติยศสืบไปในกาลเบื้องหน้า จะเป็นวาสนาติดตาม
 ในอนาคตแล้ว จึงพระราชทานเงินตราไว้ ๒ ชั่ง สำหรับ
 สงเคราะห์ แก่พราหมณา ประชาชาษฎรผู้ยาก ไร้เชื้อ ใจ ซึ่ง
 ขัดสนด้วยข้าวปลาอาหาร แล้วตรัสสั่งพระยาอนุราชว่า
 ผู้ใดจงใจจะอยู่ในสำนักท่าน ท่านจงโอบอ้อมอารีเลี้ยงดูไว้

ให้เป็นผล ถ้าผู้ใดมีน้ำใจสามัคคีจะตามเราออกไป ท่าน
จงอย่ามีน้ำใจอิจฉาเกียดกันไว้ ช่วยส่งผู้นี้ออกไปให้ถึง
สำนักเรา อย่าให้เป็นเหตุการณืประการใดได้ และท่าน
จงบำรุงพระบวรพุทธศาสนาอาณาประชาราษฎร์ ให้ทำมา
หากินตามลำเนา อย่าให้มีโจรผู้ร้ายเบียดเบียนแก่กันได้
แล้วพระราชทานเงินตราอาหารแก่สัปเหร่อ ให้คนชาก
ศพคนอ่อนคอดอยากอาหารตายนั้นเผาเสีย แล้วพระราชทาน
บังสกุลทาน และพระราชทานเงินตราอาหารแก่ยาจกฉวิ-
พกในเมืองชลบุรีเป็นอันมาก แล้วอุทิศกัลปนาพระราช
ทานกุศลให้แก่หมู่เปรต ไบ ในปร โลกนั้น เพื่อจะเป็น
ปัจจัยแก่พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณ

ครั้น ๓ วันศุกร์ จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมา
เมืองระยอง ฝ่ายพระยาจันทบูรซึ่งถวายสัตย์ปฏิญาณว่า
จะมารับเสด็จนั้น จะได้มาตามสัญญาหามิได้ ท้วยขุน
รามหมั่นสองอันเป็นคนอาศัยนั้น ยุ่งว่ากล่าวให้ประทุษ
ร้าย ก็ตกแต่งบ้อมค่ายคูประตูหอรบเชิงเทิน ตระเตรียม
โยธาทหารสรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธปืนใหญ่น้อยเสร็จแล้ว
จึงคิดอุบายแต่งให้พระสงฆ์ ๔ รูปขึ้นมาเชิญเสด็จเข้าไป

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๒๑

อกสมณพราหมณ์ ๕ ประชาราษฎร ทั้งปวง จะ ได้ เป็น ที่ ตัง
พระศาสนาสืบไป

ครั้น ๓ วันพฤหัสบดี เพลาเช้า อุษาโยคยาม
พฤหัสบดี ตรัสให้ยกพลนิกายสรรพด้วยเครื่องสาตราวุธ
ออกจากเมืองระยอง พระสงฆ์ ๔ รูปนำเสด็จมาประทับ
รอนแรมโดยระยะทาง ๕ วันถึงบ้านพลอยแหวน

ครั้น ๓ วันจันทร์ จึงยกเข้ามาใกล้เมืองจันทบูร
ฝ่ายพระยาจันทบุรีก็ให้หลวงปลัดกับคนมีชื่อออกมา นำทัพ
เป็นกลอุบายให้กองทัพหลวงเลี้ยวไปทางใต้เมือง จะให้
ข้ามน้ำไปอยู่ปากตะวันออก จะคอยทำร้ายเมื่อพลทหาร
ข้ามนานน พระองค์ทรงทราบจึงให้นายบุญมี มหาเล็ก
ขนมาควบไปห้ามทหารกองหน้ามิให้ไปตามทางหลวง ปลัด
นำนั้น ให้กลับมาตามทางขวางตรง เข้าประตูท่าช้าง
เสด็จประทับ ณ วัดแก้วริมเมืองจันทบุรี จึงให้พลทหาร
ตั้งล้อมพระวิหารวัดแก้ว แล้วเสด็จประทับอยู่ที่นั้น ฝ่าย
พระยาจันทบุรีก็ให้พลทหารขนประจำหน้าที่ไว้ แล้วจึง
ใช้ขุนพรหมธิบาลผู้เป็นพระท่ายนา นายลม นายแก้ว
แขก ท่ามระงพร นายเมก แขก ออกมารับเสด็จ จึงทรง

พระพรว่าพระยาจันทบูรให้เชิญเสด็จเข้าไป จึงตรัสว่าใน
เมืองจันทบูรนี้ไม่มีขมราวาสใช้แล้วหรือจึงใช้แต่สมณะ
แล้วมีพระราชบริหารดำรัสแก่พระสงฆ์ว่า ความนี้โยมก็ได้
ส่งไปแก่ขุนพรหมธำมรงค์แล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงไปบอก
พระยาจันทบูรว่า ขุนรามหมื่นสองเป็นบัจจามิตรแก่โยม
จะยุยงพระยาจันทบูร พระยาจันทบูรหนุ่มแก่ความจะหลง
เชื่อฟังเอาถอยค้ำอายเหล่าน กจะเสยททรกเอนตุกน ถ้า
พระยาจันทบูรตั้งอยู่ในสัจยภาพไมตรี ก็จงส่งขุนราม
หมื่นสองออกมากระทำความสัตย์เถิด

พระสงฆ์ก็ถวายพระพรลากลับเข้ามาแจ้งแก่พระยา
จันทบูร พระยาจันทบูรจึงใช้ให้หลวงปลัดออกมากราบทูล
ว่า พระยาจันทบูรมิได้ตั้งอยู่ในสัจยภาพสามัคคีค้ำหามิได้
จะใคร่ส่งขุนรามหมื่นสองออกมาอยู่ แต่ทว่าขุนรามหมื่น
สองกลัวพระราชอาชญา ด้วยตัวนั้นเป็นบัจจามิตรจะออก
มามีได้ จึงตรัสว่าพระยาจันทบูรมิได้ตั้งอยู่ในสัจยภาพแล้ว
และเห็นว่าขุนรามหมื่นสองจะช่วยป้องกันเมืองไว้ได้ ก็ให้
ตักแต่งการไว้ให้มั่นคงเถิด เราจะตีเอาให้จงได้ แล้วจึงตรัส

สั่งโยธาหาญทั้งปวงให้หุงอาหารรับพระราชทานแล้ว เหลือ
 นนส่งให้เทเสย ต่อยหม้อข้าวหม้อแกงให้จึ่งสน ในเพล
 กลางคืนวัน^{๕๔}เอาเมืองจันทบูรให้ได้ ไปหาข้าวกินเข้า
 เอาในเมือง ถ้ามืดก็ให้ตายเสียด้วยกันเถิด

ณ วัน ๑๖๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุนนพศก
 (พ.ศ. ๒๓๑๐) เพลา ๓ ยาม เป็นยามเสาร์ปลอดห้วง
 ตรัสให้ยกทัพบายหน้าเข้าทศอีสาน แล้วจัดทหารไทยจีน
 ลอบเข้าไปประจำค้ำอยู่ทุกค้ำ เพลาจะเข้าให้สัญญาณกัน
 ร้องขึ้นจกทุกค้ำว่าค้ำนั้นเข้าไค้แล้ว โห่ร้องขึ้นพร้อมๆ
 กัน จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งพังคิริกฤษชรรณทัณฑ์เข้า
 ทลายประตูใหญ่ เหล่าทหารซึ่งรักษาประตูและบ้อมเชิง
 เทินนกกิงปืนใหญ่่น้อยจุท่าฝน และจะได้ถูกตองโยธา
 ผู้ใดผู้หนึ่งหามิไค้ กระสุนปืนลอคทองช้างพระที่นั่งไป
 ความช้างจึงเกี่ยวไว้ให้พังคิริกฤษชรรณออกมา พระเจ้า
 อยู่หัวทรงพระโกรธเงอพระแสงจะลงพระราชอาชญา นาย
 ความช้างขอพระราชทานโทษไค้ จึงทรงพระแสงกริชแทง
 พังคิริกฤษชรรณเข้าทลายประตูพังลง ทหารหน้าช้างลอค
 เข้าไปไค้ โห่ร้องขึ้นพร้อมกันจุพระราชทานสัญญาณไว้

นั้น ฝ่ายทหารซึ่งรักษาประตูหน้าที่เชิงเทินนั้นแตกตื่นหนี
ออกมาจากเมือง พระยาจันทบูร^(๑) ก็พาบุตรภรรยาหนี
ลงเรือไปสู่ปากน้ำพุทโธมาศ เหล่าพลทหารไทยจีนก็เข้าไป
จับครอบครัวหิริญสุวรรณวัตถาธัญญาหาร บินจ่ารงค์
มณฑกนกสัปดาห์ศิลา สรรพาวุธทั้งปวงเป็นอันมาก ก็
เสด็จยับยั้งอยู่ ณ เมืองจันทบูร พระราชทานที่ฐานาศักดิ์
และบำเหน็จรางวัลแก่ผู้มีความชอบตามมากแล่น้อย

ครั้น ณ วันจันทร์ จุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุนนพศก
เสด็จพระราชดำเนินทัพโดยทางสถลมารค กอปรด้วยพล
ทหารประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ เตะพระบรมมโหฬาร
ฝนตก ๗ วัน ๗ คืน แล้วตรัสสั่งให้พระพิชัย หลวงราช-
นรินทร์ เป็นแม่ทัพคุมเรือประมาณ ๕๐ ลำเศษ พร้อม
ด้วยพยุหโยธาทั้งปวงยกไป ทัพหลวงเสด็จโดยทางสถล-
มารคถึงบ้านทุ่งใหญ่แล้วเสด็จเรือไปล้อมข้าศึกไว้คั่นหนึ่ง

ฝ่ายวานิชพ่อค่านายสำเภาทังปวงก็ยังมีใต้อ่อนน้อม
ครั้นเพลารุ่งเช้าจึงดำรัสส่งนายทัพนายกอง ให้ยกเข้าตี

(๑) ต่อมาจับได้ในเมืองพุทโธมาศเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔ แต่ไม่
ถูกประหารชีวิต

สำเภายู่ประมาณกึ่งวัน ข้าศึกลูกค้าชาวสำเภาดำเนิน
มิได้ก็อปราชัยพ่ายแพ้ทัพหลวง ได้ทรัพย์สินสิ่งของและทรัพย์สิน
สุวรรณวตถ์ตาลังการณเป็นอันมาก

ฝ่ายจีนเจียมผู้เป็นใหญ่กว่าชาวสำเภาทิ้งปวงยอมสา-
มิภักดิ์ จึงพาธิดามาถวาย ในเวลานั้นก็เสด็จกลับมา ณ เมือง
จันทบูร ยับยงอยู่ต่อเรือรบได้ ๑๐๐ เศษ

จุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุนนพศก (พ.ศ. ๒๓๑๐)
พระบรมหน่อพุทธางกูรเจ้าได้ทรงพระสาวนาการกิตติศัพท์
ว่า กรุงเทพมหานครถึงแก่พินาศแล้ว สมณพราหมณา-
จารย์ชัตติยวงศาเสนาพฤชมาตย์ราชภูรได้ความทุกข์ลำบาก
นัก ทั้งบรรพบุรุษศาสนาก็เศร้าหมอง แต่เหตุพม่าตั้งพระ
นายกองไว้มือง และผู้ครองเมืองเอก โท ตรี จัตวา
บรรดาซึ่งชนแก่กรุงเทพฯ นั้น ชวนกันกำเริบอหังการตั้ง
ตัวเป็นใหญ่ ให้รับพระโองการเป็นหมู่เป็นเหล่ากัน จึง
บังเกิดโจรภัย ทุพภิกขภัยต่าง ๆ สัตว์ทั้งปวงอนาถาหาที่
พึ่งมิได้ จึงทรงพระราชอุทิศสาหะยกพลทหารสรรพด้วย
เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ออกจากเมืองจันทบุรีมาโดย
ทางชลมารค

ครั้น ๓ วัน ปีกุนนพศก (จุลศักราช ๑๑๒๙ พ.ศ. ๒๓๑๐) เพลาเข้า ๒ โมงเศษถึงเมืองชลบุรี จึงมีพระราชบริหารให้พิพากษาโทษพระยาอนุราช หลวงพล ขุนอินเชียง ซึ่งกระทำความผิดด้วยโจรกรรม ที่ซึ่งสำเภาลูกค้าวานิช กระทำทุจริตให้เสียพระเกียรติยศ พระราชสิริสวัสดิศนตามกฎพระอัยการ แล้วตั้งผู้รุกรมการตามฐานาคักคักคุณารูปความชอบให้รักษาเมืองชลบุรี

ครั้น ๓ วัน ปีกุนนพศก ยกพลทหารมาถึงปากน้ำเมืองสมุทรปราการ พอเวลารุ่งเช้าจึงให้เร่งรีบยกเข้าไปจะตีเมืองธนบุรี ครั้นเพลายามเศษกรมการซึ่งอยู่รักษาเมืองธนบุรีนั้นแตกหนีขึ้นไปโพสามต้น แจ้งเหตุแก่สุกผู้เป็นพระนายกอง ฝ่ายพระนายกองจึงให้จัดพลทหารพ้ามอญ ไทยเป็นทัพเรือ มองยาเป็นแม่ทัพมาตั้งสกัดอยู่ ณ เพนียด

ครั้นเพลากลางคืนเรือรบพระยากลาโหม^(๑) ซึ่งบรร

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่ามีชื่อหลวงกลาโหม นายกองผู้หนึ่งในกองทัพพระยาพิพัฒน์โกษา ซึ่งยกไปตั้งรับพม่าทางท่ากระดาน ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ บางทีจะเป็นท่านผู้หนึ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระยาเพชรบูรณ์ (ปลี) ปลายสมัยกรุงธนบุรี

ทุกคืนประสิว ล่มลงให้ลงพระราชอาชญาพระยากลาโหม
เสนาบดีฝ่ายทหารเป็นหลายคนซึ่งกระทำความผิด มิได้
อยู่ในพระราชโอวาท แล้วตรัสให้รับยกพลทหารไปใน
เพลากลางคืน และกองทัพมอญ่าทหารโพสามต้นรู้ว่ากอง
ทัพไทยถึงกรุง ฯ ก็หนีไป

ครนรุ่งขึ้น ๓ วัน ๖ ๑๒ ถ้า เพลาเช้า ๓ โมงเศษ
ยกเข้าตีค่ายโพสามต้นฟากตะวันออก พม่าก็แตกหนีเข้า
ค่าย จึงตรัสสั่งให้ทำบันไดจะเข้าตีค่ายด้านตะวันตก ซึ่ง
พระนายกองตั้งอยู่^๕นั้น และกองพระยาพิพิธ พระยาพิชัย
เป็นทัพหน้า เข้าตีค่ายประชิด ณ วัดกลางห่างค่ายประ-
มาณ ๗ เส้นเศษ ด้วยพระเดชเดชาานุภาพ ฝ่ายข้าศึกให้
สยบสยของกลัวเป็นกำลัง ต่างคนต่างก็หนีออกจากค่ายพระ-
นายกอง^๕สน พระนายกองสะอึกตกใจ จึงคิดอ่านให้
พระยาธิเบศร์บริรักษ์ผู้เป็นที่เจ้าพระยาศรีธรรมราชออก
มาถวายบังคมสวามิภักดิ์ยอมเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
เชิญเสด็จพระราชดำเนินเข้าไป ณ จวน จึงรับสั่งมิให้ทหาร
กระทำอันตรายเบียดเบียนแก่ไพร่ฟ้าประชากรทั้งปวง แล้ว
ทอดพระเนตรเห็นขัตติยวงศาเสนาบดี ซึ่งอนาถาได้รับความ

สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

ลำบากเวทนานัก ก็พระราชทานทรัพย์เสียด่าง ๆ แก่
พระนายกองและเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก แล้วจึง
ให้เชิญเสด็จพระบรมศพพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ให้
แห่นมา ณ โปสามต้นถวายพระเพลิงแล้ว จึงพระราชทาน
ฐานาศักดิ์แก่เสนาบดีให้คงที่อยู่กับพระนายกองตั้งเก่า

หนึ่ง แต่งให้ขึ้นไปเกลี้ยกล่อมเมืองลพบุรีสำเร็จแล้ว
จึงให้รับบูรณชาติยวงศาซึ่งได้ความลำบาก กับทั้งพระ
บรมวงศ์ลงมาทะนุบำรุงไว้ ณ เมืองธนบุรี

จุลศักราช ๑๑๓๐ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก ทอดพระ
เนตรเห็นอัญญิกรเวยพะคนทงปวงอันถึงพิบัติชีพตายด้วยทุพ
ภิกขะ โจระ โรคะ สุขุมกองอยู่คฤหนึ่งภูเขา และเห็นประ
ชาชนซึ่งลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างคฤหนึ่งเปรตปี
ศาจพึงเกลียด ทรงพระสังเวชประคฤมีพระทัยเห็นอ่อนนายน
ในราชสมบัติจะเสด็จไปเมืองจันทบุรี จึงสมณพราหมณา
จารย์เสนาบดี ประชาราษฎร ชวนกัน กราบทูล อารารณาวิง
วอน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวพระบรมหน่อพุทธางกูร
ตรัสเห็นประโยชน์เป็นบัจจัยแก่พระปรมาภิเชกสมโพธิญาณ

นกรับอาราธนา จึงเสด็จไปยังอยู่ ณ พระตำหนัก
เมืองธนบุรี

จำเดิมแต่^๕นั้น ด้วยกำลังพระกรุณาพระราชอุทิศสาหะ
ในสัตว์โลกและพระพุทธศาสนา มิเป็นอันที่จะบรรทมตรง
เสวยเป็นสุขด้วยพระราชอิริยาบถ ด้วยขัตติยวงศา สมณา-
จารย์เสนาบดีอาณาประชาราษฎร์ ยาจกฉวิฬกคนโซนาถา
ทั่วทุกเสมาผดขล เกิดโอนกล่นกันมารับพระราชทานมาก
กว่า ๑๐,๐๐๐ ฝ่ายข้าราชการทหารพลเรือนไทยจีน^๕นี้
รับพระราชทานข้าวสารเสมอกันละถึง กินคนละ ๒๐ วัน

ครั้งนั้นยังหาผู้จะทำนาก็ได้ อาหารก้นถาด ข้าวสาร
สำเภายางถึงละ ๓ บาทบ้าง ถึงละตำลึงหนึ่งบ้าง ถึงละ ๕
บาทบ้าง ยิ่งทรงพระกรุณาด้วยปรีชาญาณอุทิศสำห^๕เลย
สัตว์โลกทั้งปวง พระราชทานชีวิตให้คงยืนไว้ได้ และ
พระราชทานวัดถาลังการมณ^๕เสื่อผ้าเงินตราจะนับประมาณ
มิได้จนทุกขพระทัยออกพระโอษฐ์ว่า บุคคลผู้ใดเป็นอาทิ
คือเทวดาบุคคลผู้มีฤทธิ์ มาประสิทธิ์ มากระทำให้ข้าวปลา
อาหารบริบูรณ์^๕ขึ้น ให้สัตว์โลกเป็นสุขได้ แม้ผู้^๕นั้นจะ

ปรารถนาพระพาทาแห่งเราข้างหนึ่ง ก็อาจตัดบริจาคนให้
แก่ผู้นั้นได้ความกรุณาเป็นความสัตย์ฉะนี้

ลُقศักราช ๑๑๓๐ ปีชวดสัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๑๑)

ไปมั่ง พม่านายทัพ คุมพล ทหารพม่า ทัพบกทัพเรือ ประมาณ
๒,๐๐๐ เศษ ยกเข้ามาอีกครั้งหนึ่งตั้งวงมัลลัมค่ายจีน
บางกุงเข้าไว้จะใกล้เสียอยู่แล้ว ครั้นทรงทราบในทันใดนั้น
มีพระราชหฤทัย ประคองได้พระลาภอันอุดมกว่าลาภทั้งปวง
จึงให้เตรียมพลโยธาทหารทัพเรือประมาณ ๒๐ ลำเศษ แล้ว
ทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณหงษ์มหาพิชัยนาวา สรรพด้วยเครื่อง
ศาสตราอาวุธ ครั้นได้ศุภมงคลนิทานสกุณฤกษ์ พระทัย
พร้อมด้วยพิพิษนตรราชฤทธิ์ ก็ยกพลนิกายโดยทางชล-
มารคด้วยอาการอันรวดเร็ว คุมพระยาชวันราชหงส์สนับหน้า
หน้าสุวรรณหงษ์ทั้งปวงไปในราตรีนั้น

ฝ่ายทัพเรือพม่ายกลงมา ตรัสเห็นแล้วกริบเรือพระที่
นั่งกับทั้งเรือทหารทั้งปวง ได้ตะลุมบอนยิงปืนจ่ารงค์มณ-
ทกนกลับคาบศิลา ถูกพม่าล้อมตายพ่ายชนไปถึงทัพใหญ่ จึง
ให้ยิงปืนดับใหญ่ พม่าแตกตั้นล้มตายด้วยฝีมือทหารไทยพัน
แหว่งตายในน้ำเป็นอันมาก บางหนชนบกเล็ดลอดซ่อนเร้น

สะตุงตกใจ ที่หนีไปแวนแคว้นแดนเมืองอองวะไค่นนน้อย
นัก ทหารไทยเก็บได้เครื่องสาตราวุธเรือบเรื่อไล่กรงหน
เป็นอันมาก พระเกียรติยศกลือชาปรากฏ กุญพระยาไกร
สรสีหราชอันเป็นทกหลวงแห่งหมู่สัตว์จตุบาททงปวง

กรงหนหมู่คนอาสยอธรรมซึ่งกุมพรคพวกตั้งอยู่
กระทำโจรกรรม ณ หัวเมืองเอก โทตรี จัตวา มิได้เชื่อพระ
บรมธิคุณและตั้งตัวเป็นใหญ่หน กับันคาลให้สยบสยของพอง
เศียรเกล้า ชวนกันนำเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เข้ามา
ถวายเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินทองเสื่อผ้า
ฐานาศักดิ์โดยสมควรคุณานุรูป ให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา
แล้ว พระราชทานโอวาทานุศาสน์สั่งสอนให้เสียพยศอันร้าย
ให้ตั้งอยู่ในยุติธรรม ขณะนั้นลูกกำวณิชได้ทำมาค้าขาย
เป็นสุข บริบูรณ์ด้วย อาหาร ได้บำเพ็ญศบบุญกิริยาวัตฤกษศ
ต่าง ๆ ฝ่ายสมณะกับจัตุบุ้จยทานเป็นสุขบริโภค ให้บำเพ็ญ
สมณธรรมตามสมณกิจ

ลุดักราช ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจัก
สมบูรณรุ่งเรืองหน ด้วยบริษททงสี่ปรนนิบัติตามพุทธโอ-
วาท และพระสงฆ์ทุกวันนี้ยังปรนนิบัติพระจัตุปารีสุทธศีล

สังวร^๕นมบริบูรณ์^๕ จึงทรงพระกรุณา^๕ตั้งพระสังฆราชา^๕
คณะชน^๕ไว้ให้กำชับว่ากล่าวพระสงฆ์^๕ทั้งปวง แล้วทรงพระ
ราชศรัทธา^๕จ้างให้หมู่เสนาทหารพลเรือน สร้างพระวิหาร
เสนาสนะ^๕กุฏิมากกว่า ๒๐๐ กุฏิ^๕ สันพระราชทรัพย์^๕เป็นอัน
มาก แล้วจึงตรัสพระราชทานโอวาท^๕ประกาศ^๕ไว้ว่า ขอ
พระผู้เป็นเจ้า^๕ทั้งปวงจงตั้งสติ^๕อารมณ์^๕ปรนนิบัติ^๕ ตั้งอยู่ใน
พระจักขุ^๕ปาริสุทธิ^๕ศีล^๕สังวร^๕ วินัย^๕บัญญัติ^๕ บริบูรณ์^๕อย่าให้พระ
ศาสนา^๕ของพระองค์^๕เศร้าหมอง^๕เลย แม้นพระผู้เป็นเจ้า^๕จะขัด
สน^๕ด้วย^๕วัตถุ^๕จักขุ^๕ปัจจัย^๕ทั้ง ๔ ประการ^๕นั้น เป็น^๕ธุระ^๕โยม^๕จะอุป-
ถัมภ์^๕ ถ้าพระผู้เป็นเจ้า^๕ทั้งปวง^๕มี^๕ศีล^๕คุณ^๕บริบูรณ์^๕ใน^๕พระศาสนา^๕
แล้ว^๕ แม้น^๕จะ^๕ปรารถนา^๕มั่ง^๕สระ^๕รุ^๕ระ^๕โยม^๕ โยม^๕ก็^๕อาจ^๕สามารถ^๕
จะ^๕เชือก^๕เนื้อ^๕และ^๕โลหิต^๕ออก^๕บำ^๕เพ็ญ^๕ทาน^๕ได้

ลุคักราช ทรงพระราชดำริว่า พระศาสนา^๕จะ^๕วุฒิ^๕จิ^๕ร
วิ^๕ติกาล^๕นั้น^๕ เพราะ^๕ปริยัติ^๕กุ^๕ล^๕บ^๕ุ^๕ตร^๕เล่า^๕เรียน^๕พระ^๕ไตร^๕ปิ^๕ฎ^๕ก^๕ จึง
ทรงพระกรุณา^๕ให้^๕สัง^๕ฆ^๕การิ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕การ^๕ทำ^๕สาร^๕บา^๕ณ^๕ชี^๕พระ^๕สงฆ์^๕
องค์^๕ใด^๕บอก^๕เล่า^๕เรียน^๕พระ^๕ไตร^๕ปิ^๕ฎ^๕ก^๕ได้^๕เป็น^๕อัน^๕มาก^๕ จึง^๕ทรง^๕
ถวาย^๕ไตร^๕ผ้า^๕เทศ^๕เน^๕อ^๕ละ^๕เอ^๕ย^๕ค^๕ แล้ว^๕พระ^๕ราช^๕ทาน^๕จัก^๕ขุ^๕ปัจจัย^๕แก้
เถร^๕เถร^๕ตาม^๕ได้^๕เล่า^๕เรียน^๕มาก^๕และ^๕น้อย^๕ หนึ่ง^๕ ไป^๕ร^๕ย^๕ป^๕ร^๕าย^๕พระ

ราชทรัพย์และแจกทานแก่ยากจก ทุกวันบ้ฉรสีอัฐรมืออุโบสถ
และตั้งนิตยภัตไว้สำหรับคนโง่ทงปวง

ลุดักราช เสด็จยกพลนิกรดำเนินทัพ สรรพด้วยโยธา
หาญใหญ่่น้อยชน ไปปราบเมืองพิษณุ โลกถึงตำบลเกยไชย
พระยาพิษณุโลกรู้ประพตืเหตุ แต่งพลทหารให้หลวงโกษา
(ยัง) ยกออกมาตงรับ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จนำพลทงปวงเข้า
รณรงค์ด้วยขาศึกครงนน ฝ่ายขาศึกกยงบ้นมาคังท่าฝ่นตอง
พระสงฆเบองซ้าย เลียบตักฉิวพระม้งสะไป จึงให้ลาดทัพ
กลับยังกรุงธบุรี

อนง กรมหม่นเทพพิพิธซึ่งแตกแกกกองทัพพม่า ณ
เมืองปราจีนบุรีแต่ครงกรุงเทพมหานครยังมีได้เสียนน พา
อพยพยกไปตงอยู่ ณ ตำบลโคกพระยา แขวงเมืองนคร
ราชสีมา จึงพระพิมลสงคราม หลวงนรินทร์เจ้าเมือง
ประมาณ ๖-๗ พัน ยกชนทางค่านจันทีก

ฝ่ายพระยานครราชสีมาให้จับฆ่าเสียสน ก่อนเอา
กรัวเข้าไปไว้ กรมหม่นเทพพิพิธจึงให้หลวงมหาพิชัย นาย
ทองคำ เอาหมวกฝรั่ง ๑ เสื้อแพรกระบวนจีน ๑ ผ้า
เกวย ๒ ผืน ไปให้พระยานครราชสีมา

ครันอยู่มาประมาณ ๑๔—๑๕ วัน หลวงพลอก
 มาทูลว่า พระยานครราชสีมาเกณฑ์เขมร ๔๐๐ จะจับ
 เอาเจ้าส่งลงไป ณ กรุงเทพมหานคร กรมหมื่นเทพพิพิธ
 จึงคิดการจะหนี หม่อมประยงไม่เห็นด้วย ทูลขอเงิน ๕
 ชั่งกับผ้านาแก ๑๐ พับ ไปแจกนายบ้านทั้ง ๑๒ ตำบล
 เกลยกปลอมไค้คน ๔๕๐ กรน ณ วันเดือน ๘ ขึ้น ๑๔
 ค่ำ ปีจออัฐศก (จ.ศ. ๑๑๒๘ พ.ศ. ๒๓๐๙) จึงให้
 หม่อมประยง หลวงมหาพิชัย หลวงปราบคุมไพร่
 ๓๐ เศษกับพวกชาวบ้านยกเข้าไป รุ่งขึ้นเป็นวันพระ
 พระยานครราชสีมาจะออกมาทำบุญ ณ วัดบุญ ก็ยกเข้าล้อม
 จวนจับพระยานครราชสีมาได้ฆ่าเสีย แต่หลวงแพ่งน้องพระ
 ยานครราชสีมาชนม้หนีไปได้ จึงให้ยิงปืนใหญ่ตามสัญญา
 แล้วเกณฑ์คนออกมารับเจ้าเข้าไปอยู่ประมาณ ๕ วัน หลวง
 แพ่งชักชวนพระพิมายยกมาล้อมเมืองนครราชสีมา เมือง
 นครราชสีมาเกณฑ์คนชนรक्षाหน้าทีเบาบางนัก รบต้าน
 อยู่ ๔ วัน พวกกองทัพหลวงแพ่งตีเข้าได้ล้อมวัดพยับ
 จับเอาหม่อมคารา หม่อมธรา พระพิชัยราชา หลวง
 มหาพิชัยกับขุนหมื่นนายหมวดนายกองฆ่าเสียเป็นอันมาก

นายแก่นไค้หม่อมอุปบลบุตรกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นเมีย นาย
 ยนไค้เสม หุ้ม เป็นเมีย หลวงแพ่งจะประหารชีวิตกรม
 หมื่นเทพพิพิธเสีย พระพิมายจึงพาไปไว้ ณ เมืองพิมาย
 กรมหมื่นเทพพิพิธกับพระพิมายรักใคร่กันเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียว จึงตั้งพระพิมายเป็นพระยาศรีสุริวงค์ นายสาบุตร
 พระพิมายเป็นพระยามahamanตรี ให้พระยาน้อยน้องพระยา
 มahamanตรีเป็นพระยารวงศาธิราช ครั้นอยู่มาพระยาศรี
 สุริวงค์ พระยามahamanตรี พระยารวงศาธิราช ก็คิดกันจะ
 ฆ่าหลวงแพ่งเสีย ขณะนั้นหลวงแพ่งทำบุญให้มีละคร พระ
 ยาศรีสุริวงค์ พระยามahamanตรี พระยารวงศาธิราช พาคน
 มีฝีมือประมาณ ๑๐ คนกับไพร่ ๕๐๐ ลงมา ณ เมือง
 นครราชสีมา ทั้งสามพระยาเข้านั่งดูละครด้วยกันกับหลวง
 แพ่ง ครั้นได้ทีพระยาศรีสุริวงค์ฟันหลวงแพ่ง พระยามหา
 มานตรีฟันนายแก่น พระยารวงศาธิราชฟันนายยนตายทั้ง
 สามคน พวกทหารเมืองพิมาย ฆ่าฟันนายทหารเมืองนคร
 ราชสีมาตายเป็นอันมาก แล้วพระยาสุริวงค์ให้พระยารวง
 ศาธิราชอยู่ ณ บ้านจอหอ รักษาเมืองนครราชสีมา พระยา
 ศรีสุริวงค์ พระยามahamanตรี กลับไปอยู่ ณ เมืองพิมาย

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๓๗

จึงให้ลงมารับพระนายกองและมอญยั้ง อยู่ รุ่งกรุง นน ชน
ไป ณ เมืองพิมาย พระเจ้าอยู่หัวศรีสรรเพชญ์เสด็จ
กรีธาทัพยกขึ้นไป

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธให้พระยาวรวงศาธิราชยกมา
ตั้งรับทางหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวคำรัสให้พระราชรินทร์ พระ
มahamantri ยกไปตีพระยาวรวงศาธิราช แล้วจึงเสด็จพระ
ราชดำเนินทัพเข้าตีทางบ้านจอหอ จับได้พระยาศรีสุริวงศ์
พระยามahamantri ให้ประหารชีวิตเสีย แต่กรมหมื่นเทพ
พิพิธนั้นให้สำเร็จด้วยท่อนจันทน์ตามประเพณี

ฝ่ายพระยาวรวงศาธิราชนั้นแตกหนีไปเมืองเสียม
ราบ จึงคำรัสให้พระราชรินทร์ พระมahamantri ยกกอง
ทัพไปตีเมืองเสียมราบได้ แต่พระยาวรวงศาธิราชนั้นหนี
สูญไป พระราชรินทร์ พระมahamantri จึงเลิกทัพกลับ
มากรุงธนบุรี ขณะนั้นโปรดให้พระราชรินทร์เป็นพระยา
อภัยรณฤทธิ์ พระมahamantri เป็นพระยาอนุชิตราชา จาง
วางพระตำรวจฝ่ายซ้าย ขวา โดยความชอบ

ณ วัน ๓๑ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก เพลาย่ำค่ำแล้ว
ทุ่มหนึ่ง มีจันทรุปราคา

ณ วัน ๓^๕ ๑ คำ เพลา^(๑) โมงเศษเสด็จออกขุนนาง
 ตรัสปรึกษาเนอความจีนเสงชอทองพระพุทธรูปลงสำเภา
 พระราชสุจริตปรารภตงพระอุเบกษาพรหมวิหาร เพื่อจะ
 ทะนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎรนน
 อัจจรรยแผ่นดินไหวเป็นช้านาน

ณ วัน ๗^๒ ๕ คำ จุลศักราช ๑๑๓๐ เพลา ๒
 ยาม แผ่นดินไหว^(๒) อีกครั้งหนึ่ง

ณ วัน ๑^๓ ๓ คำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษเมืองลาว
 หล่มสักมาสู่โพธิสมภาร ถวายช้าง ๑ ม้า ๕

ณ วัน ๑^๓ ๓ คำ ข้าวสารเป็นเกวียนละ ๒ ชั่ง
 อาณาประชาราษฎรขัดสน จึงทรงพระกรุณาให้ข้าทูลละ
 อองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อยทำนาปรัง

(๑) เป็นวันปราบดาภิเษก ตรงกับจดหมายเหตุโคร ในประ
 ชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๘ และจดหมายเหตุโคร ฉบับพระอมราภิวั
 ชาติ (เกิด) วัดบรมนิวาส ยุติกับข้อความในประชุมพงศาวดาร
 ภาคที่ ๓๘ หน้า ๗๕ และข้อความในคำโคลงเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งนาย
 สอน มหาดเล็ก ประพันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

(๒) แผ่นดินไหวครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ์ในเดือน ๕ ควร
 จะเรียงไว้ก่อนเดือน ๔ แต่นี่มาเรียงไว้หน้าเดือน ๓ เห็นจะเป็น
 เพราะต้องการให้เรื่องแผ่นดินไหวมารวมอยู่ด้วยกันจึงไม่เรียงตามลำดับ
 เดือน

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๓๕

ณ วัน ๒^๖ ๓ คำ ข้าราชการเมืองกัมพูชาธิบดี
เมืองปากน้ำพุทโธมาศบอกเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้
พระกรมทำไปทำค่ายปากน้ำพระประแดง ทำจีน แม่กลอง
ขณะนั้นโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุชิตราชาเป็นเจ้าพระยา
ยมราช (๑)

ครั้น ณ เดือน ๕ หนูคะนองกินขาวในยั้งฉางและ
กัศกรพยัสงของทงปวงเสียด จึงมีรับสั่งให้ชาทูลละออง ฯ
และราษฎรจกหนุมาส่งแก่กรมพระนครบาล หนูสงบหายไป

ณ วัน ๒^๗ คำ จุลศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก
(พ.ศ. ๒๓๑๒) หม่อมเจ้าอุบล (๒) บุตรกรมหมื่นเทพ
พิพิธ หม่อมเจ้าฉิม บุตรเจ้าฟ้าจิตรกับนางละคร ๔ คน

(๑) น่าจะเป็นเพียงพระยายมราช หรือว่าการในตำแหน่ง
ยมราช ยังไม่ถึงเป็นเจ้าพระยาทีเดียว ต่อ ๆ ไปจึงคงเรียกว่าพระ
ยายมราชเท่านั้น

(๒) จดหมายเหตุไทรมีว่า จ.ศ. ๑๑๓๗ ณ วัน ๒^{๑๐}
คำ “ข้างในเป็นโทษ” น่าสงสัยว่าเศษเจ็ดท้ายศก (คือ ๑๑๓๗)
จงเขียนมาเป็นเอ็ด (คือ ๑๑๓๑) จดหมายเหตุของไทรกวระจะใกล้
ความจริงมากกว่า และจดไว้เพียงว่า “ข้างในเป็นโทษ” ซึ่งหมาย
ความว่า ข้างในทำผิดต้องถูกถอดยศลดตำแหน่งเท่านั้น ไม่ถึงกับ
ตกประหารชีวิต

ผิดกับฝรั่งมหาดเล็ก ๒ คน พิจารณาเป็นสัจย์ แล้วสั่ง
ให้ผู้พายทนายเลือกทำประจานอย่าให้ดูเยี่ยงอย่างกันต่อไป
แล้วตัดแขนตัดศีรษะ ผ่าอกเสียทั้งชายหญิง

ครั้น ๓ วัน ๗^๓ ๘ คำ ยกกองทัพไปตีเมืองนครศรี

ธรรมราช เจ้าพระยาจักรี^(๑) พระยายมราช^(๒) พระ
ยาเพชรบุรี พระอภัยมณี ฤทธิ^(๓) ๔ นายยกก่อนเป็นกอง
หน้าไปโดยทางสถลมารค ไพร่ทหาร ๕,๐๐๐ เศษตีล่วง
เมืองไชยาและท่าข้าม ไปได้ถึงค่ายท่าหมาก คุ้มกัน
เป็นสามารถ พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์ตายในที่รบ
แต่ลักษณาบุตรเจ้าพระยาจักรีนั้น กองทัพนครจับเอา
ตัวไปได้ แล้วล่าทัพกลับถอยมาอยู่เมืองไชยา พระยายม-
ราชบอกเข้ามาให้ทราบทูลว่า เจ้าพระยาจักรีเป็นกบฏมิ
เต็มใจทำราชการ จึงทรงพระวิจารณ์ด้วยพระปรีชาญาณ
ก็ตรัสทราบเหตุว่าการมิตลอดแล้วจึงเกิดวิวาทกัน ๕
เป็นบุพพวาสนาแห่งเรา อันจะไซ้แต่เสนาบดีไป มีสำเร็จ

(๑) หนังสือราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ว่ากษัตริย์ หมุก

(๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑

(๓) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทางชลมารคด้วยพลทหาร
๑๐,๐๐๐ เศษ ทรงพระที่นั่งมหาพิชัยสุวรรณนาวา ยาว
๑๑ วา ปากกว้าง ๓ ศอกเศษ พลกระเชียง ๒๘ คน พร้อม
ด้วยพยุหเสนาโยธาเครื่องสาตราวุธทั้งปวง

ครั้น ๓ วัน ๑๓^๕ เพลา ๓ โมงเช้า ถึงบางทะเลเกิดพายุ

คลื่นลมหนักเรือรบชำรุดอาหารกองหลวง กองหน้า บ้างแตกล้ม
เข้าแอบบังอยู่ในอ่าว พระเจ้าอยู่หัวให้ปลุกศาลชั้นเพิงตา
พระราชทานเครื่องกระยาสังเวยบวงสรวงเทพารักษ์ แล้ว
ทรงพระราชสัจยาริฐาน เอาพระสัจบารมีแต่บุพชาติและ
ปัจจุบันมาเป็นสิ่ง^๕ ด้วยพระเดชพระกฤษญาณุภาพ คลื่น
ลมก็สงบราบคาบลงเป็นอัศจรรย์ แล้วเสด็จไปในวันนั้น
เข้าทูลละอองฯตามเสด็จไปด้วยเรืออันน้อย ก็เป็นสุขสบาย
หาอันตรายมิได้

ครั้น ๓ เดือน ๑๕^๕ บินลูเอกศก เสด็จถึงท่าข้าม ทาว

ทางชนช้างทิศทักษิณ

ครั้นเดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เสด็จ

เข้าตีเมืองนครศรีธรรมราช เสด็จพระบารมีบรมโพธิสม
ภาร ไพร่ทหารและราษฎรเสนาบดีในกรุงนครศรีธรรม-

ราช บันดาลสยบสยงมิอาจต้านต่อได้ก็แตกพ่ายแพ้หนี
 ในเพลานั้น นายกองไพร่ทหารบ่าวพระเสนาภิมุขเห็นข้าง
 พลายเพชรที่เจ้านครผูกเครื่องสรรพปล่อยอยู่ จึงจับมา
 ถวาย พระเจ้าอยู่หัวเสด็จชน ทรงกฤษร หัสติน ช่างต้น
 ทรงพระที่นั่งพลายเพชรเสด็จเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้
 เสียแต่นายเพชรทนายเลือกถูกปืนตายคนหนึ่งและได้ราช
 ธิคาญาติวงศาและชะแม่พนักงาน หิรัญ สุวรรณ วัตถา
 ลังการณทั้งปวงเป็นอันมาก และสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
 หัวมชยชนะข้าศึกครั้งนั้น ฝ่ายทแกล้วทหาร ทักบักทัพ
 เรือทั้งปวง ยังมามีไค้ทันเสด็จด้วยอำนาจพระบารมกมชย
 เป็นอัครจรรย

ครั้นกองทัพบักทัพเรือมาถึงพร้อมแล้ว จึงมีพระ
 ราชโองการดำรัสให้ภาคโทษไว้ ด้วยเจ้านครพาราชบุตร
 ราชธิดาและราชทรัพย์หนีไปเมืองเทพ ตานี ให้เจ้าพระ
 ยาจักรี เจ้าพระยาพิชัยราชา เร่งกองทัพบักทัพเรือติดตาม
 ไปจับเจ้านครจงได้ ถ้ามิได้จะลงพระราชอาชญาถึงสน
 ษัต

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๔๓

ครั้นถึง ๕ ๖ ๖ ๑๑ ค่ำ เพลยาค่ำแล้ว ๒ ทุ่มเศษ

พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกกองทัพไปโดยทางชลมารค โดยลำคับ
ที่ประทับรอนแรมจนถึงเมืองสงขลา นำแห่ลงเรือพระ
ที่นั่งจะไปมิได้ เตะพระบรมโพธิสมภารบังเกิดน้ำเปี่ยม
คลอง มีพรรณฝูงปลาอาหารให้เห็นประจักษ์แก่ข้าทูลละ-
อองฯ ๕ ๖ ๖ ๑๑ ค่ำ เสด็จด้วยราชนาฎภาพเป็นนอศจรยั้งนัก

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพเรือ เจ้าพระยาพิชัยราชา
แม่ทัพบก ยกทัพติดตามเจ้าเมือง นคร ไปถึงเมืองเทพา
จับจีนแขกมาไต่ถามไต่เนื้อความว่า เจ้าเมืองนครหนีไป
เมืองตานี เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาพิชัยราชาจึงมีหนังสือ
ไปถึงพระยาตานี พระยาตานีมีอาชัคไว้ได้ จึงส่งเจ้า
นคร พระยาพัทลุง พระยาสงขลา เจ้าพั้ม เจ้ากลางกับ
๕ ๖ ๖ ๑๑ ค่ำ ๑๒ ค่ำ เสด็จพระราชาดำเนินมาถึง
เรือรบมาถวาย ณ เมืองสงขลา

๕ ๖ ๖ ๑๒ ๑๒ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินมาถึง

เมืองนครศรีธรรมราช

ครั้นวัน ๖^๒ ๒ ค่ำ เพลา ๗ ทุ่มเกิดเพลิงไหม้เมือง
นครท่าบลายไก่อ ทรงพระกรุณาให้มีกฎหมายประกาศ
ไป มิให้ไพร่ทหารไทยจีนทั้งปวงฆ่าโคกระบือ และข่ม
เหงสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร ฝ่ายผู้พายนาย
เลือกซึ่งตามเสด็จกรุงนน ได้ลาภสการเป็นอันมาก ทรง
พระกรุณาให้เล่นให้สนุก แล้วให้กำ^(๑) ถั่วหน้าพระที่นั่ง
กระดานละ ๕๐ ชั่งบ้าง ๑๐๐ ชั่งบ้างสนุกปรากฏว่าทุกครั้ง
แล้วทรงพระราชศรัทธาให้สังฆการีธรรมการ นิมนต์ พระ-
ภิกขุเถร เณร รูปชีในเมืองนอกเมืองนครศรีธรรมราชมา
พร้อม พระราชทานข้าวสารองค์ละถึง เงินองค์ละ ๑
บาท ที่ขาดผ้าสบงจีวรก็ถวายไตรจีวร แล้วแจกจาก
วณิพกเสมอกนละ ๑ สลึงทุกวันพระอุโบสถ แล้วทรงพระ
กรุณาจ้างข้าทูลละอองฯ ให้รื้อนาบุญณ ปฏิสังขรณ์ พระอุ-
โบสถ พระวิหาร การเปรียญ พระระเบียง ศาลากุฏิ
สนพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ให้ตั้งการสมโภชพระสารี

(๑) กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
บทที่ ๒๖

วิกบรมชาติสุรพรด้วยการสมโภช^(๑) แล้วให้ ปรีक्षा
 โทษเจ้านครเสนาบดีปรีक्षाโทษถึงตาย ทรงพระกรุณา
 ไม่เห็นด้วย ให้คงจำเจ้านครไปให้ถึงกรุงเทพฯ จึงปรีक्षा
 กันใหม่ แล้วทรงตั้งเจ้าตราสุริวงศ์พระเจ้าหลานเธอ ไว้
 ครองนครศรีธรรมราช และให้พระยาราชนฤพัชรี พระ
 ศรีไกรลาส อยู่ช่วยราชการ

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตจัดพระไตรปิฎก
 ลงบรรทุกเรือเข้ามากรุงเทพฯ แต่พอจำลองได้ทุกพระคัม-
 ภีร์แล้วจึงจะเชิญออกมาไว้ตั้งเก่า และพระอาจารย์ศรีซึ่ง
 แดกหนีออกไปอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช^๕ ให้นิมนต์
 เข้ามากับสำนักศิษย์ด้วย

ลุศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลูเอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๒) เสด็จ
 ดำเนินทัพกลับมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรีเป็น
 พระสังฆราช แล้วทรงพระกรุณาจ้างให้ช่างจาร จารพระ
 ไตรปิฎก^๕ ทงจบ สันพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ฝ่ายเจ้า
 นคร^๕ พระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานนาพระพิ-

(๑) กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
 บทที่ ๒๕

พัฒน^๖สัจจา ตั้งแต่นั้นมาพระศาสนา^๖ก็ค่อยเฟื่องฟูขึ้นได้ตั้ง
 เก่า พระเจ้าอยู่หัว^๖ก็ทรงพระวิวัฒนาการ^๖จำเริญพระปรีชา
 ญาณ และ พระกฤษฎา^๖นุภาพ^๖ยิ่งๆ^๖ขึ้นไป จนถึงจุลศักราช
 ๑๑๓๒ ปีขาลโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)

วัน ๔๖๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๒ ปี จะยกกองทัพ
 ไปปราบคนอัสตย^๖อาธรรมฝ่ายเหนือ ด้วยอ้ายเหล้าร้าย
 น้อยกลงมาลาดตระเวน^๖ที่เอาข้าวปลาอาหาร เผาบ้านเรือน
 เสียหลายตำบล ไพรบ้านพลเมือง^๖ได้ความ^๖แค้น^๖เคือง^๖ชด^๖สน
 หนัก เหตุ^๖ฉะนั้น^๖จึงให้เจ้าพระยาพิชัยราชา^๖ถือพล ๕,๐๐๐
 ยกไปทางตะวันตก พระยายมราช^๖ถือพล ๕,๐๐๐ เข้ากัน
 เป็นคน ๑๐,๐๐๐ สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธ^๖ทั้งปวง

ครั้น^๖จุลศักราช ๑๑๓๒ ปีขาลโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)
 วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำเพลา^๖โมงเช้า^๖เศษ เป็นมหาพิชัย
 ฤกษ์ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จ^๖จากเมืองธนบุรี ไปโดยทางชล-
 มารค ทรงนาวาพระที่นั่งพร้อมด้วยหมู่พลพยุหโยธา^๖เสนา
 ข้าราชการ^๖ทั้งปวงประมาณ ๑๒,๐๐๐ ครั้น^๖นั้น^๖ชาวแพง
 เกวียน^๖ละ ๓ ชั่ง ด้วย^๖เดช^๖พระบารมี^๖บรมโพธิสมภาร^๖ กำปั่น

ข่าวสารมาแต่ทิศใต้ ก็ได้เกณฑ์ให้กองทัพเหลือเฟือ แล้ว
ได้ทรง พระบริ จากทาน แก่สมณะ ชีพราหมณ์ ยาจก วณิพก
และครอบครัวบุตร ภรรยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง
แล้ว แยกเมืองตรังกานูและแยกเมืองยักกะตรา เอาปืนคาบ
ศิลาเข้ามาถวาย ๒,๒๐๐ กระบอก ขณะเมื่อเสด็จพระดำเนิน
ขึ้นไปนั้น ประทับแรม ณ เมืองนครสวรรค์ ๒ วันแล้วยก
ขึ้นไปชลาวัน ประทับแรมวันหนึ่ง

รุ่งขึ้น ณ วันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ ยกไปประทับ
ร้อนปากนาพิงเพลลา ประมาณยามหนึ่งเข้าตีเมืองพิษณุโลก
ได้ หลวงโกษาธิบดีมิชอบหนีออกจากเมืองขึ้นไปตั้งค่าย
รับอยู่ ณ ตำบลโทก^(๑) แล้วเลิกหนีไป

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ เสด็จเข้าไป
นมัสการพระชินราช พระชินศรี พระศรีสากยมุนี ก็ทรง
พระโสมนัสปริดาปราโมทย์เลื่อมใสศรัทธาเปลื้องพระภูษา
จาก พระองค์ทรง พระชิน ราช เจ้าเสร็จ แรมทำทัพ บกฝ่าย
ตะวันออกอยู่ ๙ วัน พอพระยายมราชขึ้นไปถึง จึงพระราช
ทานข้าวปลาอาหาร และนาสุราพัดให้พร้อมแล้ว ส่งให้ทัพ

(๑) ตั้งอยู่ทางทิศอีสานของจังหวัดพิษณุโลก

บกยกเร่งรีบขึ้นไปติดเมืองสวางคบุรี แล้วตรัสว่าเราจะยก
 ทพเรือขึ้นไปกับนางนายนอกตลิ่งยังสูงอยู่ อ้ายเหล้าราย
 จะไต่ท่วงทีลอบยิงเอา แต่ไม่เข้าดอก พอที่พบกษามแม่น้ำ
 น้อยเสียไต่ ๓ วัน^๕ นากจะเกิดมาก^๕ เตะพระบารมีบรม
 โภธิสมภาร ครั้นถึง ๓ วัน^๕ นากเกิดมาก^๕ เตะมอตลิ่งบ้าง ลัน
 ตลิ่งบ้าง ประคูกุตรัสไว้^๕ จำเติมเต้น^๕ นกกองทัพกทัพเรือ
 ทงปวงได้แจ้งเหตุแล้วยกมือขึ้นกราบถวายบังคมเอาพระ
 เตะเตชา นุภาพปกเกล้ามี^๕ ใจมิ ไต่ย่อ ท้อ ต่อการ ฌรงค์
 อาจที่จะรบสู้หมู่^๕ งามิตรข้าศึก ด้วยเห็นพระบารมีเป็นแท้
 วันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๗ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า ยก
 ทพหลวงจากเมืองพิษณุโลกโดยทางชลมารค ประทับรอน
 แรมไปได้ ๓ วัน พบผู้ถือหนังสือบอกก่องหน้า ใจความว่า
 ได้เมืองฝางแล้ว แต่อ้ายเรือ^๕ ซึ่งคิดมิชอบ^๕ หนีไป ข้า
 พระพุทธเจ้า^๕ ทงปวงยังติดตามอยู่ ก็เสด็จรีบไป^๕ ทงกลางวัน
 กลางคืน ถึงตำหนักค่ายหาตสูง ให้นายทัพนายกองเกณฑ์
 กันไปติดตามอ้ายเรือ^๕ ฝางและนางพญาข้างเผือกจงได้

ครั้นวันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ หลวงคชชาติ
 กองพระยาอินทรวชิต จับได้นางพญามงคลเสวตคชสารศรี

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๔๕

เมืองทัวประเสริฐ นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระกรุณา
พระราชทานบำเหน็จโดยสมควร

ครน ๓ วันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เสด็จยก
พลพยุหโยธาทัพหลวงโดยทางชลมารคไปตำบลน้ำมืด จึง
ดำรัสให้ตั้งด่านทางชนในชนนอกตั้งเกลี้ยกล่อมลาดตระเวน
สืบสาวเอาตัวร้ายเรือนฝางให้จงได้ แล้วเสด็จพระราชดำ-
เนินกลับยังพระตำหนักค่ายหาดสูง

ครนรุ่งขึ้นวันเสาร์ เดือน ๑๐ แรม ๔ ค่ำ ส่งให้แต่ง
กฎประกาศกองทัพเรือไทยจีนทั้งปวง อย่าให้ข่มเหง
รื้อราษฎรชาวบ้านและฆ่าโคกระบือ อนึ่ง นายกองนายทพ
ผู้ใดได้ปืนและข้างพังพลายใหญ่ได้ศอกได้นิ้ว รูปตีรูปกลาง
ก็ให้ส่งเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ค่ำหนึ่ง เสด็จอยู่ ณ
พระตำหนักค่ายหาดสูง แยกเมืองธานีเข้ามาสู่พระบรมโพธิ
สมภาร ถวายดอกไม้ทองเงินและแขกเมืองยักกะตราถวาย
ปีน ๑๐ บอก

วันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีชวด โทศก
(พ.ศ. ๒๓๑๓) ทรงพระกรุณาให้นิมนต์พระสงฆ์ฝ่าย

เห็นอมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง ชุมนางผู้น้อยผู้ใหญ่ฝ่าย
 ทหารพลเรือนเฝ้าพร้อมกัน จึงดำรัสปรึษาว่าพระสงฆ์
 บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือ เป็นพรรคพวกเพื่อนอายเรือนฝาง
 ย่อมคิดถอบนรบศึก ข้าคนปล้นเอาทรัพย์สินของ และกิน
 สุราส้องเสพด้วยสีกาให้ขาดจากสิกขาบทจตุปาราชิก เป็น
 ลามกอยู่ในพระศาสนาจะนี้จะไว้มิได้ อนึ่ง พระสงฆ์ฝ่ายใต้
 ฝ่ายเหนือ ก็แปลกปลอมกันอยู่มิรู้ว่าองค์ใดดีองค์ใดชั่ว จะ
 ได้กระทำสักการบูชาให้เป็นผลานิสงส์แก่ตนแก่ท่านและให้
 พระสงฆ์ว่าแต่ตามสัจตามจริง ถ้าได้ผิดในจตุปาราชิกแต่กาล
 ไตกาลก่อน จะพระราชทานผ้าให้สึกออกทำราชการ ที่มรับ
 ๕ นั้นจะให้ค่านากับนาฬิกา ๓ กลัน ถ้าชนะจะให้เป็นเจ้าของอิ-
 ๕ การราชาคณะฝ่ายเหนือ โดยสมควรแก่คุณความรู้ ที่แพ
 ๕ นานาฬิกาจะให้ลงพระราชอาชญา แล้วสักข้อมือมิให้บวช
 ๕ ได้อีกเลย ถ้าเสมอนาฬิกาจะพระราชทานผ้าไตรให้บวช
 ๕ ใหม่ ถ้าไม่รับแต่เดิม ๕ กรนั้นจะให้ลงค่านากลับคืนค่าว่าได้
 ๕ ทำผิด จะให้ลงพระราชอาชญาประหารชีวิตเสีย อนึ่งเมื่อ
 ๕ พระสงฆ์จะลงค่านานัน ให้ตั้งศาลกนมนาคาดศพदान แต่ง
 ๕ เครื่องพลีกรรมเทพดาพร้อมแล้ว ทรงพระอริษฐานให้

พระบารมี^๕นั้นช่วยอภิบาลรักษาพระสงฆ์^๕ทั้งปวง ว่าภิกษุองค์
 ใดมิได้ขาดสิกขาบทจตุปาราชิก ขอให้พระบารมีโพธิญาณ
 ของโยม และอานุภาพเทวดาอันศักดิ์สิทธิ์ช่วยอภิบาลรักษา
 พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า อย่าให้แพ้แก่นาฬิกาได้ ถ้าและภิกษุรูปใด
 ศีลวิบัติด้วยจตุปาราชิก จงสังหารให้แพ้แก่นาฬิกาให้เห็น
 ประจักษ์แก่ตาโลก เดชะพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ครอบงำพระสงฆ์^๕ที่มีศีลบริสุทธิ์^๕ชนะแก่นาฬิกาหาอันตราย
 มิได้ ที่ภิกษุที่ศีล^๕นั้นก็แพ้หน้าฬิกาเห็นประจักษ์ แก่ตาโลกทั้ง
 ปวง พระสงฆ์^๕ค่านาครงน^๕ ชนะบ้าง เสมอบ้าง แพ้บ้าง
 เสนาบดีทั้งปวงก็กระทำตามรับสั่ง โดยสมควรแก่คุณและ
 โทษ แต่ผ้าไตรที่พระสงฆ์^๕สีกนั้น ได้เผาทำเป็นสมุกไปทา
 พระมหาธาตุเมืองฝาง แล้วทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจีวรให้
 ได้ ๑,๐๐๐ ไตร บวชพระสงฆ์^๕ไว้ฝายเหนือ แล้วให้ลงมา
 อารามรับพระสงฆ์^๕ราชาคณะและอันคับ ๕๐ รูป ณ กรุง
 ธนบุรี ขึ้นไปบวชพระสงฆ์^๕ไว้ทุกหัวเมือง แล้วพระราช
 ทานราชาคณะไว้ให้ยู่สงสอนพระสงฆ์^๕ฝายเหนือ พระพิ-
 มลธรรมอยู่เมืองฝาง พระธรรมเจดีย์อยู่ทุ่ง^๕ย้ง พระธรรม

ราชา พระเทพกวีอยู่เมืองสวรรคโลก พระธรรมอุคคมอยู่
เมืองพิชัย พระโพธิวงศ์อยู่เมืองพิษณุโลก

วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ เสด็จพระราช
ดำเนินไปยังเมืองสวางคบุรี สมโภชพระธาตุ ๓ วันแล้ว
ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม และพระบรมธาตุให้บริ-
บูรณ์ตั้งเท่า จึงเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระ ณ
ย่าง ๓ วัน แล้วเสด็จไปสมโภชพระบรมธาตุเมืองสวรรค-
โลก

ครั้น ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ แรมค่ำหนึ่ง สมโภช
พระเมืองพิษณุโลก ๓ วันแล้ว ข้าหลวงซึ่งมีความชอบใน
การสงคราม ให้^๕เมืองครองเมืองตามฐานานุกรมลำดับ
เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสวรรคโลก^(๑) พระยา
ยมราชเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์^(๒) รังเมืองพิษณุโลก พระ
ศรีหราชเดโช^(๓) รังเมืองพิชัย พระท้ายนา รังเมือง
สุโขทัย เจ้าพระยาอนุรักษภูธร รังเมืองนครสวรรค์

(๑) มีประวัติพิสดารอยู่ในหนังสือศิลปากร เล่ม ๒

(๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑

(๓) พระยาพิชัยคานท์ กุหนังสือเสนาศึกษา และแม่วิทยา
ศาสตร์ เล่ม ๑๑ ประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๙

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๕๓

พระยาอภัยรณฤทธิ์ไปเป็นพระยายมราช (๑) ให้ว่าที่สมุหนายกด้วย แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับมายังกรุงธนบุรี ณ วัน ๓ ค่ำ

ลุศักราช ๑๑๓๒ ปีชาลโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓) จะยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เหตุพม่าเหล่าร้าย เมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพลงมาตั้งค่ายล้อมเมืองสวรรคโลกไว้ ไต่ยุทธนาการรบกันสามารถ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาให้มีตราขึ้นไปถึงเมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิชัย ให้ยกไปช่วยรบ พม่าก็แตกเลิกหนีไป อาศัยเหตุฉะนี้^(๒) จึงยกพลพยุหโยธาทัพหลวง ทิ้งนายไพร่ไทยจีนแขกฝรั่ง ๑๕,๐๐๐ สรรพด้วยปืนใหญ่น้อยและเครื่องสรรพาวุธทั้งปวง พระเจ้าอยู่หัว ทรงนาวาพระที่นั่งกราบเสด็จโดยทางชลมารคขึ้นไปประทับ ณ พระตำหนักหาดทรายหน้าเมืองปากตะวันออกเมือง

(๑) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

(๒) จกทนายเหตุไฉรมีว่า "จ.ศ. ๑๑๓๒ พม่ายกมาสวางกบุรีแตกกลับไป" บางทีทัพหลวงจะเพียงขับไล่พม่าในคราวปราบเมืองสวางกบุรีนั้น หาได้เสด็จเชียงใหม่ไม่

พิชัยกับพรรคพวกลาวมีชื่อสมัครเข้าทำราชการ ทรงพระ
 กรุณาตั้งให้เป็นพระยาศรีสุริวงค์ แล้วส่งให้เจ้าพระยา^(๑)
 จักรีครู เจ้าพระยามหาราชา อยู่รักษาเรือพระที่นั่ง และ
 เรือขาทูลละออง ฯ ทงปวง ณ เมืองพิชัย แล้วยกพลนิกร
 โยธาทัพหลวงโดยทางสถลมารค ประทับรอนแรมไปหลาย
 วันถึงตำบลกุ่มเหลือง จึงหยุดประทับแรมอยู่ ณ พระตำหนัก
 ค่ายมนแทบเชิงม้าพลาด ครองหนเทศกาลคิมหันตฤกษ์กันดาร
 คิวยานัก ผู้มีชื่อเป็นมรรคนายกนำมรรคนักกราบทูลว่า
 แต่เชิงเขาข้างนี้จะไปลงเชิงเขาข้างหน้าโพ้น เป็นระยะทาง
 ๓ เส้นกันดารน้ำนัก คำร้สว่าอย่าปรารมภ์เลยเป็นภาระธุระ
 แห่งเรา คำวนนอย่าตีฆ้องยามจงกำหนดนาฬิกาไว้ เพลา
 ๕ ทุ่มจะให้ฝนตกลงจงได้ แล้วจึงตรัสสั่งเจ้าพระยาสรประ
 สิทธิให้ปลุกศาลเทพารักษ์เพียงตา กระทำพิธีกรรมบวง
 สรวงเสร็จแล้วทรงพระสัตยาธิษฐาน เอาพระบารมีโพธิ
 สมภารได้บันดาลนิมิตการมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันนี้เป็นที่
 พึงพำนักแก่ไพร่พลทงปวง วันนั้นอากาศปราศจากเมฆ

(๑) ตรงนี้ยังไม่กระจ่าง

และฟ้าลมก็เห็นผ่องแผ้วเป็นปกติ เตชะอนุภาพกำลังพระ
 อริษฐานบารมีและเทวานุภาพ ถึงเพล่า ๔ ทุ่ม ๘ บาท
 ก็บัดกาลฝนตกลงหนัก น้ำนองขอนไม้ในป่าก็ลอยไหลไป
 เป็นอศจรรยยังนัก ครั้นเพล่าเช้าก็เสด็จดำเนินพลประทับ
 รอนแรมไปจนใกล้เมืองเชียงใหม่^(๑) พม่าและลาวแต่ง
 กองทัพออกรับ ฝ่ายทัพหน้าก็ทัพพม่าแตกเล็กถอยไปจน
 กำแพง แล้วตั้งค่ายรายล้อมไว้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสถิต
 อยู่ ณ พระตำหนักค่ายในกำแพงดิน แล้วส่งให้นายทัพ
 นายกองทั้งปวงเข้าปล้นปืนในเพล่า ๓ ยามเศษ เพื่อจะพัง
 กำแพงเข้าศึก ไต่รบกันกับพม่าสามารถจวนรุ่งไปเข้ามิได้ถอย
 ออกมา จึงตรัสว่าอันเมืองเชียงใหม่^๕ ต้องทำนายอยู่คำปรา
 ปราเล่าสืบกันมาว่า กษัตริย์พระองค์โดยกทัพไปตีเมือง
 เชียงใหม่^๕ นนครั้งเดียวมิได้ ต่อยกไปเป็นกำรบสองจึงได้
 ถ้าจะเข้าหาญบุกรุกเอาด้วยกำลังกล้าบदनก็จะได้ แต่จะเสีย
 ไพร่พลมาก และยกมาบदनเหมือนจะกู่ท่วงที่ท่าทางและ

(๑) พงศาวดารเชียงใหม่ว่ากองทัพพระโกศยักขึ้นไปประ
 ชิต ชะรอยจะเป็นทัพหลวงโกศ (ยัง) เมื่อแตกหนีไปจากเมือง
 พิชณุโลกกระมัง

กำลังชาติ ก็ได้เห็นประจักษ์แล้ว ถายกมาครึ่งหลังเห็น
 ได้ถายเดียว จึงให้ถอยทัพหลวงล่องมาวันหนึ่ง กองทัพ
 ทงปวงก็เลิกเลือนถอยมาตาม ฝ่ายพม่าก็ยกกองทัพลัดเลาะ
 ป่า สะกดตามยิงลงมาไพร่พลก็ตื่นแตกกระส่าระสาย ถอยย่อ
 ย่นมาจนถึงทัพหลวง อันประทับรับอยู่ ณ เขาช่องแคบนั้น
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเห็นดังนั้น จึงเสด็จทรงพระแสง
 ทาบต้อนโยธาทั้งปวง ให้กลับรบพม่าตะลุมบอนแทงฟัน
 กันเป็นสามารถ ทัพพม่าล้มตายเป็นอันมาก แตกกระจัด
 กระจาย ก็เสด็จกลับลงมาถึงกรุงธนบุรีด้วยสวัสดิภาพ

ลศักราช ๑๑๓๒ ปีชลาโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓)

ทรงพระวิจารณ์ว่าเมืองเก่าน้อยนัก ไพร่พลสุมมาก เกลือก
 มีการสงครามมาหาที่มั่น ผู้คนจะอาศัยมิได้ จึงทรงพระ
 กรุณาให้ข่าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือนทำค่ายด้วยไม้
 ทองกลางทั้งต้น เป็นที่มั่นไว้พลางก่อน จึงจะก่อกำแพง
 เมื่อภายหลัง ให้ทำค่ายตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัด
 บางวันน้อยวงลงไปริมแม่น้ำใหญ่ แล้วขุดคูนารอบพระนคร
 มุขดินขึ้นเป็นเชิงเทินตามริมค่ายข้างใน เดือนหนึ่งสำเร็จ
 การ

วันอาทิตย์ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช^(๑)
 ๑๑๓๓ ปีเถาะตรีศก (พ.ศ. ๒๓๑๔) เพลาเช้าโมง ๕
 บาท ได้พิชัยฤกษ์ เสด็จลงพระที่นั่งสำเภาทอง ยกทัพ
 หลวงออกจากเมืองธนบุรีไปทางปากน้ำเจ้าพระยา เรือรบ
 ๒๐๐ ลำ เรือสำเภา ๑๐๐ ลำ พลทหารไทยจีนฝรั่ง
 เป็นคน ๑๕,๐๐๐ เศษ สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธทั้ง
 ปวง เตะพระบรมโพธิสมภาร กลิ่นลมร้ายในพระมหา
 สมุทรกับันดาลสงบเป็นปกติ เสด็จไป ๕ วัน ประทับปาก
 น้ำจันทบูร จึงให้พระยาโกษาเป็นแม่ทัพยกไปตีตะโพง
 โสมและกองกุก แล้วเสด็จไป ๖ วัน วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒
 ขึ้น ๘ ค่ำ ถึงปากน้ำพุทไธมาศ สถิต ณ ตึกจีนปากตะวันตก
 ตกเฉียงใต้จึงได้มีหนังสือพระยาพิชัยไอศวรรย์กองทัพหน้า
 ให้ญวนมีชื่อซึ่งจับได้มานั้นถือเข้าไปถึงพระยาราชานครศรี
 ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยกกองทัพยกทัพเรือมานั้น พระ
 ราช ประสงค์จะเสกพระองค์รามราชาให้ครองกรุงกัมพูชา

(๑) จกหมายรายวันทัฬหกรรมเสด็จพระราชดำเนินไปปราบ
 เมืองพุทไธมาศ (เข้าเทียบ) ยังเหลืออยู่เกือบบริบูรณ์ มีข้อนำรู้อยู่ใน
 นั้นมาก คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ธิบติ แล้วจะเอาตัวเจ้าจ้อย เจ้าเสสังและข้าหลวงชาวกรุงซึ่ง
 ไปอยู่เมืองใด ๆ จงสิ้น ถ้าและพระยาราชานครศรีภูมิได้ภักดี
 ค่ายเห็นว่าท่านทานได้ ก็ให้แต่งการป้องกันเมืองจจรพร
 ถ้าเห็นว่าจะสู้มิได้ ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดอยู่ ให้ออกมา
 กราบถวายบังคม เราจะช่วยทำนุบำรุง ถึงว่าแก่แล้วหามิได้
 ก็ให้แต่งหุ่เยียบบุตรออกมาถวายบังคมจงจับพลัน ถ้าข้าอยู่
 จะทรงพระพิโรธฆ่าเสียให้สิ้น พระยาราชานครศรีภูมิจึงให้
 หนังสือตอบออกมาว่า ซึ่งให้หนังสือมาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 ขอบใจนัก จะหาขุนนางมาปรึกษาให้พร้อมกันก่อน ถ้า
 ประนอมพร้อมกันแล้วจึงจะบอกไปให้แจ้ง และพระยาราช-
 นครศรีภูมิได้ให้ผู้ใดออกมาบอก จึงคำรัสสั่งกรมอาจารย์
 ให้จัดคนที่แล้วหาญเข้าปล้นเมืองท่งนายไพร่ ๑๑๑ คน
 จึงให้เกณฑ์ทหาร ๒,๔๐๐ เข้าสมทบแล้วพระราชทาน
 ฤกษ์และอุบายให้ปล้นในเพลา ๒ ยามนั้น ก็ปืนกำแพงเข้า
 ไปได้ จุดเพลิงขึ้นสว่างรุ่งเรือง ได้ยุทธนาการรบกันกับ
 ญวนซึ่งอยู่ในเมืองนั้นช้านาน และนายทัพนายกองรพลทง
 ปวงซึ่งตั้งค่ายรายล้อมอยู่นั้น จะบุกรุกเข้าไปช่วย ก็มิได้
 ค่ายญวนยังรักษาหน้าที่ยังรบอยู่ ไพร่พลท่งปวงก็อดโรยลง

เคชะบรม โพรธิสมภาร บันดาลคลจิต โยธาทหาร ทั้ง ปวง ให้
 สำคัญว่าเสด็จไป ก็มีน้ำใจองอาจแก้แล้วหาญยิงนักศึกระโจม
 เข้าไปทงบกทงเรือ จินฉนวนซึ่งรักษาหน้าที่ก็แตกหนีไป
 พอรุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เพลาเช้าก็เข้า
 เมืองไค้ และพระยา^(๑) ราชาศรขรฐีลงเรือหนีไปได้ วัน
 จันทร เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เสด็จเข้าไปสถิตในวังพระยา
 ราชาศรขรฐี จึงตรัสถามพระญาณประสิทธิ์ พระสุธรรมมา-
 จารย์อาจารย์จันทร ว่าเมื่อคุมทหารเข้าหักค่ายนั้นเข้าข้างฐาน
 ไค้อาจารย์ทงสามให้การมิไค้ตรงกัน จึงเสด็จพระราชดำเนิน
 ไปทอดพระเนตรดูทหารเข้านั้น เห็นผิดด้วย พระราชดำริ
 ตรัสว่าข้าศึกหนีไปได้ด้วยเข้าผิดกับรับสั่ง ถ้าต่อสู้ก็จะเสีย
 ราชการ จึงให้ลงพระราชอาชญาทงนายไพร่ ซึ่งมีความ
 ชอบหักค่ายเข้าไค้นั้น พระราชทานเงินเป็นบำเหน็จทง
 นายไพร่ ๓๒๕ ชั่ง แล้วให้มีกฎประ กาศห้ามอย่าให้ ธิบ
 ราชบาตรจินฉนวนชาวเมือง ให้ค้าขายตามภูมิลำเนาแต่ก่อน
 แล้วพระราชทานตงพระยาพิพิธ ผู้ช่วยราชการ โภษาธิบตี

(๑) ภายหลังจึงมาขอสวามิภักดิ์ ก็โปรดให้เป็นเจ้าเมืองคามเดิม

เป็นพระยาราชาศรีรังเมืองพุทไธมาศ แล้วยกทัพ-
 หลวงจากปากน้ำพุทไธมาศไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี เสด็จโดย
 ทางชลมารคประทับรอนแรมรายทางขึ้นไปจนถึงพนมเพ็ง
 เจ้าพระยาจักรี^(๑) ยกลงมาจากกัมพูชาธิบดีกราบบังคมทูล
 ว่า พระองค์อยู่ยกหนีไปตั้งอยู่บ่อพนมแล้ว ครั้นทรงฟัง
 จึงส่งให้เจ้าพระยาจักรียกไปตามในวันนั้น ครั้นเพลabay
 ๓ โมงเศษยกทัพหลวงตามไป ประมาณยามหนึ่งก็ได้ทรง
 ฟังหนึ่งสื่อบอกเจ้าพระยาจักรีว่า ญวนลูกหน้ายมารับพระ-
 องค์อยู่ไปแล้ว จึงหยุดประทับแรม ณ เรือพระที่นั่งหน้า
 บ้านตำหนักวันหนึ่ง เพลาเช้ายกกลับคืนมาถึงปากคลองมัก
 กะสา พบครัวและเรือเป็นอันมาก แล้วยกมาประทับเกาะ-
 พนมเพ็ง พระองค์รามราชาลงมาเฝ้า

(๑) ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นสม-
 เด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตามหลักฐานส่วนมากยุดีต้องกันว่า
 เวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังดำรงพระยศเป็นเพียง
 พระยามราช จนถึงปลายปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือต้นปีมะแม พ.ศ.
 ๒๓๑๘ จึงเลื่อนมาเป็นพระยาจักรี คงอยู่ในชั้นนี้ต่อมาจน พ.ศ.
 ๒๓๒๐ จึงได้เป็นเจ้าพระยาจักรี ส่วนในที่นี้คือพระยาจักรี (หมุด)
 นนเอง

ต้นฉบับคัดจากนงชาตอยู่ ตอนหนึ่ง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

- (๑) ทัฬหลวงเสด็จมาเมืองพุทไธมาศ (ฮ่าเตียน)
- (๒) ทัฬหลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี
- (๓) พระยาราชเสวยศรีสุนทรคนเก่ายอมสวามิภักดิ์
(ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๙)

(๔) กองทัพพม่ายกมาตีเมืองพิชัยครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ.

๒๓๑๕

(๕) โปรดให้สักท่งมือหมาย หมู่เล็กไพร่หลวง เลก
สังกัดพรรค และเลกหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๓๑๖

(๖) กองทัพพม่ายกมาตีเมืองพิชัยครั้งที่ ๒

(๗) เดือน ๑๒ พ.ศ. ๒๓๑๗ ทัฬหลวงเสด็จพระ-
ราชดำเนินขึ้นไปปราบพม่าเมืองเชียงใหม่

ต่อไปนี้เป็นพระราชพงศาวดาร

วันศุกร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๑๗) เพลา-
บายแล้ว ๒ โมงเศษ เสด็จฯ อยู่ ณ พระตำหนักค่ายเมือง

ลำพูน ทรงฯ ให้หาพระยา^(๑) จำบ้าน พระยาลำพูน ลาว-
 แสน ขุนหมื่น พรศพวกสมกำลัง ซึ่งได้ทำราชการด้วยกัน
 มาเฝ้าให้พร้อม แล้วพระราชทานเสอผ้าคนละสำหรับตาม
 บรรดาศึกคนายไพร่เป็นอันมาก แล้วพระราชทานผ้าห่ม-
 ห่มแก่ภรรยาพระยาจำบ้าน พระยาลำพูน

วันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ครั้นเพลยารุ่งแล้ว
 ตระเตรียมบินเกินหาม ลูกหลวง ลูกเชลย พร้อมสรรพ
 ทรงช้างต้นพลายคเชนทรเยียรยง เสด็จฯ ยกพลนิกรโยธา
 ทัพหลวง จากค่ายเมืองลำพูนขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ประทับ
 รอน ณ พระตำหนักค่ายบอกกทาง ๓๕๒ เส้น แล้วยกจาก
 บอกกไป เพลาย่าย ๓ โมงเศษถึงพระตำหนักค่ายม่นริมน้ำ
 เมืองเชียงใหม่ทาง ๑๗๖ เส้น จึงตรัสสั่งให้ยบยงโยธาหา
 ค่ายไว้ให้พร้อม พรุ่งนี้จึงจะยกทัพหลวงขึ้นไปปิดทางอังวะ
 ไว้จับเอาเป็นให้สน

ในวันนั้นเพลยามเศษ ไปสุพลา มะยง่วน เจ้าเมือง
 เชียงใหม่รู้ว่าทัพหลวงยกขึ้นไป จะอยู่ตำหนักใต้ ค่ายกล้วย
 พระเดชเคชานุกภาพพระบารมี พาครัวหนีออกจากเมืองไป

(๑) คนสำคัญของเชียงใหม่

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๖๓

ทางประตูข้างเผือก ด้วยความกลัวว่าเหยียบกันออกไปตาย
อยู่ ณ ประตูนั้นประมาณ ๒๐๐ เศษ ที่ยังหลงรบอยู่ก็มีบ้าง
และกองเจ้าพระยาสุรสีห์ซึ่งตั้งค่ายล้อมอยู่ตรงประตูท่าแพ
นั้นออกหักค่าย จึงได้ค่ายพม่า ๓ ค่าย แยกพื้นที่พม่าตาย
เป็นอันมาก

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เพลา
รุ่งเช้า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงช้างต้นพระที่นั่งพลาย
กเชนทรเยียรยง เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรค่ายข้าทูล
ละอองฯ ซึ่งตั้งล้อมเมืองเชียงใหม่รอบแล้วเสด็จฯ กลับ
มาพระตำหนัก พระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายก(๑) แม่ทัพ
และนายทัพนายกองทั้งปวงมาเฝ้าพร้อมกัน จึงทรงฯ ครัสต์
ประภาษว่า พม่ายกหนีไปทางนั้นเป็นความคិតฤทธอุบาย
ของผู้ใด พระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายก และนายทัพ
ทั้งปวงพร้อมกันกราบทูลว่า แต่กำลังข้าราชการทำสงคราม
กับพม่า พมามีไต่ยกหนีไป ออกรบเนื่องๆ ครั้นเสด็จฯ

(๑) นี่คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ตำแหน่งสมุหนายกนั้น ได้พบร่างห้องตราใบมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ ได้ความว่า เจ้าพระยาศรีธรรมราชรัชรักษาการอยู่

ยกทัพหลวงขึ้นมาถึง พมายกหนีไป เห็นเป็นอัครรรยนัก
อันพมายกหนีไปนี้ ด้วยพระเคชะเตชานุกาภาพพระบารมีเป็น
แท้ อนึ่ง พระสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่บอกว่า วันเสด็จ ฯ
ถึงเพลายามเศษ เป็นอัครรรยแผ่นดินในเมืองเชียงใหม่ไหว

อนึ่ง ทรงพระกรุณาพระราชทานฉลองพระองค์ผ้า
ล้านพระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายก เจ้าพระยาสุรศรี ด้วย
พระยายมราชผู้ว่าที่สมุหนายกเห็น้อยหนักกว่าท่งปวง แล้ว
พระราชทานผ้าไหมแดง ผ้าไหมม่วง ในกองพระยา
ยมราชผู้ว่าที่สมุหนายก ๕๕ ผืน ให้แจกทหารซึ่งมีความ
ชอบ กองเจ้าพระยาสุรศรี ๔๕ ผืน ให้แจกทหาร

อนึ่ง สั่งให้ตั้งพระราชอาชญาเจ้าพระยาสุวรรคโลก
(๑) ด้วยมิได้ปลงใจในราชการ ให้แต่ขุนหมื่นผู้น้อยทำ
การ ด้วน้อยอยู่แต่ไกล ให้จำครบแล้วให้เขียน ๓๐ ที่ พระ
หลวงขุนหมื่น ๓๐ ที่ นายหมวด ๒๐ ที่ แล้วให้รีบเอา
สิ่งของซึ่งแต่เมืองเชียงใหม่ไต่เนน ให้สิ้นเชิงท่งกองเจ้า

(๑) มีร่างท้องตราเป็นหลักฐานว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗
คราวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปปราบพม่าเชียงใหม่ นั้น เจ้าพระยา
สุวรรคโลกต้องโทษอยู่กรุงธนบุรี หาไต่ถามเสด็จไปในงานพระราช
สงครามด้วยไม่ คฤศิลปากร เล่ม ๒

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๖๕

พระยาสุวรรณโลก แล้วตรัสว่า เมืองพะเยาพม่ากับลาว
อยู่ ๑,๐๐๐ ต่วกับกรมการทั้งปวงจะอาสาตี ทำราชการ
แก่ตัวจะได้หรือมิได้ เจ้าพระยาสุวรรณโลกกับกรมการ
ทั้งปวงกราบทูลว่าได้ มิได้ ให้ลงพระราชอาชญาถึงสน
ชิวติ

วันจันทร์ เดือนสี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เสด็จจ้อยู่ ณ พระ
ตำหนักค่ายเมืองเชียงใหม่ ทรง ฯ ตรัสสั่งว่า นายทัพ
นายกองทั้งปวง ถ้าผู้ใดได้ไทยชาวกรุง ฯ และแวนแคว้น
กรุง ฯ ไว้ให้ส่งมาถวายจงสนเชิง ถ้าผู้ใดเบียดบังไว้ สืบ
ได้จะเอาเป็นโทษตามกฎหมาย

วันอังคาร เดือนสี่ แรม ๑ ค่ำ นายทัพนายกอง
ส่งสิ่งของและครว้มาทูลเกล้า ฯ ถวาย ได้ปืนใหญ่ ๑๑๐
ปืนน้อย ๒,๐๐๐ (รวม) ๒,๑๑๐ บอก ฆ้อง ๓๒ กู่
ม้า ๒๐๐ ไทย มอญ ๕๐๐ ครว้ไทยชาวสุวรรณโลก
๕๐๐ เศษ จึงตรัสสั่งว่า ครว้ไทยชาวสุวรรณโลกเป็น
กบฏต่อแผ่นดิน หนีไปอยู่กับพม่าเมืองเชียงใหม่ นำพม่า
ลงมารบเมืองสุวรรณโลก จะเอาไว้มิได้จะเป็นเยี่ยงอย่าง
เสียราชการแผ่นดินไป ให้ครอกเสียจงสนเชิงบุตรภรรยา

หนึ่ง ข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ปรึกษาพร้อมกัน กราบทูล
ขอชีวิตไว้ให้เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง จึงทรงพระกรุณาพระ
ราชทานชีวิตไว้

วันพุธ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ ไป
นมัสการพระพุทธปฏิมากร ณ วัดพระสิงห์ในเมืองเชียงใหม่
แล้วเสด็จ ฯ ไปทอดพระเนตรเรือนโปมยุ่งวนเจ้าเมือง
เชียงใหม่

หนึ่ง ลวาม^{๗๔}ชอ^๕ทง^๕ปวง^๕ว่า แต่ก่อนมาถ้าเทศกาล
เดือนยี่ ๕ ณ แม่^๕นา^๕เมือง^๕เชียงใหม่^๕ลง และ^๕บ^๕ค^๕น^๕า^๕ช^๕
นมาก^๕ศอก^๕หนึ่ง^๕เป็น^๕น^๕อ^๕ศ^๕จ^๕ร^๕ร^๕ย^๕

วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เสด็จอยู่ ณ
พระตำหนักริมหน้าเมืองเชียงใหม่ ทรงฯ ตรัสว่า พระยา
ลวาม^{๗๕}ชอ^๕สว^๕าม^๕ภัก^๕ค^๕เข^๕า^๕มา^๕พ^๕ิง^๕พระ^๕บ^๕ร^๕ม^๕โ^๕พิ^๕ธ^๕ส^๕ม^๕ภ^๕า^๕ร ได้^๕ทำ
ราชการช่วยรบพม่ามีความชอบ ทรงฯ พระราชทานพระ
แสง^{๗๖}บ^๕ิน^๕ย^๕าว^๕ บ^๕ิน^๕ส^๕น^๕ หอก^๕ เสื้อ^๕ผ้า^๕ แกะ^๕พระ^๕ยา^๕จำ^๕บ้าน
ให้^๕ถ^๕ือ^๕พระ^๕รา^๕ช^๕า^๕อา^๕ช^๕ญา^๕ส^๕ิ^๕ท^๕ร เป็น^๕พระ^๕ยา^๕วิ^๕เชีย^๕ร^๕ป^๕รา^๕กา^๕
ครอง^๕น^๕คร^๕เม^๕ือ^๕ง^๕เชียงใหม่^๕พระ^๕รา^๕ช^๕า^๕ท^๕าน^๕พระ^๕แสง^๕บ^๕ิน^๕ย^๕าว^๕ เสื้อ^๕
ผ้า^๕ แกะ^๕พระ^๕ยา^๕วัง^๕พ^๕รา^๕ว^๕ผู้^๕หล^๕าน ให้^๕เป็น^๕พระ^๕ยา^๕อ^๕ุ^๕ป^๕รา^๕ชา

ฝ่ายหน้านครเชียงใหม่ พระราชทานพระแสงปืนยาว เสือ
 ผ่า แก่น้อยโพธิเป็นราชวงศ์ พระราชทานพระแสงปืนยาว
 ปืนสน หอก เสือผ่า แก่พระยาลำพูน ให้ถือพระราช
 อาชญาสิทธิ์ เป็นพระยาอัยวงศ์ครองนครทริภุญชัย พระ
 ราชทานพระแสงปืนยาว เสือผ่า แก่ค่อมค่อมผู้น้อง ให้
 เป็นพระยาอุปราชาฝ่ายหน้านครทริภุญชัย พระราชทาน
 พระแสงปืนยาว พระแสงหอก เสือผ่า แก่กาวีละ ให้ถือ
 พระราช อาชญาสิทธิ์ เป็น พระยากาวีละ ครอง นครลำปาง
 พระราชทานเสือผ่าแก่น้อยธรรม ผู้น้อง ให้เป็น พระยาอุป-
 ราชาฝ่ายหน้านครลำปาง พระราชทานเสือผ่าแก่นายสม
 นายดวงทิพ นายมุลลา นายคำพิน นายบุญมา ผู้น้อง
 เป็นราชวงศ์

อนึ่ง ให้จัดแจงตั้งแก่งพระหลวงแสนขุนหมื่นขึ้นไว้
 แต่ในแคว้นแคว้นเมืองเชียงใหม่ เมืองทริภุญชัย เมือง
 นครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเถิน บ้านกอะ^(๑) ดอกเหล็ก
 บ้านนา ตามริคตามกอง รังเมืองครองเมืองเชียงใหม่

(๑) ต้นฉบับเขียน เกาะ เป็น กอะ จึงคงไว้ตามต้นฉบับ

เมืองหริภุญชัย เมืองนครลำปาง เมืองแพร่ เมืองเถิน
ตามบุรพประเพณีสืบมา

วันศุกร์ เดือนนี้ แรม ๔ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ
ยกพลพยุหยาตราทัพหลวง จากค่ายเมืองเชียงใหม่กลับคืน
พระนคร ให้เจ้าพระยาจักรี^(๑) แม่กองทัพอยู่ช่วยจัดแจง
เมืองเชียงใหม่ หนึ่ง ให้ค้อยฟังข่าวราชการซึ่งกองทัพไป
ตามพม่า ได้เหตุแล้วจึงเลิกทัพลงมา ตรัสสั่งแล้วเสด็จฯ
มาประทับแรมอยู่ ณ พระตำหนักค่ายเมืองหริภุญชัย จึง
เสด็จฯ ไปนมัสการพระบรมธาตุ ไปรยเงินพระราชทาน
เกล้ามาเป็นอันมาก แล้วให้พระยาวังพราว น้อยโพิธิ
ถือนาพระพิพัฒน์สัจจา จำเพาะพระบรมธาตุเมืองหริภุญชัย
ในวัน นั้น พระยาวิเชียร ปรากฏ ถวาย นัคตานารีเป็นบาท
บริจาริกาผู้หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
เงิน ๑ ชั่ง ผ้าสำหรับหนึ่งแล้วส่งตัวนารีผู้นั้นคืนให้พระยา
วิเชียรปรากฏ^(๒)

(๑) ไม่บอกว่าเป็นพระยายมราชได้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาจักรี
แต่ในที่นี้ ดูเหมือนจะไม่ใช่เจ้าพระยาจักรี (หมุด) สมุหนายก

(๒) ได้ความว่า การที่ไม่ทรงรับนั้น เพราะทรงรังเกียจ
ในการพรากรลูกเขา คงจะเห็นได้ในตอนพระยาภาววิไลจะนำถวายนัคตา
นารีต่อไป

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๖๕

๕ ครนรุ่งขึ้น ๓ วันเสาร์ เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ เสด็จฯ
จากเมืองลำพูนมาประทับแรมแม่ทา

๕ ครนรุ่ง ๓ วันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม ๖ ค่ำ ยอกจาก
แม่ทามาประทับแรมแม่ส่น

๕ ครนรุ่ง ๓ วันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๗ ค่ำ ยอกจาก
แม่ส่นมาประทับแรมห้างฉัตร

๕ ครนรุ่ง ๓ วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๘ ค่ำ ยอกจาก
ห้างฉัตรมาประทับแรมลำปาง เพลบาย ๔ โมงเสด็จฯ
มานมัสการลาพระบรมธาตุ บูชาด้วยดอกไม้ทอง เงิน
แล้วโปรยเงินพระราชทานแก่ลาวเป็นอันมาก แล้วได้ครัว
ชาย ๓ หญิง ๑๔ (รวม) ๑๗ คน ถวายเป็นข้าพระ
บรมธาตุลำปาง

๕ หนึ่ง พระยาภาววิละถวายนัดตานารีเป็นบาทบริจาริกา
ผู้หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน ๑ ชั่ง
ผ้าสำหรับหนึ่ง ส่งให้คืนแก่พระยาภาววิละตั้งแก่ พระยา
ภาววิละ พระยาอุปราชา กราบทูลฯ ว่า บัดนี้เจ้าตัวก็
สมักร บิตามารดาญาติพี่น้องทั้งปวงก็ยอมพร้อมกันอันจะ
เป็นโทษด้วยพลัดพรากจากบิดามารดา ดูหนึ่งทรงพระ

กรุณาเห็นhamได้ ทรงพระดำริเห็นว่า ตั้งใจสามภักดิ์เป็น
แท้แล้ว จึงพาตามเสด็จ ๆ มาด้วย

อนึ่ง สั่งให้บิดาพระยากาวิละ พระยากาวิละ
น้อยธรรม อุปราชา คำพิน คำล่า ราชวงศ์ ถือนา
ณ พระวิหารวัดพระบรมธาตุลำปาง เสด็จ ๆ ประทับแรม
ณ พระตำหนักค่ายลำปาง ๒ วัน

ครั้นรุ่ง ณ วันพฤหัสบดี เดือนนี้ แรม ๑๐ ค่ำ ยก
จากลำปางมาประทับแรมห้วยน้ำคำ

ครั้นรุ่ง ณ วันศุกร์ เดือนนี้ แรม ๑๑ ค่ำ ยกจาก
ห้วยน้ำคำมาประทับแรมนาयाง

ครั้นรุ่งวันเสาร์ เดือนนี้ แรม ๑๒ ค่ำ เพลาบาย
โมงเศษ เสด็จ ๆ มาถึงพระตำหนักที่ประทับท่าเรือเมือง
เถิน นับระยะทางแต่เมืองเชียงใหม่มา ๔๒๑๔ เส้น

วันอังคาร เดือนนี้ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า ยกจาก
เมืองเถินเสด็จ ๆ โดยทางชลมารคมา ๒ วัน พระเชียงใหม่
บอกขึ้นไปให้กราบทูลว่าพม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ละเมา

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ถึงพระตำหนัก
เมืองตาก จึงตรัสสั่งให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ และ

จมีนไวยวรนาถยกไป พระราชทานม้าต้นสำหรับกองทัพ
 ๕ ม้า ทรงจัดแจงทัพเสร็จแล้ว เพลาย่ามองค่าเสด็จ ฯ
 มาประทับอยู่ ณ หาดทรายบ้านตาก บอกไปให้กราบทูลว่า
 พม่าซึ่งยกเข้ามาทางด่านแม่ละมานั้น ตีแตกเลิกไปแล้ว
 (๑)
 จึงตรัสส่งให้นายควรรณายเวรมหาดไทย ลงไปบ้านระแหง
 บอกกองทัพพระยากำแหงวิชิทให้เร่งยกออกไปก้ำวสกกัต
 เอาจงได้ เปลา ๒ ยามจึงเสด็จ ฯ ลงเรือหม่นจง กรมวัง
 ล่องลงมา หลวงรักษ์โกษาลงท้ายที่นั่งมาด้วย พบเรือ
 นายควรรณาสืบราชการกลับขึ้นไปกราบทูลว่า เห็นกองไฟ
 อยู่ริมน้ำ ไต่ยินเป็นเสียงพม่าเหิน จึงตรัสว่าจริงหรือ
 ประการใด กราบทูลว่า ไต่ยินมั่นคง ก็ทรงพระวิมุติสงสัย
 ให้นายควรรณานำเสด็จ ฯ ลงไป ครั้นเห็นกองไฟ จึงประทับ
 เรือพระที่นั่งไว้ให้หม่นจงไปสอดแนมดู เห็นเรือตะรียงใส่
 พม่าเมืองเชียงใหม่ พระเพชรปาณีคุมมาให้เห่ชานยาม
 ครั้นแจ้งประจักษ์แล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินล่องลงมา
 เรือพระที่นั่งกระทบบตอไม้ล้มลง จึงเสด็จฯ ขึ้นไปณหาดทราย

พบนายชู นายเกดละคร นั่งฝังไฟอยู่ นายชู จึงถวายผ้าลาย
 ผืนหนึ่ง เช็ดพระบาทพระซงม ฝ้ายหลวงรักษโกษา จึง
 เชิญหอพระภูษาซึ่งช่มนามาคีออกดู พระภูษาทงนนช่ม
 เป็นนายอย แต่พระภูษาส่วนองค์หนึ่งแห่งเป็นปกคิอยู่เห็น
 อัจฉรย์นิก จึงเอามาทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วเสด็จ ฯ มา
 โดยทางสถลมารค หลวงรักษโกษา นายควร ตามเสด็จ
 มาด้วย เพลยารุ่งชน ณ วันศุกร์ เดือน ๓ ชน ๓ กิ
 ถึงพระตำหนักสวนมะม่วงบ้านระแหง จึงทรง ฯ สั่งให้
 ปรีกษาคณและโทษนายควร จึงปรีกษาว่าทรง ฯ ใช้นาย
 ควร ไปราชการ และ นายควร ไปไคยินเสียงพม่าคน โทษ
 แล้วมิไค้สอดแนมเข้าไปไค้ลพิจารณาให้ถ่องแท้ และมา
 กราบทูลว่าไคยินเสียงพม่าเห่อยุ ให้ส่งสยพระทัยนิก ต้อง
 ด้วยโทษ ๖ สถาน ประการใดประการหนึ่ง และซึ่ง
 นายควรไค้ตามเสด็จ ฯ มาเป็นเพื่อนพระองค์เมือกนคานน
 เป็นความชอบคุณกับโทษลบกลบกัน

อนึ่ง ทรง ฯ สั่งว่า นายชูละครถวายผ้าลาย ไค้
 เช็ดพระบาทพระซงมเมือกนคานนเป็นความชอบ พระราช
 ทานเงิน ๕ ตำลึงแก่นายชู

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๓๓

วันเสาร์ เดือน ๓^๕ ขึ้น ๔ ค่ำ เพลาเช้า ทรง ฯ
พระราชทานเงินแก่ราษฎรชาวบ้าน ชายหญิงใหญ่น้อย
๕ ๕ ๕ (๑)
สนทงบ้านเสมอกนละ ๑ สลึง ณพระตำหนักสวนมะม่วง

วันอาทิตย์ เดือน ๓^๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมง
เศษ เสด็จออก ณ พระตำหนักสวนมะม่วง จมื่นสรรเพชญ์
ภักดีกราบทูลว่า ขุนอินทรไกลาศ นายสา ปี่พาทย์ นาย
น้อยชินะ คบกำนลอบลักทำเงินตอกตราพดด้วงให้ผิดด้วย
พระราชกำหนด พิจารณาเป็นสัจแล้ว ให้ประหารชีวิต
เสียไว้หน้าบ้านระแหง (๒)

อนึ่ง สั่งให้หาพระยานนทมาเฝ้า จึงตรัสว่าพระยา
นนทชลบราชการเมื่อเสด็จ ฯ มาถึงเมืองตาก จัดแจงกอง
ทัพรับสั่งให้หาทุกหมวดกอง พระยานนทมิได้ไปเฝ้า แล้ว
พระยาพิพิธโกษาได้บอกกล่าวตักเตือนว่ามีหนังสือบอก

(๑) กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
บทที่ ๑

(๒) กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่
บทที่ ๘

ข้าวม้าเข้ามาทานแม่ละเมา ให้เร่งไปเผ้า ๆ ทรง ๆ จะได้
 จัดแจงกองทัพ พระยานนทกมีได้ไปเผ้า ล่วงลงมาบ้าน
 ระแหง^๕ เห็นว่าพระยานนทกลัวม้า มิได้สู้เสียชีวิตใน
 ราชการเป็นแท้แล้วให้ลงพระราชอาญาเขียน ๑๐๐ จำ
 กรบลงไป ณ กรุง ๆ เอาบุตรภรรยาเขียนด้วยแล้ววิบริ
 ราชบาตรให้สิ้นเชิง แล้วตระเวนบก ๓ วัน ตระเวนเรือ ๓
 วัน แล้วประหารชีวิตเสีย

วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ผู้ซื้อบ่าวหลวง
 อินทรเทพ^(๑) ผู้ว่าราชการกรุง ๆ พ้องกราบทูลพระกรุ
 ณาใจความว่า หลวงอินทรเทพเบิกข้าหลวง ณ ฉางเมือง
 ตาก มิได้แจกไพร่กองทัพ เอาข้านั้นไปขายแก่พระยา
 นนท เอารเงินส่งไปแก่ภรรยา ครนถามไต่เนื้อความเป็น
 สัจแล้วให้ลงพระราชอาญาเขียน ๑๐๐ แล้วปรับไหมใช้
 ข้าว ๑๐ ต่อ แล้วให้เป็นแต่นายหมวดคุมไพร่ เอาบุตร
 ภรรยาจำไว้ มีการศึกเมื่อใด จึงให้ไปทำราชการแก่

(๑) ถูกลงพระราชอาญาเท่ากับพระยาประชาชีพ พ.ศ. ๒๓๑๔
 เมื่อเสด็จไปปราบเมืองพุกไธมาศ คู่ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ตัว ถ้ามีความชอบแล้ว บุตรภรรยาตัวนั้นคงที่เป็นหลวง
อินทรเทพคังเก่า

อนึ่ง ทรง ฯ พระราชทานปืนคาบศิลา ๑๐๐ บอก
ไว้สำหรับบ้านระแหงจะได้ป้องกันข้าศึก แล้วพระราชทาน
เสื้อผ้าแก่พระยารามัญมีชื่อเป็นอันมาก ซึ่งครัวไทย ครัว
รามัญ ๔,๓๓๕ เข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารพระราชทาน
ข้าวปลาอาหาร จัดเรือส่งลงไปกรุง ฯ

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จ ฯ ไป
นมัสการพระปฏิมากร ณ วัดกลางคอยเขาแก้ว จึงตรัส
ประกาศถามพระสงฆ์ว่า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจำได้หรือไม่ เมื่อ
โยมยังอยู่บ้านระแหง โยมยกระฆังแก้วขึ้นชูไว้กระทำ
สัตยาธิษฐานเสี่ยงพระบารมีว่า ถ้า ฯ ข้า ฯ จะได้ตรัสแก่
พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณในอนาคตกาลเป็นแท้ ฯ ข้า ฯ
ตีระฆังแก้วเข้าบัตินให้ระฆังแก้วแตกจำเพาะแต่ที่จุก จะได้
ทำเป็นพระเจดีย์ฐานแก้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ครั้น
อธิษฐานแล้วตีเข้า ระฆังแตกจำเพาะแต่ที่จุก ก็เห็น
ประจักษ์เป็นอัศจรรย์ครั้งหนึ่ง พระสงฆ์ถวายพระพรว่า
จริงดังพระราชโองการ

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ เพลาเช้า ยก
จากบ้านระแหงเสด็จ ฯ มาโดยทางชลมารค ทรงพระราช
ศรัทธาถวายผ้าสบง จีวรแก่พระสงฆ์ทุกอาราม แล้วพระ
ราชทานเงินแก่ราษฎรชายหญิงใหญ่น้อยทุกบ้าน ราชทาง
ลงมา ๕ วันถึงกรุงธนบุรี ณ วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น
๑๔ ค่ำ เพลาเช้า

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระยายมราชนาย
ทัพนายกองทั้งปวงบอกมาให้กราบทูลพระกรุณาขอกองทัพ
ออกไปช่วย เห็นกำลังพม่าหนักมาจึงทรงพระกรุณาให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระยาริเบศรบดีเป็นแม่ทัพถือพระ
ราชอาชญาสิทธิกำกับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอยกออกไปตั้งค่าย
รับอยู่ ณ เมืองราชบุรี ครั้นพระเจ้าลูกเธอเสด็จไปถึงเมือง
ราชบุรี พบพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยาเพชรบุรี หลวง
สมบัติบาล หลวงสาแดงฤทธา ๔ นายแตกพม่าเข้ามา แต่
พระยาสุนทรพิพิธ หลวงรักษ่มนเทียร พระยาสุพรรณบุรี
พระยากาญจนบุรี พระยานครชัยศรี ๕ นายยังมีพบ จึง
บอกเข้ามาให้กราบทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่ง
ให้จับบุตรภรรยาพระยาอภัยรณฤทธิ์ และบุตรภรรยา นาย

ทัพนายกองทั้งปวงจำไว้ ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์นายทัพ
 นายกองทั้งปวงทำราชการแก้ตัวในกอง พระยาศรีเบศรบดี
 ถ้าแตกอีกครั้งหนึ่งจะลงพระราชอาชญาตัดศีรษะเสียให้สิ้น
 ทิ้งโคตร แล้วให้จัดนายหมวดนายกองมาเข้ากองทัพพระ
 ยาศรีเบศรเป็นอันมาก แล้วให้เจ้ารามลักษณ^(๑)ถือพระ
 ราชอาชญาสิทธิคุมไพร่ ๑,๐๐๐ ไปช่วยราชการ ให้เจ้า
 รามลักษณ พระยาศรีเบศรบดี ปรีกษาราชการคิดอ่านกัน
 เอาชัยชำนะจงได้

วันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้าโมง
 เศษ ตรัสสั่งให้ประหารศีรษะพระเทพโยธาเสีย ด้วยโทษ
 ผิดตามเสด็จ ฯ มาถึงแล้ว รู้ว่ามีราชการมิได้มาเฝ้าแทน
 ต่อให้หาตัวจึงลงมาเฝ้า ตรัสถวายไม้ไต้ราชการ เจ้าพระ
 ยาอินทวงศา^(๒)ทูลขอชีวิตไว้ ว่าโทษผิดแต่มิได้เอาใจใส่
 ราชการ จึงตรัสว่ามันฆ่าคนเสียได้ น้ำใจกำเริบนัก มิได้

(๑) เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม ต่อมาโปรดให้เฉลิมพระ
 ยศทรงกรมเป็น กรมขุนอนุรักษ์สงคราม

(๒) ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาธิบดี คู่ประมุขพงศาวดาร
 ภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช และพงศาวดาร
 เมืองกลาง

มาเผ่าจะไว้มิได้ จึงทรงพระแสงดาบ^(๑)ประหารศิระพระ
เทพโยธาเสียริมบัวมวิชัยประสิทธิ์หน้าพระตำหนัก^๕

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำเพลาเช้า เสด็จ
ออก ณ พระตำหนักแพ ชุนนคร ยกกระบัตร์เมืองนคร-
ชัยศรี บอกรับทูลพระกรุณาใจความว่า นายพูน นาย
สา นายแก่น นายพรม ตำรวจหลัง ๔ คน ถือตรา
พระราชสีห์ไปเมืองสุพรรณบุรี ไปถึงตำบลบ้านญุม แขวง
เมืองนครชัยศรีกับเมืองสุพรรณบุรีต่อกัน พบพม่าเข้ามา
ประมาณ ๓๐ ม้าไล่เอา จึงวิ่งหนีเข้ารก และกะทอผ้า
ซึ่งใส่ตราพระราชสีห์^๕นั้นตกหายไป อ้ายพม่าเข้าล้อมบ้าน
ญุม อยู่แต่ นายพูน นายสา นายแก่น ๓ คนหนีได้ นาย
พรม^๕นั้นหายไปไม่พบกัน ครั้นแจ้งในบอก^๕นั้นแล้ว จึงส่ง
ให้พระยาพิชัยไอศวรรย์ผู้ว่าที่โกษา ยกกองทัพพลรบ
๑,๐๐๐ สรรพไปด้วยเครื่องสรรพยุทธ ยกไปเมือง
นครชัยศรี

(๑) กฎมณเฑียรบาล ในกฎหมายเก่า ฉบับมิสเตอร์บรัคเล
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๘ ข้อ ๒ เรื่องห้ามถวายพระแสงใน
เวลาทรงพระพิโรธ

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าลูกเธอซึ่งตั้งคายน้อยอยู่เมืองราชบุรีประมาณ ๕ วัน พม่ายกมาแต่ปากแพรกประมาณ ๒,๐๐๐ เศษ ตั้งค้ายอยู่ณบ้านบางแก้ว เจ้ารามลักษณพระยาธิเบศรบตี ปรีกษาพร้อมกัน ให้หลวงมหาเทพเป็นกองหน้า คุ่มไพร่ทหาร ๑,๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบพม่าบ้านบางแก้วด้านตะวันตก ทัพเจ้ารามลักษณพลทหาร ๑,๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบไปด้านตะวันออก ครั้นค้ายเจ้ารามลักษณ ค่ายหลวงมหาเทพนั้นแล้ว สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระยาธิเบศรบตี จึงยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่โคกกระทาย

วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ บีมะเมียจอกก (พ.ศ. ๒๓๑๗) เพลา ๒ โมงเช้า ๗—๘ บาท เป็นมหาพิชัยฤกษ์ เสด็จ ฯ ยกหมู่พลจตุรงค์พยุหเสด็จ ฯ ไปโดยทางชลมารค ทรงนาวาพระที่นั่งกราบยาว ๑๓ วา พลพาย ๔๐ คน เรือตั้งโยง ๒ ลำ มีแตรสังข์ปี่พาทย์ เรือนำกลองแขก สรรพด้วยโยธาทหารนายไพร่ ๘,๘๖๓ คน บินใหญ่น้อย ๒๗๗ เสด็จ ฯ ไปปราบพม่า ณ แขวงเมืองราชบุรี เพลาย่ำ โมงเศษ

ถึงพระตำหนักค่ายท่าจีน เสด็จ ฯ ประทับคอยนาชน ครน
 เพลาประมาณ ๕ ทุ่มเศษ เสด็จ ฯ จากค่ายท่าจีนไปใน
 เพลากลางคืน ครนรุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ เดือน ๓ แรม
 ๑๒ ค่ำ ถึงที่ประทับค่ายเมืองแม่กลอง แล้วยกไปเข้าที่
 เสวย ณ วัดกลางค่ายบางกุ้ง แล้วยกไปเพลาย่ำโมงเศษ
 ถึงพระตำหนักค่ายมั่นประทับแรม ณ เมืองราชบุรี ตรัส
 สั่งให้พระยาวิจิตรนาวิไปสืบเอาข่าวราชการ ณ ค่ายพม่า
 บางแก้ว แล้วเกณฑ์ท้าวทวารยกหนุ่ไปเป็นอันมาก

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ เพลาย่ำโมง
 ค่ำแล้ว พระยาวิจิตรนาวิกลับมารายทูลว่า ข้า
 ทูลละออง ฯ ทงปวงชงตงค่ายประชิดพม่า น ล้อมค่าย
 พม่าไว้รอบแล้ว เห็นจะออกไปมิได้ จึงตรัสสั่งให้เตรียม
 บินมหาเศวตรัตน์^(๑) บินจ่ารง บินหน้าเรือ บินขวาเล็ก

(๑) เป็นชนิดบินทอง มีกฎหมายอย่างทรงพระราชดำริ
 ให้ทำบินมหาเศวตรัตน์ บีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ ว่า วันเสาร์ เดือน ๘
 ปฐมมาส ๘ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ บีมะเมียออกศก เพลาเข้า
 เสด็จ ฯ ออกทอดพระเนตรบินหุ่นบินบนบ้อม ทรงพระอักษรใน
 พระกระดานชนวน แล้วทรง ฯ สั่งว่า ให้กฎหมายไว้ข้างที่ฉบับหนึ่ง
 กฎหมายให้ข้างฉบับหนึ่ง ด้วยบินครั้น เรือนบินในรเดิมยาว ๕ นิ้ว

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

พร้อมแล้ว ครนเพลลา ๓ ยามเศษ เสด็จ ๖ ยกพลพยุห
จากค่ายมั่นเมืองราชบุรีไปทางวัดอรุณฉิมิก

ครนรุ่งขึ้น ณ วันพุธ เดือน ๓ แรม ๑๔ ค่ำ
เพลลา ๔ โมงเช้า เสด็จ ๖ ประทับร้อน ณ พระตำหนัก

กับเสนาหนึ่ง ให้ทำยาวออกอีกนิ้วหนึ่งนี้ได้ขนาดบ้น้อม ทอด
พระเนตรแล้ว ปากบึ้งรูในให้ทำใหญ่กว่าคั่นบั้งเสนาหนึ่งโดยรอบ
เรือนลูกในล้ากลองอยู่ แต่ปากบอกในล้ากลองให้ไขออกชั่ว
เสนาที่ย่อมโดยรอบ ผิวนอกเรือนคิน ให้ไขออกใหญ่กว่าเสนา
โดยรอบ ผิวนอกเรือนลูก ให้ไขออกสกัดเสนาโดยรอบ บั้นครุ
ยาวคืบ ๘ นิ้วกึ่ง รั้วสั่งให้ไขยาวออกที่เรือนคินรูบั้งนิ้วหนึ่ง เรือน
ลูกยาวออก ๑๐ นิ้วกึ่ง ยาวทั้งเรือนคินเรือนลูกเป็นสิบเอ็ดนิ้วกึ่ง
ทั้งเต็มครุแลยาวออกเป็นศอก ๘ นิ้ว (บั้นมหาเศวตรัชนี มีทั้ง
บั้นใหญ่ประจำบ้อม และบั้นใหญ่สนาม จำนวนน่าจะหลายร้อยบอก
ยังเหลือมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏในบัญชีกรมกลาโหม
ซึ่งรายงานทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ปลายรัชกาลที่ ๑ ว่า
ได้ย่อยทองบั้นมหาเศวตรัชนีทำการพระพุทธรบาท คือ บุษหลังคา
พระมณฑป ๑๕๐ กระบอก ทำการวัดพระแก้ว คือ หล่อเสามาเม็ด
๒๒ กระบอก หล่อเสมา ๖๑ กระบอก บุษหลังคาพระมณฑป ๘๐
กระบอก หล่อระฆังใหญ่รอบ ๘ ค่ำ ๑๔ กระบอก หล่อเม็ดราว
เทียน ๓ กระบอก ทำการเบิกเคล็ด คือ หล่อฐานพระนาค ๖
กระบอก หล่อครกสากบานประคูปพระราชวัง ๖ กระบอก ทำ
เครื่องช้าง ๔ กระบอกรวม ๓๘๖ กระบอก

กายพระเจ้าลูกเธอ ณ ศาลาโคกกระท้าย แล้วยกไปประทับ
แรม ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาพระ

ครนรุ่งขึ้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ
เพล่าเข้า เสด็จ ฯ ไปทอศพระเนตรค่ายพม่าบางแก้ว ถึง
ค่ายประชิดหม่อมเจ้ารามลักษณ์ จึงตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้
เร่งทำการปืนใหญ่ ปืนแกนหาม ให้แล้วในเพล่าบ่าย ๓ โมง
แล้วกำหนดให้บอกมา ฤกษ์ดีจะเสด็จ ฯ ขึ้นไป

อนึ่ง เพล่าบ่าย ๒ โมง กองหลวงบำเรอภักดิ์ หลวง
ราชเสนา พระยารามัญใหม่มีชื่อ ซึ่งมีตราให้หาอยู่ ณ
เมืองราชบุรีชนมาเฝ้าแล้วจึงตรัสสั่งให้ไปตั้งค่ายอยู่รักษา
สระน้ำเขาเชิงงุ่มไว้ อย่าให้พม่าชิงเอาได้ เห็นว่าพม่า
ขัดสนน้ำ ครนเพล่าบ่าย ๓ โมงฤกษ์ดีแล้ว สั่งให้ยิง
ปืนใหญ่เถิด ยังไม่เสด็จ ฯ ก่อน ครนเพล่าบ่าย ๔ โมง
เศษ ขุนปลัดเมืองราชบุรีบอกมาให้กราบบังคมทูล ฯ เป็น
ใจความว่า พม่ายกมา ณ ประตูสามบานด่านเจ้าขัวว คน
ประมาณ ๒,๐๐๐ ม้าประมาณ ๕—๖ จีบชาวด่านไปได้
๒ คน จะยกไปหรือจะตั้งอยู่เป็นประการใด รู้เนื้อความ
แล้วจึงจะบอกมาให้แจ้งต่อทรงหลัง ครนทรงฟังหนังสือ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๘๓

บอกแล้วจึงสั่งให้พระเจ้าลูกเธอ พระยาราชาศรี ยกลงไปรักษาค่ายเมืองราชบุรีไว้ให้มั่นคง อย่าให้เป็นเหตุการณได้ แล้วให้รื้อเอาค่ายเปล่าลงไปตั้งไว้ริมน้ำให้สน ให้บักขวกจงหนักหนา

วันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมงเศษ หมื่นบาลราชหัวหมื่นตำรวจไนไปสืบข่าวราชการมากราบทูล ว่า เจ้าพระยาอินทอภัย^(๑) ยกไปรักษาสระน้ำเขาช้วนพราน ตั้งค่ายอยู่ ๓ ค่าย คนประมาณ ๓๐๐ เศษ

วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ พม่าเข้าตีครั้งแรกแล้วพม่าแตกถอยไป คืนวันนั้นพม่าเข้ารบ๓ครั้ง ได้รับพุ่งกันสามารถ จับได้เป็น พม่า ๒ ราว ๑ (รวม) ๓ คน แต่พม่าตายได้เห็นผี ๔๐—๕๐ เศษ เจ็บป่วยลำบากเป็นอันมาก ครนสืบตามลาวซึ่งจับได้ ให้การว่า ยกเข้าตีก่อนนั้น คนประมาณ ๓๐๐ เห็นไม่ได้ ถอยไปจึงยกหนุนเข้ามาอีก ครั้งหลัง ๆ ครั้งละ ๘๐๐ ยกมาแต่

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีชื่อ พระอินทอภัย นายกองผู้หนึ่งในกองทัพพระยาเพชรบุรี ซึ่งยกขึ้นไปตั้งรับพม่าทางเมืองสวรรคโลก ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐

ค่ายปากแพรก เป็นคน ๓,๐๐๐ ท้ายกัน ครั้นได้ทรง
 พังจึงส่งเตรียมทหารเสด็จ ๆ ยกไปช่วยเจ้าพระยาอินทอภัย
 พระเทพวรชุน หลวงคำเกียรณภพ กราบทูลห้ามเสด็จ ๆ
 ไว้ จะขออาสายกไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้
 พระเทพวรชุน หลวงคำเกียรณภพ คุมเอาทหารกองนอก
 ทหารกองใน กองอาจารย์ ทนายเลือก ปืน ๕๑๕ หอก
 ๒๒๖ (รวม) ๗๔๕ ยกเป็นกองโจรไปช่วยเจ้าพระยา-
 อินทอภัยในวันนั้น

วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า
 เสด็จอยู่ ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาพระ เจ้ารามลักษณสัง
 เถรจวงอยู่วัดบางนางแก้ว พม่าจับไว้ในค่าย หนีออกมา
 ได้ ให้นายจ๋ยมหาคเล็ก คุมตัวมาถวายหน้าพระที่นั่ง จึง
 ตรัสถาม ให้การว่าพม่าอยู่ในค่ายประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ
 แต่ได้เห็นผู้หญิง ๒ คน ช้าง ๓ ตัว ม้า ๕ ตัว ซึ่ง
 เสบียงอาหารนั้นต้มบ้าง หามีไต่บ้าง ถ้าจะเฉลยกันกินไป
 เห็นจะได้สัก ๑๐ วัน ซึ่งนั้นจะกินไปได้สักเดือนหนึ่ง
 อันปืนลูกหลวงลูกชलय ซึ่งยิงเข้าไปตกลงในค่าย ถูกคน
 ตายเป็นอันมาก ที่ลำปากก็มี และพม่าชุดหลุมอยู่แล้วเอา

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

แกะปีกปากหลุมไว้ เห็นพม่าระส่ำระสายนัก จึงตรัสถาม
ว่าหนีมาหรือ หรือพม่าเข้ามา ให้การว่า พม่าจะเข้ามา
หามิได้ อาตมาภาพหนีมา จึงตรัสว่าไม่เห็นความจริง ถ้า
หนีมา ไหนพม่าจะไว้ก็จะยิงเสีย เห็นเป็นกลอยู่ ให้นายจ้อย
มหาดเล็ก พาตัวเถรจงไปส่งไว้ ณ ค่ายเจ้ารามลักษณะ
จงเก่า

หนึ่ง ให้หม่นออองวาท ล่ามพม่า สืบถามพม่าและ
ลาว ซึ่งเจ้าพระยาอินทอภัยจับได้ส่งมาถวาย ณ ค่ายหลวง
ว่า นายทัพซึ่งยกมาตีหนักดี ตั้งค่ายอยู่นอกดี ชื่อใด
พม่าให้การว่า ซึ่งยกมาตีค่ายสระน่านชื่อเนมะโย ยกมา
เป็นชน ๑,๐๐๐ ซึ่งตั้งค่ายอยู่บางนางแก้วนั้น ชื่อยุย-
ยองโป ทัพหน้าคน ๑,๐๐๐ เศษ และซึ่งตั้งค่ายอยู่
ปากแพรกนั้น ชื่อสะแกกระนอง ทัพใหญ่ เป็นหน้าเจ้า
อองวะ คนประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ ยังยกหนุนมาทาง
ทวายนั้น คนประมาณ ๑,๐๐๐ นายทัพนั้น ๆ ข้าฯ มิได้
รู้จักชื่อ

หนึ่ง สั่งให้พระยาอนรงควิชิต ไปตัดเอาศีรษะพม่า
ซึ่งถูกปืนตาย ณ ค่ายเจ้าพระยาอินทอภัย ณ ช่องพรานนน

เอาไปเสียบไว้หน้าค่าย ประชิดล้อมไว้^๕ ให้รอบทุก
หน้าค่าย

อนึ่ง เพลาย่ำ ๕ โมงเศษ ทรงฯ สั่งให้ประกาศ
แก่นายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งล้อมพม่าไว้ ณ ค่ายนางแก้ว
ใจความว่า ให้ขังพม่าไว้กว่าจะโซ่ จึงเอาข้าวล่อเอา ถ้า
พม่าเรื้อนออกจากค่าย ห้ามอย่าให้ชิงเอาค่ายเป็นอันขาด
ทีเดียว แต่เจ้าหน้าที่^๕ให้รับรองไว้จงหยุด ถ้าพม่าหนี
ไปได้ จะเอานายทัพนายกองเจ้าหน้าที่ไพร่พลทั้งปวงเป็น
โทษถึงสิ้นชีวิต และให้ตรวจตรากำชับตามรับสั่ง

อนึ่ง สั่งให้พระเทพวรชุนคุมทหารปืนไป ๑๐๐
ให้ยกไปช่วยที่หน้าที่^๕คนเบาบางน

อนึ่ง เพลา ๓ ทุ่ม ๙ บาท เสด็จอยู่ ณ พระตำหนัก
ใต้ทรงฟังเสียงปืนใหญ่บ่อยระดมกันหนักหนา ทรงพระ
คำริเห็นว่าพม่าจะยกหนีไป จึงตรัสให้กองทหารกอง
อาจารย์ยกขึ้นไปช่วยเป็นอันมาก แล้วเสด็จ ฯ ออกไป
นอกค่ายใต้ทรงฟังเสียงพม่าเข่น ในทันใดนั้นหมื่นบาล
ราชตำรวจในมากราบทูลฯ ว่า พม่าออกมาหน้าค่ายหลวง
มหาเทพประมาณ ๓๐๐ ครนทหารยิงปืนระดมไป พม่า

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๘๓

กลับเข้าค่าย ที่ถูกปืนตายเป็นอันมาก เห็นว่าพม่าออกมิ
ได้ จึงเสด็จ ฯ กลับเข้าไปในค่าย

วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ เพลาย่ำ ๕ โมง
เศษ พระเทพวรชุนนมาราบบังคับมณฑล ฯ ว่า ใต้แต่งให้ผู้
มีชื่อไปสอดคแนมคู้ เห็นค่ายพม่าตั้งอยู่ลู่แก คนประมาณ
๗๐๐-๘๐๐

วันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จ ฯ
อยู่ ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาพระ ให้ลงพระราชอาชญา
เขียนขุนอากาศสรเพลิง ๖๐ ที่ ขุนคั้นข้าศึก จีนควง จีนก
จีนหู่ นายฤกษ์ คนละ ๓๐ ที่ โทษผิดด้วยยิงปืนเกินห้าม
ลูกหลวง ลูกเดือน ลูกเชลย แต่ที่ละนั้ มิไต่ยงพร้อมกัน
ที่ละ ๔๐-๕๐ นั้คตามรับสั่ง ให้ข้าศึกรู้ตัวเสียราชการไป
โทษ^๕นั้นเป็นมหันตโทษ ให้ลงพระราชอาชญาแต่เพียงน
ด้วยทรงพระกรุณาอยู่แต่พอให้หลาบจำ

อนึ่ง เพลาเช้า ๕ โมงเศษ หลวงรักษ่มนเฑียรมา
เฝ้า จึงตรัสว่าข้าราชการทั้งปวง ใช้ให้ไปทำการศึกบ้าน
ไต่เมืองไต่ พ้อมมิไต่สะกดหลังไปด้วย ก็ไม่สำเร็จราชการ
ทรง^๕นั้พอไปราชการสงครามเมืองเชียงใหม่ ให้ลูกอยู่ทำ

ราชการข้างหลัง และมาพ่ายแพ้แก่พม่าให้ชายพระบาทพ่อ
 แล้วกล่าวโทษกันว่าอดข้าวปลาอาหาร อันทำการศึกครั้ง
 นี้ พ่อจะชิงชิงแก่ลูกผู้ใดหามิได้ รักใคร่เสมอกัน อัน
 เป็นกษัตริราชเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้ใดมีความชอบ มิได้ปูน
 บำเหน็จ ผู้ใดผิดมิได้เอาโทษ ทำจะหนักไม่ควรแก่ราชการ
 แผ่นดินหามิได้ อันประเพณีกษัตริราช ผู้ใดมีความ
 ชอบ ปูนบำเหน็จรางวัล ให้รั้งเมืองครองเมืองตามฐานา
 นุกรมลำดับ ถ้าโทษผิดควรจะตักตี ควรจะฆ่าฆ่าเสียจึง
 จะชอบด้วยราชการแผ่นดิน จะทำการสงครามกับพม่าไป
 ได้ และพ่ออุทิศสาหะทรมานเที่ยวทำสงครามมาทางนี้ ใช้จะ
 จงพระทัยปรารถนาหาความสุขแต่พระองค์ผู้เดียวหามิได้
 อุทิศสาหะสูยากลำบากพระกายทงนเพื่อจะทำนุบำรุงพระ
 ศาสนา ให้สมณะชีพรามณ์ประชาราษฎร์เป็นสุขทั่วขอบ
 ขัณฑ์สีมา เพื่อจะมีไหมคนอาศัยย้าธรรมเนียม และครองนลูก
 ทงหลายทำการให้พ่ายแพ้แก่พม่า ครนจะเอาโทษก็เสียตาย
 หนัก ด้วยได้เลี้ยงดูมาเป็นใหญ่โตแล้ว ผิดครนจะยกไว้
 ให้ทำราชการแก่ตัวครนหนึ่งก่อน และเอาบุตรภรรยา
 มาจำไว้สนแล้ว และอันจะตงกายอยู่เมืองราชบุรีน ถ้า

พม่าจะมาตี รับรองหยุกมีชัยช้านานแล้วจึงจะพ้นโทษทั้ง
นายทั้งไพร่ เร่งคิดอ่านจงคิดเถิด อันพ่อจะละพระราชกั
หนดพระอัยการศึกเสียมิได้ ถึงมาตราว่าจะป็นนายทัพนาย
กองมิได้ จะเพ็ดทูลขอตัวเป็นไพร่ก็ตามใจสมักร ถ้าจะ
ทำไปได้ ก็ให้เร่งคิดอ่านทำการแก้ตัวไปให้รอดชีวิตเถิด

อนึ่ง เพลาทุ่มเศษ ได้ทรงฟังเสียงปืนในค่ายวงพาด
จึงตรัสสั่งให้กรมอาจารย์ยกเอาทหารปืนออกไปช่วย พม่า
เลาะออกหน้าค่ายได้ให้ช่วยรบหน้าค่ายนั้น ครั้นเพลาค่ำ
พม่าออกรบค่ายพระรัตนโกษารบกันสามารถ พม่าถูกปืน
ตายประมาณ ๔๐-๕๐ คน ได้พม่าเป็นคนหนึ่งและปืน
หอกเป็นอันมาก แล้วพม่ากลับเข้าค่าย บัวยเจ็บไปเป็น
อันมาก

วันอังคาร เดือน ๔ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเข้า พระ
รัตนโกษาส่งพม่าซึ่งจับได้คนหนึ่งมาถวาย ทรงสั่งให้ถาม
ว่า นายทัพนายกองพม่าซึ่งอยู่ในค่ายนั้น ปรึกษากันเป็น
ประการใดบ้าง พม่าให้การว่า ที่ปรึกษาจะออกมาถวาย
บังคมก็มีบ้าง ที่ขัดแย้งก็มีบ้าง ปรึกษามิลงกัน

อนึ่ง เพล่าบาย ๒ โมงเศษ หลวงบำเรอก๊กบอก
 เนื้อความให้กราบทูลพระกรุณาว่า พม่าซึ่งเข้ามาประ
 มาณ ๓๐ ม้า ครั้นยังบินหลายนัด พม่าชักม้าหนีไป
 ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้พระณรงค์ชีวิตคุมเอาปืนหลักไป
 พระราชทานค่ายหลวงบำเรอก๊ก ๓ บอก เจ้าพระยา
 อินทภัย ๓ บอก ให้รักษาค่ายจงดี แล้วสั่งให้ขุนเพ็ชฎาคุม
 เอาพม่าซึ่งจับได้ในค่ายวงพาดนั้น ออกไปนอกค่ายหลวง
 บำเรอก๊ก ที่ทางพม่าเข้ามา ๓๐ นนแล้วแทงเสีย
 ที่แทงนั้นให้เห็นแผลหอกข้างหลังให้พม่าซึ่งอยู่ข้างนอกเห็น
 ว่า หนีออกจากค่ายเขาแทงตายสิ้นแล้วมันจึงจะครัน
 คร้ามลง

อนึ่ง เพล่าบาย ๓ โมงเศษ บังเกิดลมพายุหนักมา
 หน้อยหนึ่งแล้วหายไป

อนึ่ง เพล่าย่ำค่ำแล้ว ๕ บาท ขุนวิเศษโอสถหมอ
 ถือพระอาการทรงพระประชวรสมเด็จพระพันปีหลวง มา
 ถวาย ณ พระตำหนักค่ายวัดเขาพระ ครั้นทอดพระเนตร
 อาการแล้ว เร่งให้ขุนวิเศษโอสถกลับไป ถ้าเจ้าคุณเป็น
 เหตุการณ์สิ่งใด ให้เอาหม้อจ้ำไว้แล้วรีบให้สิ้น แล้วตรัส

ว่าพระโรคเห็นหนักจะมีได้ไปทันเห็นพระองค์ ด้วยการ
แผ่นดินครั้งใหญ่หลวงนัก ครั้นจะไปบัดนี้ ไม่เห็นผู้ใด
ที่ไวใจอยู่ต้านต่อข้าศึกได้

วันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๘ ค่ำ เพล่า ๓ โมงเช้า
ตรัสสั่งให้หลวงอภัยสรเพลิงอยู่รักษาค่าย แล้วจึงเสด็จ ฯ
ยกจากค่ายม่นวัดเขาพระ มาประทับอยู่พระตำหนักค่ายโคก
กระต่าย โยธาทวงจะได้อาศัยน่าเป็นสุข ครั้นถึงพระ
ตำหนักแล้วผู้มชอกราบทูลว่า พม่าขี้ออกมาไล่คนซึ่งเดิน
ไปมาณ เขา จึงเสด็จ ฯ ออกไปนอกค่ายทอดพระเนตร
เห็นม้าพม่า จึงตรัสสั่งให้อาจารย์ ทหาร ทนายเลือก ฝัพาย
ถอบิน ๕๐๐ ไล่ตีพม่าให้แตกกระจัดกระจายไป อย่าให้
ตั้งอยู่ได้ ครั้นทหาร ๔ หมูยกไปทันพม่า ด้รบกันเป็น
สามารถ พม่าแตกไป ถูกปืนตายบ้าง จับมาถวายเป็น
จึงตรัสสั่งให้ถาม พม่าให้การว่า เจ้าเมืองทวายยกมา ๕๐๐
ปีนน้อย ๑๕๐ มาตั้งอยู่ด่านเจ้าขัวว ๕๐๐ ยกมาเที่ยว
ลาดระเวน ๔๐๐ ม้า ๔ ม้า จึงตรัสว่าความชอบซึ่งได้
พม่ามานี้ใหญ่ไว้มาก่อน สำเร็จราชการแล้วจึงจะพระราช-
ทานปูนบำเหน็จ ด้วยทำราชการพร้อมหน้ากันสน

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้สมกำลังข้าทูลละออง ฯ ใน
 กองหลวง ตักน้ำแต่โคกกระต่ายขึ้นไปพระราชทานให้ทัพ
 หน้า ซึ่งล้อมพม่าไว้บางนางแก้วนั้น กับทงเสบียง
 อาหารสิ่งของบริโภคนั่งปวง ส่งไปพระราชทานเนื่อง ๆ
 ไม่ให้ขัดสนด้วยสิ่งใดหามิได้

อนึ่ง ม้าใช้ซึ่งทรง ฯ ให้ไปเอาข่าวราชการ ณ ค่าย
 หลวงบำเรอภักดี ค่ายพระยารามัญใหม่ กลับมากราบทูลว่า
 จะเข้าไปในค่ายนั้นมิได้ด้วยพม่าตั้งค่ายโอบค่ายพระยารามัญไว้
 ครั้นได้ทรงฟังจึงตรัสสั่งพระยาธิเบศรบดี กรม
 เอาทหาร ๕๐๐ กับกองพระยาอภัยรณฤทธิ์ ผู้ว่าที่กรม
 เมือง ให้ยกไปช่วยพระยารามัญเป็นคน ๑,๐๐๐ พระ
 ยาธิเบศรบดียกไปวันนั้น ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระ
 ณรงค์วิชัย พระยาราชบุรีเป็นทัพหน้า พระยาธิเบศรบดี
 เป็นทัพหลวง กระโจมตีล่วงเข้าไปได้สักระยู่ทู้กันเป็นสา
 หัสพม่าตาย ๑๐๐ เศษ เจ็บป่วยลำบากไปเป็นอันมาก จะ
 ตั้งค่ายลงมัทน พระณรงค์วิชัย นายกองทองสุก ขุนชนะ
 นายเขียวฉะไว ถูกปืนล้มลง เสียนายไพร่หลายคน
 ไพร่เสียน้ำใจถอยลงมาประมาณ ๖-๗ เส้น รับไว้หยุด

แล้วพม่าถอยกลับเข้าค่าย แล้วจึงตั้งค่ายลงไว้ได้ ๖ ค่าย
 แล้วให้ม้าใช้ส่งมากราบทูล ฯ ให้มีตราภาคทัณฑ์ขึ้นไป ว่า
 รับสั่งให้ตั้งค่ายเดินเข้าไปกว่าจะถึงจึงจะไม่เสียรพล และ
 พระยาศิเบศรบตีกระโจมเข้าไป จะตั้งค่ายตั้งลงมิให้เสีย
 รพลและพระเกียรติยศทั้งนี้ ชอบจะเอานายทัพนายกองเป็น
 โทษถึงสิ้นชีวิตจึงจะควร ครองนทรงพระกรุณาให้จดไว้
 ให้พระยาศิเบศรบตีเร่งตั้งค่ายเดินเข้าไป แก้อาณมอญออก
 มาให้จงได้ ถ้ามิได้จะเอานายทัพนายกองทั้งปวงเป็นโทษ
 ถึงสิ้นชีวิตให้สนทั้งโคตร แล้วรับสั่งให้ขุนภักดีสงครามคุม
 ทนายเลือกกองนอก ๔๐๐ ยกขึ้นไปช่วยในวันนั้นใดตั้ง
 ค่ายเดินเข้าไปได้ ๕ ค่าย ยังอีก ๓ ค่ายจะถึงค่ายรามัญ
 จึงแต่งทหารออกรบแย่งไว้ เพลาทุ่มเศษพม่าพะวกรบอยู่
 ข้างนี้ หลวงบำเรอภักดี พระยารามัญมีชื่อจึงแหกค่าย
 หนีออกมาเข้าค่ายพระยาศิเบศรบตีได้

ในวันนั้นเจ้าพระยานคร สวรรค์ยก ไปถึงโคกกระ-
 ต่าย ทรงพระกรุณาให้หามาเผ้า แล้วพระราชทานอาช-
 ญาสิทธิ์แก่เจ้าพระยานครสวรรค์ กับพระแสงดาบข้าง

หนึ่ง ให้เจ้าพระยานครสวรรค์ (๑) ถือพระราชอาชญา-
สิทธิ์ ถ้าผู้ใดย่อหย่อน ให้ส่งพระราชอาชญาตามกำหนด
พิชัยสงคราม แล้วพระราชทานเกณฑ์หัตถ์ถือนับ ๔๐ คน
ลูกหาบ ๔๐ คน มาต้นมาหนึ่ง แก่เจ้าพระยานครสวรรค์
แล้วพระราชทานทหารกองนอก ถือนับ ๑๕๐ ลูก
หาบ ๑๕๐ คน ให้หลวงอภัยสรเพลิงไปเข้ากองเจ้า-
พระยานครสวรรค์ แล้วถอดพระธำมรงค์เพชรองค์หนึ่ง
พระราชทานเจ้าพระยานครสวรรค์ แล้วพระราชทานพร
ว่า ชยตุภวังสัพพสัตว์ วินาสสันติ ในทันใดนั้นเป็น
อัศจรรย์ มหาเมฆยังฝอยฝนให้ตกลงมาหน้อยหนึ่ง

ต้นฉบับตอกจากนงชาติออกตอนหนึ่ง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

(๑) ล้อมจับพม่าค่ายบ้านนางแก้วได้

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขาว่า ทรงพระกรุณาให้เจ้าพระยาจักรี (ด้วง) ถือพระราชอาชญาสิทธิ์ แต่ตามหลักฐานปรากฏว่า ในเวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเพียงชั้นพระยาเท่านั้น คุหมายรับสั่งเรื่องการพระราชกุศลสักการะสมเด็จพระบรมศพ กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๘ และกฎทรงตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๑๙ ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒

- (๒) กองพม่าค่ายเขาชะงุ้มแตกหนีเตลิดไป
- (๓) ทั้พลวงเสด็จกลับกรุงธนบุรี
- (๔) ทรงปูนบำเหน็จทหารผู้มีความชอบ
- (๕) โปรดให้สถาปนากรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
หลานเธอที่เข้มแข็งในการสงคราม
- (๖) ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระ
เทพามาตย์ (๑) พระบรมราชชนนี ซึ่ง
เสด็จสวรรคตขณะทั้พลวงยังต่อต้านพม่า
อยู่แขวงราชบุรี
- (๗) ได้ข่าวข้าศึกพม่าจะยกจู่โจมมาทางเหนือ
โปรดให้พระยาจักรี (ด้วง) ^๕ขึ้นไปช่วยเจ้า-
พระยาสุรสีห์ (บุญมา) ณ เมืองพิษณุโลก
- (๘) อะแซวุ่น ^๕ยกทั้ตีบุกเข้ามาทางเมืองตาก รุก
เรื่อยมาจนเข้าประชิดเมืองพิษณุโลก
- (๙) ทั้พลวงรีบยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่ปากฟิง โปรด

(๑) มีหมายรับสั่งเรื่องนี้ในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๘ ว่าด้วยการ
ถวายพระเพลิงพระบรมศพกรมพระเทพามาตย์ ยังไม่ได้พิมพ์

ให้ทัพหน้าตั้งค่ายรายขึ้นไปต่อแดนเมืองพิษ-
ณุโลก

ตอนไปเป็นพระราชพงศาวดาร

ให้ประชิดโอบหลังพม่าไว้ มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็น
กลัว เพลา ๔ ทุ่มเศษ จึงถอยทัพหลวงมาตั้งตามพระ-
ตำรินน

วัน ๕๖๓ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๑๘) ให้หากองทัพเจ้า-
พระยานครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ ณ วัดจันทร์ และพระโหรา-
ธิบดี พระยากลางเมือง ซึ่งตั้งวัดบางทราย ยกมาแล้ว ให้
เจ้าพระยามหามนเทียรเป็นทัพหลวงถือพล ๕,๐๐๐ ให้เจ้า-
พระยานครสวรรค์เป็นทัพหน้า หลวงคำเกิง หลวงรักษ์-
โยธาคุมทหารกองนอก กองใน กองเกณฑ์หัต ๓,๔๐๐
พระราชทานอาญาสิทธิ์ให้ไปตั้งค่ายรายขึ้นไปคูเชิงขี้
ศึก ถ้าพม่าไม่มาตี จึงยกขึ้นไปตีเข้า แล้วส่งพระ
ราชสงครามให้ลงไปเอาปืนพระราชบั้งสี ปืนฉัตรชัย
ณ เมืองนนทบุรี

ณ วัน ๓^๖ ๓ ค่ำ พระยาสุโขทัยบอกมาให้กราบ
 ทูลว่า พม่าตั้งค่ายบ้านกง ๕ ค่ายแล้ว ยกตามน้ำไปฟาก
 ตะวันตก จึงตรัสว่าเกลือกพม่าจะไปวกหลังตีเสียบึง ให้ยก
 เือกองพระยาราชภักดีไปช่วยราชการพระยาราชานครศรี
 ณ ค่ายเมืองนครสวรรค์กับหมื่นพิทักษ์โกษาให้พระยา
 ธรรมายกหนุนเจ้าพระยานครสวรรค์ขึ้นไป ประชิดพม่า
 ณ วัดจันทร์ฟากตะวันตก ครั้นเพลาย่ำมองค้ำ เจ้าพระ
 ยาสุรสีห์ให้เอาไม้ทำคบเอาผ้าชุบน้ำมันยาง จุกเพลิงใส่ใน
 กระบอกปืนยิงเข้าไป เผาค่ายพม่าซึ่งประชิดเมืองฟากตะ
 วันตกไหม้ชนค่ายหนึ่ง หอรบ ๒ หอรบพม่าออกมาดับ
 ไฟ ยิงตายลำบากไปเป็นอันมาก

ณ วัน ๖^๖ ๓ ค่ำ ขุนพิสดรหนึ่งส้อมมาราบทูล
 ว่า พม่ายกมาตีเมืองกุย เมืองปราน เมืองกุยเมืองปราน
 ตำบลทานมิได้ จึงให้เข้ามาตั้งอยู่ชะอำ แล้วพม่าดอยไป
 พระหลานเธอ กรมขุนอนุรักษสงคราม ได้แต่งทหารไปซัด
 ทิ้งอยู่ช่องแคบ จึงตรัสให้เจ้าปทุมไพจิตรยกลงไปช่วย
 ราชการเมืองนนทบุรี แล้วให้พระสุนทรสมบัติ หมื่นศรี-

สหเทพ คุมเอาเสื่อผ้าขนไปพระราชทานไทยรามัญ ซึ่ง
ล่าลงมา ณ ร้านดอกไม้แขวงเมืองกำแพงเพชรนั้น

ณ วัน ๗^{๑๓} ค่ำ ยกกระบัตร์เมืองชัยนาทมา
กราบทูลว่า หลวงพลขุนรองปลัด นายชู ไปสืบข่าวราช
การเมืองกำแพงเพชร เห็นค่ายพม่า ณ บ้านโนนศาลา
๒ ค่าย บ้านถลกบาตรค่ายหนึ่ง บ้านหลวงค่ายหนึ่งแล้ว
พม่ายกลงไปเผาบ้านอุทัยธานีเสีย แล้วยกไปทางไค่นั้น
ยังมีแจ้ง จึงตรัสให้ขุนอินทรเดชะเป็นแม่กอง หม่อมเชษฐ-
กุมารเป็นทัพหลวง หลวงสรวิจิต^(๑) และปลัดเมืองอุทัยธา
นี่เป็นทัพหน้า ให้หม่อมอนุรุทธเวทวาเป็นจางวาง ยกลงไป
ป้องกันเสบียงและบีนอย่าให้เป็นอันตราย ถ้ามีราชการณ
เมืองนครสวรรค์ ให้แบ่งกองอาจารย์ไปช่วยบ้าง ตั้งอยู่
กิ่งสำเภา

(๑) นามเดิมว่า หน มีชื่ออยู่ในจดหมายเหตุขุนบำเหน็จ จ.ศ.
๑๑๔๔ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้เลื่อนศักดิ์สูงจน
เป็นเจ้าพระยาพระคลัง

ณ วัน ๑^๑_{๒๓} ค่ำ ให้หาเจ้าพระยาจักรี^(๒) ลง
 มาเฝ้า ณ พระตำหนักท่าโรง เจ้าพระยาจักรีบ่วยลงมามี
 ใต้ ให้พระยาสุรสีห์ลงมาจึงตรัสปรึกษาด้วยพระราชดำริจะ
 ใครผ่อนทัพลงไปตั้งทัพเมืองนครสวรรค์ป้องกันเสียบึงไว้
 และราชการเมืองพิษณุโลกนั้น เจ้าพระยาสุรสีห์จึงรับรอง
 รักษา ในวันนั้นหมื่นศรีสทเทพถือหนังสือบอกเจ้าพระยา
 นครสวรรค์กับพม่าคนหนึ่งลงมาถวายว่า เดินค่ายขึ้นไป
 ถึงบ้านบางส้มป่อย ตั้งลงมิตัน แล้วพ่ายกมาไต่รบกัน
 เป็นสามารถ จับได้เป็นคนหนึ่ง ถูกปืนตายลำบากลากัน
 ไปเป็นอันมาก บัดนี้พม่าขุดสนด้วยข้าวและเกลือขนแพง
 นึกหนัก ๒ บาท ซ้อเป็นเงิน ๑ บาท

ณ วัน ๓^๒_{๑๔} ค่ำ พระยารัตนพิมลรักษาค่ายปากนา
 พึงบอกกราบทูลว่า แต่งคนไปสอดแนมถึงวังสองสสิ่ง
 เห็นพม่าประมาณ ๒๐๐ ครันเพลabayพม่าเผาป่าขึ้นใกล้
 ปากนาพึงเข้าไป ๓ คั้ง จึงดำรัสให้หลวงวิสุตโรโยธามาตย์

(๒) ในจดหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะ พระบรมอัฐิ
 กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๕ ปรากฏว่า สมเด็จพระพุทธยอด-
 ฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเป็นเพียงพระยาเท่านั้น

หลวงราชโยธาเทพ คุมเอาปืนใหญ่รางเกวียน ๘ กระ-
บอก ลงไป ณ ค่ายปากน้ำพิงฟากตะวันตก

ณ วัน ๔^๓ ๔ คำ เสด็จดำเนินด้วยพระบาทขึ้นไป
ทางฟากตะวันออกแต่ท่าโรงถึงค่ายเจ้าพระยานคร สวรรค์
ซึ่งตั้งอยู่ ณ บ้านเขกน^๕ เสด็จอยู่พระที่นั่งเกาอกกลาง
หาดทราย เจ้าพระยานครสวรรค์ พระยารธรรมาวัย^๕
ข้ามมาเผ่ากราบทูลว่า พม่าตั้งค่ายประชิดลง ๔ ค่าย แล้ว
ปักกรุยโอบลงมา จึงตรัสว่ามันทำดวงอย่างกลัวมัน ตั้งรับ
อย่าตั้งตรงเข้าไป ให้ตั้งรายเรียงออกไป ถ้ามันตั้งตาม
ไป ให้ตั้งรายแผ่กันออกไปจงมาก ให้คนรักษาค่ายละ
๕๐ คน แล้วอย่าคิดกลัวแตกกลัวเสีย มันจะตีค่ายไหน
ให้มันตีเข้า อันทหารแล้วองอาจอย่างกลัวตาย ตั้งใจอาสา
พระรัตนตรัยและพระมหากษัตริย์ เตะชะผลกตัญญู^๕นั้นจะ
ช่วยอภิบาลรักษาก็จะหาอันตรายมิได้ ถ้าใครย่อหย่อนให้
ประหารชีวิตเสีย สงครามจึงจะแก่กล้าขึ้นได้ชัยชนะ
แล้วให้ยกเอากองพระยาศรีราชเดโช กองหมื่นทิพเสนา
มาเข้ากองเจ้าพระยานครสวรรค์ ยกเอากองเกณฑ์หัต

ทหารอาจารย์ มาไว้ในกองหลวง แล้วส่งให้ขึ้นไปเมือง
 พิษณุโลกหาเจ้าพระยาจักรีลงมาเฝ้า ณ พระตำหนักค่าย
 นน ๕ ครั้นได้ทรงฟังเสียงปืนใหญ่ ๕ น้อย ณ ปากน้ำพิงหน
 ขน ๕ จึงส่งเจ้าพระยาจักรีให้จัดแจงรักษาค่ายท่าโรง แล้ว
 เพลา ๓ ยามก็ยกทัพหลวงมา ณ ปากน้ำพิง ๕ ครั้นเพล
 ๑๑ ทุ่ม พม่าชุดสนามเพลาะเข้ารบกองพระยาธรรมไตร
 โลก กองพระยารัตนพิมล ณ คลองตะพอง ยิงระดมทั้ง
 กลางวันกลางคืน

ณ วัน ๕ ๔ คำ เสด็จข้ามสะพานเรือไปฟากตะ
 วันตก ให้พระยาสุโขทัยหนุนออกตั้งค่ายซีกปีกกาชุดหลุม
 เดินถึงกันได้ ให้หลวงรักษโยธา หลวงภักดีสงคราม ไป
 ตั้งค่ายประชิดพม่าปากตะพอง ให้หลวงดำเกิงคุมเกณฑ์
 หัก และกองอาจารย์เก่า กองอาจารย์ใหม่ เข้ากองพระ
 ยาสุโขทัย หลวงเสนาภักดี ปืนแก้วจินดา ให้ตีวกหลัง

ณ วัน ๗ ๓ คำ เพลาเข้า พร้อมกันตีวกหลัง
 กระหนาบเข้าไปรบตะลุมบอนกันสามารถ พม่าล้มตายเป็น
 อันมาก ชุนอากาศสรเพลิงถูกปืนตาย

ณ วัน ๑๓^๓ ๔ คำ สั่งให้หากองพระโหราธิบดี กอง
 หลวงรักษ่มนเทียรลงไปตั้งโคกสลุด เรือลำเดียวจะได้ไป
 มาโดยสะดวก ในทันใดนั้นหลวงเสนาภักดียกกระบัตร์แห่ง
 กองปืนแก้วจินดา มาราบทูลว่า ตีวกหลังพม่ากระโจมเข้า
 ไปพม่าชุดสนามเพละวงรอบไว้ ๓ ตำบล กองอาจารย์ถอย
 เสียมิได้ช่วยแก่ข้า ๆ ทั้งปวงชุดสนามเพละรบอยู่กินหนึ่ง
 พระยาสุโขทัยจึงตีเข้าไป ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้เอาอา-
 จารย์ทอง นายดี นายหมวด ไปประหารชีวิตเสีย เลกนั้น
 พระราชทานให้ขุนรามณรงค์คุมทำราชการสืบไป ครั้นเพล
 บ่ายเสด็จไปทอดพระเนตรค่ายที่รบคลองกะพอง แต่ค่าย
 นั้นออกไประยะทาง ๒๒ เส้น ให้ตั้งค่ายชุดคลองเดิน
 ตามบึงกาให้ถึงกัน ขณะนั้นตรัสภาคโทษพระสุธรรมอาจารย์
 พระวิศาลสุธรรม แล้วให้ทำราชการแก้ตัว เข้าตั้งค่าย
 ประชิดพม่ากับกองทัพ ทหาร กองเกณฑ์หัดสืบไปในวันนั้น
 เพล่าบ่าย ๕ โมงเศษพม่าออกปล้นค่าย ใต้รบกันเป็น
 สามารถ หลวงดำเกิงยิงพม่าตายเป็นอันมาก อนึ่ง ขุน
 หาญทนายเลือกกองนอกรักษาค่ายให้เพลิงตกในถังดิน ติด

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๐๓

ชนคนตายเป็นหลายคน และตัวขุนหาญนั้นย่อหย่อนใน
การศึกษาให้ตัดศีรษะเสีย แล้วให้หาพระยายมราชซึ่งตั้ง ณ
วัดจันทร์ลงมาเฝ้า ให้ถืออาชญาสิทธิ์บังคับทัพอัน ๑๐ ทัพ
ซึ่งตั้งรบมา ณ คลองกะพองให้กล่าชน

ณ วัน ๕ ๑๑ ค่ำ พระยาเทพวรชุน หลวงวิจิตร-
ณรงค์ ซึ่งรักษาค่ายท่าโรง บอกส่งคนแตกจากค่ายวัด
พริกฟากตะวันออกมาถวาย ให้การว่ากรมแสงใน ๒๑๔
คนรักษาค่าย ๕ ลูก เผลาประมาธยามเศษพม่าข้ามฟาก
มาปล้น ได้รบกันเป็นสามารภ พม่าแตกค่ายเข้าได้ นาย
ทัพนายกองแตกกระจายกันไป จึงให้ประหารชีวิตหมื่น
ทิพหนึ่ง ไพร่ ๑๑ คนเสียไว้ประตูค่ายหลวง แต่บรรดา
หนีค่ายนั้น นายไพร่ได้ตัวมาเมื่อใดให้ฆ่าเสีย แล้วให้เอา
กองพระโหราธิบดี หลวงรักษ่มนเทียร ซึ่งตั้งค่ายโคกสลุด
พระยานครชัยศรี ตั้งอยู่โพทับข้างยกมาช่วยราชการทัพ
หลวงปากน้ำพิง

ณ วัน ๖ ๑๒ ค่ำ เจ้าพระยานครสวรรค์บอกกราบ
ทูลว่า พม่าตั้งโอบลงมาถึงริมหน้า แล้วข้ามไปที่ค่ายวัด

พริกแตก เห็นพม่าจะวกลงจะขอลาทัพพม่าตั้งรับอยู่ปาก
 ตะวันออก จึงดำรัสให้กองพระยากลางเมือง พระโหรา-
 ธิปตี พระวิจิตรณรงค์ พระยาเทพ เข้ากองพระยายมราช
 ยกไปตีพม่าซึ่งตั้ง ณ วัดพริกปากตะวันออกนั้น ให้หลวง
 รัชมนเทียรรักษาค่ายประชิดพม่ากลางเมือง ณ ปากน้ำ
 พิงปากตะวันตก

ขณะนั้นกองทัพพม่าก็ไปตั้งโอบหลังทัพหลวง แล้ว
 แบ่งกันเข้าแหกค่ายพระยายมราชได้ ในทันใดนั้นพระยา-
 ยมราชขับทหารเข้าตีคืนชิงเอาค่ายได้

อยู่ประมาณ ๑๑-๑๒ วัน พม่าทำการติดพิษณุ-
 โลกกวตชนชน ฝ่ายข้างในเมืองขาดเสบียงทงเกล้าอาหาร
 อิดโรยลงเรรวนนัก ข้างทัพหลวงหนักเสียที่ลาดถอยมาตั้ง
 ณ บางข้าวตอก ครั้นเดือน ๕ ข้างขึ้นเจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาสุรสีห์ เห็นเหลือกำลังก็พาทหารฝ่ากองทัพพม่า
 หนีออกจากเมืองพิษณุโลก^(๑) ฝ่ายกองทัพทั้งปวงก็แตก
 กันเป็นอลหม่าน กองทัพพม่าได้ทักยกไล่ติดตามมา

(๑) จดหมายเหตุไทโรว่า จ.ศ. ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๙) ณ
 วันพฤหัสบดี เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เสียเมืองพิษณุโลกเวลา ๒ ยามเศษ

ขณะนั้นพอข้างกรุงอังวะให้มาใช้ ถือนั่งส้อมาถึง
 อะแซวุ่น^๕แม่ทัพว่า กรุงอังวะเกิดเหตุด้วยพระเจ้ามอญระ
 ทิวทศ ไต่ครองแผ่นดินอยู่ ๙ ปี จึงจึงกูซึ่งเป็นราชบุตร
 พระชนม์ ๒๕ ปีคิดฆ่ามังโปอาเสีย แล้วก็ถึงซึ่งชัตติยา
 ภิเชก ในศักราช ๑๑๔๓ ปีจึงเสด็จลงไปนมัสการพระ-
 มุเตา ณ กรุงหงสาวดี ฝ่ายมอญหมองซึ่งเป็นโอรสมัง-
 ลอกนั้นเป็นกบฏขึ้นฆ่าจึงกูเสียซึ่งเอาเศวตฉัตรได้เป็นใหญ่
 ในกรุงอังวะ และจึงกูได้สมบัติอยู่ ๗ ปี อะแซวุ่น^๕กรูเหตุ
 นั้นจึงให้ถอยทัพไป

ขณะนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงพระ โทมหนักน้อย พระทัย
 แก่ช้ำคึกนัก ตรัสให้หาหมื่นสรลำแดงมาถามหน้าพระที่นั่ง
 จะให้คุมเลกทหาร คุมเลกเกณฑ์หัด ขึ้นไปตามรบพม่า
 หนึ่งเสีย มีรับสั่งให้ประหารชีวิตเสีย พระยาพิชัยสงคราม
 นนยกกลับไปบ้านเมือง จัดทหารออกก้าวสกัดตีพม่าจึงได้
 พระยาเทพ พระยารัตนพิมล พระยานครชัยศรี พระยา-
 ทุกขราชภูรี หลวงรักษโยธา หมื่นอัครเนศรนั้นให้เป็น
 กองหน้าพระยาสรบดินทร์ยกไปตีพม่า

ณ วัน ๒๑ ๖ คำ พระราชสงครามเอาหนังสือ
มหาโศกิต (๑) เจ้าอารามวัดใหม่ เขียนใส่ใบตาลไปถวาย
เป็น^๕เนื้อความพุทธทำนายมีในคัมภีร์ธาตุวงศ์ใจ (๒) ความว่า
ตระกูลเสนาบดี (๓) ได้เป็นกษัตริย์ ๔ พระองค์ พระองค์
สุดท้ายจะมา^๕จะยกมาย้ายกรุงเทพฯ ฯ กรุงเทพฯเสียแก่พม่าแล้ว
ยังมีชายพ่อค้าเกวียน (๔) ^๕นั้นจะได้เป็นพระยาครองเมือง
ทิศใต้กรุงชายทะเลชื่อเมืองบางกอก พระยาองค์นั้นจะสร้าง
เมืองได้ ๗ ปี ในที่สุด ๗ ปีนั้นพม่าจะยกมาเพียรพยายาม
กระทำศึกอยู่ ๓ ปี ในพระพุทธศักราช ๒๓๒๐ ปี
จุลศักราช ๑๑๓๘ ปี พระนครบางกอกจะเสีย ให้เสด็จ
ขึ้นไปอยู่เมืองลพบุรีอันเป็นที่ประชุมพระบรมธาตุ ข้าศึก

(๑) คือเชิงอรอดหน้าคันทัน

(๒) คัมภีร์ธาตุวงศ์ ตามที่ปรากฏในบัญชีคัมภีร์ภาษามคธ
และภาษาสันสกฤต ฉบับของหอสมุดแห่งชาติมี ๒ คัมภีร์ คือ นลางู
ธาตุวงศ์ ว่าด้วยการประดิษฐานนลางูธาตุในลังกาทวีป ทาฐาธาตุ
วงศ์ ว่าด้วยเรื่องพระเชี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าประดิษฐานในที่
ต่าง ๆ ทั้งสองคัมภีร์นั้นไม่มีพุทธทำนายเรื่องนี้เลย

(๓) น่าจะหมายความว่าตระกูลพระเพทราชา

(๔) คงจะหมายถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่นกล่าวไว้ใน
ในเชิงอรอดหน้าคันทันเล่มนี้

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๐๗

คัทรุกิตรายมิไต่เลย จึงตรัสว่าจะละเมืองบางกอกเสียมิได้
แต่ปากซีพราหมณ์ว่าแล้วจำจะทำตามจะไปอยู่สัก ๗ วัน
ก่อนเพื่อจะเป็นเหตุ

ณ วัน ๒^{๑๖} คำ ให้พระยาพลเทพ หลวงเนาโชติ
จมนเสมอใจ ยกพลขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าพ่ายกไปติด
พอจะต้านได้ให้ต้านไว้ ถ้าเหลือกำลัง ให้ผ่อนครอบครัว
เสบียงอาหารลงไปกรุง ฯ ให้เจ้าพระยานครสวรรค์
พระยาสุวรรณโลก ยกไปตามพม่าทางเมืองกำแพงเพชร
ให้พระยายมราชซึ่งตั้งอยู่ท้ายค่าย ยกลงมาอยู่รักษาค่าย
หลวงปากคลองบางข่าวตอก แต่ทัพหลวงเสด็จแรมรับ
กองทัพเมืองพิษณุโลกอยู่ ๑๑ วัน

ณ วัน ๔^{๑๖} คำ เสด็จถึงพระตำหนักค่ายเมือง
นครสวรรค์ ให้ประหารหลวงชาติสุนทร ซึ่งหนีตาทัพ
ลงมาแต่กองพระยาธรรมไตรโลกนั้นเสีย แล้วจัดกองทัพ
ไทยยกไปทางบกทางเรือ แจกกฎหมายสำหรับทัพทุกกอง
ถ้าไพร่ตามนายมิทันให้ฆ่าเสีย ฝ่ายข้าทูลละออง ฯ ตาม
เสด็จมิทันจะลงพระราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต

วัน ๗^๗ คำ เสด็จโดยทางชลมารค ประทับแรม
ณ พระตำหนักค่ายมั่นบางแถม หลวงวังไปสืบราชการมา
กราบทูลว่า เห็นพม่าตั้งอยู่ในเมืองกำแพงเพชรประมาณ
๒,๐๐๐ เศษ

ครั้น ณ วัน ๔^๗ คำ หมื่นชำนาญการมากราบ
ทูลว่า พม่ายกไปจากเมืองพิษณุโลก เฝ้าวัดเสียดสนยัง
เหลือแต่พระชินราช จึงตรัสให้พระยายมราชยกขึ้นทาง
ตะวันตก ให้พระยาราชสุภาวดีไปทางตะวันออก เจ้าพระ-
ยานครสวรรค์^๕ยกขึ้นไปประสมกับวังพระธาตุ ข้ามไป
พร้อมกันทีเดียว

ณ วัน ๕^๗ คำ ท้าวหลวงขึ้นไปประทับแรมฟาก
ตะวันออกเหนือปากน้ำขลุ้ม ให้ประหารชีวิตขุนสุนทรรัตน์
หมื่นสนั่น กับบ่าวคนหนึ่งเสียไว้ ณ หาดทรายหน้าค่าย
หลวง อนึ่ง หลวงวังไปสืบราชการ ณ บ้านสามเรือนมา
กราบทูลว่า พม่ายกไปประมาณ ๑๐๐ เศษ จึงตรัสให้
เจ้าพระยานครสวรรค์ ถอยทัพลงมาจากบ้านโคก และ

พระยาสรบดินทร์ยกไปตามพม่า ณ เมืองกำแพงเพชร บอก
มาให้ทราบทูลว่า พม่าบ้านกงธานีนั้นเลิกไปแล้ว พม่า
ซึ่งอยู่เมืองกำแพงเพชรยกไปทางตะวันตก

ณ วัน ๕^{๑๒}๗ ค่ำ ถอยทัพหลวงมาประทับร้อน ณ
เมืองนครสวรรค์ ชาวค่านเมืองอุทัยธานี บอกมาทราบ
ทูลว่า พม่ายกผ่านลงมา ๑๐๐ เศษ เผาพระตำหนักเสีย
แล้วแหงหลวงศาลำบากอยู่องค์หนึ่ง แล้วยกไปทางนารี
จึงให้กองแก้วจินตายกไปตาม ถ้าทันเข้าให้ตีจงแตกฉาน
แล้วให้ตามไปถึงไทรโยค

ณ วัน ๗^{๑๓}๗ ค่ำ ปิวอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๙) เสด็จถึงเมืองธนบุรี

ณ วัน ๒^{๑๔}๗ ค่ำ พระยายมราช พระยาราชสุภาวดี
บอกลงไปว่า ได้รบพม่าเมืองอุทัยธานีเป็นสามารภ จึงให้
สมเด็จพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ ถือพล ๑,๐๐๐
ยกทัพเรือหนุนขึ้นไป

ณ วัน ๕^{๑๕}๗ ค่ำ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทางชลมารค
ขึ้นไปถึงพระตำหนักเมืองชัยนาทฟากตะวันออก สั่งให้

กรมขุนอินทรพิทักษ์กลับลงไปรักษากรุงธนบุรี อนึ่ง พระ
 ยายมราชบอกมากราบทูลว่า ตั้งประดิษฐานมาอยู่ ณ เมือง
 อุทัยธานีนั้น ชดสนด้วยเสบียงอาหารนัก ลำที่พลอยมา
 ตั้งอยู่ตงไก่อเถื่อน หม่อมเจ้านราภิบาศ กองแก้วจินดา
 บอกมาว่าติดตามพม่าไปทัน ได้รับกัน ณ บ้านเดิมบาง
 นางบวชสามารถ พม่าล้มตายเป็นอันมาก จึงสั่งว่าพม่ามิ
 ได้ตามลงมาติดพันแล้ว เป็นเทศกาลจะได้ทำนา ให้เลิก
 ทักษ์เมืองพิชิตร นครสวรรค์ กิ่งสำเภา ลงมายังค่าย
 หลวงเมืองชัยนาทให้สิ้น ให้พระยายมราช พระยาราช
 สุภาวดี พระยารามัญ ยกทางบกลงไปเมืองนครชัยศรี
 เมืองราชบุรี ถ้าพบพม่าให้ตี ถ้าปะคร้วเร้นซ่อนอยู่ใน
 ป่าให้กวาดต้อนลงไป

อนึ่งเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาธรรมมา
 ให้คุมไพร่พลท่งปวงทำนาฟากตะวันออกกรุงธนบุรี อนึ่ง
 พระยายมราช พระยาราชสุภาวดี ตั้งทำนากะทุ่มแบน
 หนองบัว แขวงเมืองนครชัยศรี

ณ วัน ๑๖ ค่ำ เดือนขึ้นไปเมืองนครสวรรค์ ให้
 พระยายมราช พระยามหาเสนา เร่งยกไป แล้วเสด็จ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๑๑

กลับลงมาในวันนั้น ลงเรือพระที่นั่ง ณ ชั้บพญามาประ
ทับบ้านงว

ณ วัน ๓^๓๖๘ ค่ำ ถึงเมืองธนบุรี บำรุงโยธาหาญ
ไว้ใหม่หน้าใจ

ณ วัน ๔^๔๙ ค่ำ ปีมอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๙) กรมขุนอนุรักษ์สงคราม กรมขุนรามภูเบศ
พระยามหาเสนา พระยายมราชและนายทัพนายกองบอก
มาให้กราบทูลว่า พม่าขัดสนด้วยข้าวปลาอาหารนัก เลิก
ไปจากเมืองอุทัยธานีแล้ว พม่าซึ่งตั้งอยู่เมืองนคร-
สวรรค์นั้นก็เลิกไป อยู่ประมาณ ๘๐๐-๙๐๐ คอยพม่า
ซึ่งไปหาข้าว ณ เมืองเพชรบูรณ์นายมน

ณ วัน ๗^๗๒๙ ค่ำ ปีมอกอัฐศก ยกทัพหลวงจาก
เมืองธนบุรี ๑๑ กอง เสด็จโดยทางชลมารค ขึ้นไปปราบ
พม่า ณ เมืองฝ้ายเหนือ แจ้งใบบอกว่าทัพหน้าตีพม่าเมือง
นครสวรรค์แตกไปทางเมืองกำแพงเพชร

ณ วัน ๕^๕๓๙ ค่ำ ให้กรมขุนรามภูเบศเจ้าพระยาอินท
อภัย อยู่รักษาค่ายเมืองนครสวรรค์ แล้วยกทัพหลวง

ไปทางชลมารค ถึงเมืองกำแพงเพชร พม่าซึ่งแตกไปอยู่
ในป่าดงนั้น กองทัพทั้งปวงจับมาถวาย ๓๓๐ เศษ จึง
ให้พระยายมราช พระยารามัญ ยกติดตามไปทางระแหง
จนปลายค่าน

ณ วัน ๕^๖ ๖๙๙ ค่ำ ถอยทัพหลวงมาที่บ้านระแหง
ทอดพระเนตรเห็นต้นข้าวซึ่งพม่าทำนาไว้นั้น สั่งให้
ถอนเสีย

ณ วัน ๒^{๑๓} ๖๙๙ ค่ำ เสด็จถึงเมืองธนบุรี แล้วทรง
พระวิตกกังสมณะซึ่งจับต้อนลงมาแต่เมืองฝ่ายเหนือ จึง
ประเคียงพระสังฆราชไว้ว่าพระสงฆ์อนุจรอารามใดขัดสน
อาหาร ให้เบิกเอาข้าวฉางหลวงไปถวายแล้วทรงพระราช
ศรัทธาถวายสมณะบริวารแก่อาคันตุกะเป็นอันมาก และ
ให้เลิกคนรักษาหน้าที่เชิงเทินเสีย ไปทำไร่นาตามภูมิฉะ
เนา

ณ วัน ๖^๓ ๖๙๑๐ ค่ำ พระยาราชภักดี^(๑) ซึ่งไปตาม

(๑) พระราชพงสาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระยา
ราชภักดีถูกประหารชีวิต เพราะเป็นคนเกียจคร้านและย่อท้อต่อราช
การ แต่ในที่นี้ว่าเข้มแข็ง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๑๓

พม่าทางเพชรบูรณ์^๕ นายมนัน^๕ ยิงพม่าตายเป็นอันมาก
จับเป็นได้ ๕ คน

ณ วัน ๗^๕ ๑๐ ค่ำ กองพระยายมราช พระยารามัญ
ตามพม่าไปถึงด่านแม่ละเมา ยิงพม่าตายลำบากเป็นอัน
มาก จับเป็นได้ ๑๗ คน

ณ วัน ๑^๗ ๑๐ ค่ำ พระยาศิเบศรบดี กองอาสาจวม
ไปตามพม่าเมืองพิษณุโลก จับได้ ๑๘ คน กับทงเครื่อง
ศาสตราวุธเอาลงมาถวาย

ณ วัน ๗^{๑๑} ๑ ค่ำ เจ้าพระยานครสวรรค์ พระยา-
พิชัยอาสา ส่งพม่าลงมา ๔๗ คน กรมขุนอนุรักษ์สงคราม
พระยามหาเสนา ส่งพม่าลงมาแต่แขวงกำแพงเพชร ๑๑ คน

อนึ่งเจ้ากรุง^(๑) บัญชีจัดซื้อปืนถวายเข้ามา ๑,๔๐๐
และสิ่งของเครื่องบรรณาการต่างๆ

ณ วัน ๒^{๑๒} ๑๐ ค่ำ ปี่วอกอัฐศก (จ.ศ. ๑๑๓๘
พ.ศ. ๒๓๑๘) เพลบาย นางพระยาช้างเผือกกลมึง จึงดำ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นกบฏ
เหล็กอังกฤษ เจ้าเมืองเกาะหมาก แต่ตำนานเมืองเกาะหมากปรากฏ
ว่า อังกฤษเพิ่งมาปกครองบึงเมื่อรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์นี้

รสีให้ฝังไว้ ณ วัดสำเพ็งที่ฝังเจ้าพระยาปราบไตรจักรนั้น

ณ วัน ๑๓^๓๑๑ คำ จุลศักราช ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก
พระราชทานนามเจ้าพระยานคร^(๑) ให้คืนเมืองเป็นเจ้า
ชั้นตีสี่มาดั่งเก่า พระราชทานราชูปริโภคเป็นอันมาก

ณ วัน ๒๖^๓๑ คำ เสด็จไปบำเพ็ญพระกรรมฐาน^(๒)
ณ พระอุโบสถวัดบางยี่เรือ แล้วทรงพระปสาทะเลื่อมใส
ศรัทธาอุทิศถวายเรือขมวดญาปีดทองคำทับ หลังคาสี่สั๊ก-
หลายคเหลื่องลำหนึ่ง คนพาย ๑๐ คน พระราชทานเงิน

(๑) คูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้านคร
ในหนังสือพระราชพิธีตรุษเมืองนครศรีธรรมราช ออกพระนามพระ
เจ้านครว่า พระเจ้าชัคคิยราชนิคม สมมุติมหิศวราย

(๒) จดหมายเหตุการพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิ กรม
พระเทพามาตย์ พระบรมราชชนนี (ยังไม่ได้พิมพ์) มีข้อความเริ่ม
ต้นว่า วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ คำ จ.ศ. ๑๑๓๘ ปีวอกอัฐศก
(พ.ศ. ๒๓๑๘) เสด็จฯ ออกไปบำเพ็ญพระธรรม ณ วัดบางยี่เรือใน
ทรงพระกรุณาสั่งพระยามหาเสนา พระยาจักรี ให้เจ้าพนักงานแต่ง
การเชิญพระอัฐิ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมหลวงพิทักษ์เทพามาตย์
ออกไปบำเพ็ญพระราชกุศลบังสกุล ณ วัดบางยี่เรือนอก...ดั่งนี้
จะเห็นได้ว่าการบำเพ็ญพระธรรมนั้น เนื่องในการพระราชกุศลทรง
พระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นการสนองพระคุณตาม
พระราชวิสัยที่ทรงพระกตัญญูกตเวทีย่างแรงกล้า

ตราคนละ ๒ ตำลึง และพาเข้าให้บัวชเป็นปะขาว ถวาย
พระรัตนไตรปิฎก พระหีบคู่หนึ่ง สำหรับใส่วิธียุเทศพระ
กรรมฐาน^(๑) แล้วทรงสัถยาริษฐานว่า เศษะผลทานนั้นจึง
ยังลักขณะปีติบังเกิดแก่ข้าฯ แล้วอย่าให้ปราศจาก และ
พระธรรมซึ่งยังมีได้บังเกิดนั้น ขอจงให้ข้าฯบังเกิดแก่ข้าฯ
ภิกขุโยภาวะยิ่ง ๆ ขึ้นไป อนึ่ง จงเป็นบัจจัยแก่พระโพธิ-
ญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด

ครั้นเสร็จเชิญพระไตรปิฎกธรรมลงเรือ ข้างทุลละ-
ออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือน และราษฎรท่งปวง แห่แห่น
ขึ้นตามแม่น้ำ ถึงบางยี่ขันแล้วแห่คืนเข้าไป

อนึ่ง ให้พระราชาคณะ พระยามหาเสนา กำกับ
การเอาเงินตรา ๑๐ ชั่งไปเที่ยวพระราชทานแก่คนโซใน
กรุงนอกกรุงธนบุรี

(๑) มีพระบรมราชาธิบายเรื่องหนึ่ง ว่าด้วยลักษณะการปฏิบัติ
กรรมฐานชั้นสูง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ลักษณะบุญ ทรงเรียบเรียงเมื่อ
วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๕ ใจความย่อ ๆ ไม่รู้
ร่วม เพียง ๒ หน้ากระดาษพิมพ์ดีด (ยังไม่ได้พิมพ์)

ณ วัน๒๖ ๑ คำ เชิญพระอัฐิ^(๑) สมเด็จพระพันปี
หลวง ลงเรือแห่แต่จนวนน้ำเข้าไปพระเมรุวัดบางยี่เรือใน
นิมนต์พระสงฆ์สพสงวาส^(๒) หมื่นหนึ่ง ถวายพระมหา
ทานเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงศีลบำเพ็ญ
พระธรรม^(๓) แรมอยู่พระตำหนักวัดบางยี่เรือนอก^(๔)
๕ วัน แล้วให้ทำกุฎถึง ๑๒๐ กุฎ แล้วให้บูรณะปฏิ-
สังขรณ์พระพุทธรูปและพระเจดีย์ วิหาร คูริมพระอุโบสถ
นั้นให้ซุกตลงแล้วปลุกบัวหลวง ชำระแผ้วถางให้กว้างออก
ไปกว่าแต่ก่อน แล้วอาราธนาพระสงฆ์ฝ่ายคณะวิปัสสนา
มาอยู่ณกุฎซึ่งทำถวาย ให้ช้ำทูลละออง ๆ ประนบัติแล้ว
เสด็จ ๆ ไปถวายพระราโชวาทแก่พระสงฆ์ โดยอธิบาย
ซึ่งพระองค์บำเพ็ญได้ให้ต้องด้วยวิธี จะได้บอกบุญ
ปฏิบัติศาสนาสืบไป

(๑) นี้คือเหตุให้เสด็จ ๆ ไปทรงบำเพ็ญพระธรรมตั้งกล่าว
แล้ว

(๒) เห็นจะหมายความว่าพระภิกษุทุกนิกายทุกพระอาราม

(๓) หมายความว่าทรงศีลแล้วก็เจริญสมาธิตามลำดับ ภูมิ
ธรรมแต่เหนือสามัญปฏิบัติ

(๔) คือวัดอินทารามในคลองบางหลวง ยังมีพระแท่นบรรทม
และที่บรรจุพระอังคารธาตุปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๑๗

ณ วัน ๖๖๓ คำเพลา ๒ ยาม เสือ^(๑) เข้ามากินเขมร
ชายซึ่งเฝ้าสวนวัดบางยี่เรือ พระเจ้าลูกเธอ และเจ้าพระยา
จักรี พระยายมราชข้าหลวงออกไปวางยาเบื่อเสือกินเหมายู่
จึงแต่งคนเข้าไปแทงเสือนั้นตาย

ณ วัน ๒๖๓ คำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิด
ลมพายุลมฝนหนักเรื่อนราษฎรในกำแพงนอกกำแพงหักลง
เป็นอันมาก

ณ วัน ๖๖๔ คำ หล่อปืนพระพิรุณ^(๒) ณ สวนมังคุด
หนึ่ง แต่ณ ปิวอกอัฐศก(พ.ศ. ๒๓๑๙) นั้น พระยา
นางรองคบคิดการกบฏกับเจ้าโอ เจ้าอินอรรคชาติ กระทำ
การกำเริบขึ้น จึงดำรัสให้เจ้าพระยาจักรีเป็นจอมทัพขึ้นไป
จับพระยานางรองฆ่าเสีย เจ้าโอ เจ้าอินอรรคชาติ นั้น
หนีไปเมืองป่าสัก จึงจัดทัพฝ่ายเหนือให้เจ้าพระยาสุรสีห์
เป็นแม่ทัพ ยกขึ้นไปบรรจบกองเจ้าพระยาจักรี กระทำ
แกเมืองป่าสัก เมืองโขง เมืองอัตบอได้

(๑) เหมือนกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๓
พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๓๗

(๒) การหล่อปืนนั้นเริ่มมาแต่ต้นรัชกาล เป็นราชการสำคัญ
ที่สุด เช่นหล่อปืนมหาเศวตรัถนังกล่าวมาแล้ว

ครั้นปีระกานพศก (พ.ศ. ๒๓๒๐) จึงเลิกทัพ
กลับมากองธนะบุรีขณะนั้นพระราชทานเจ้าพระยาจักรีให้
เป็นสมเด็จพระเจ้ากษัตริย์ศึก^(๑) อันพิลึกกมहिมา ทุกนักรา
ระอาเศช นราเรทธีราชสุริยวงศ์ องค์บาทมุสิกากร
เอกาทศรถอิศวรบรมนาถบรมบพิตร สติต ณ กรุงเทพ
ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาติลกภพนพรัฐ ราชธานีบุรีรมย์
อุดมราชนิเวศมหาสถาน

อนึ่ง เข้าทรงนั่งให้โต๊ะแขกกู ๕ บาท ออกแล้ว
ตรัสถามว่าเห็นเป็นประการใด โต๊ะแขกกราบทูลว่า ซึ่งนั่ง
สมาธิอย่างนี้ อาจารย์ซึ่งโต๊ะเล่าเรียนมาแต่ก่อนนั้นอนึ่งจะ
ได้พบเห็นเสมอเหมือนพระองค์จะ^{นี้}ไม่มีเลย

ณ วัน ๔ ๖ ๗ ก่ำ ปีระกานพศก (พ.ศ. ๒๓๒๐)
๑๔

เพลเข้า พระสังฆราช พระราชาคณะ เข้ามาถวายพระ

(๑) หมายรับสั่งในปีชวด พ.ศ. ๒๓๒๓ ยังมีนามว่า เจ้าพระ
ยาจักรี คุลัทธิธรรมเนียม ภาคที่ ๑๐ หน้า ๔ และพระราชวิจารณ์
ของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่าด้วยเรื่องจดหมายเหตุความทรง
จำของกรมหลวงนรินทร ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒ ตอน
หมายรับสั่งในการพระศพนารคาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

บาลีทรงนั่ง และโตะริศ โตะทอง โตะนก ก็เอาหนังสือ
ข้างแซกซึ่งนั่งรักษาจิตเป็นสมาธิเข้ามาอ่านถวาย

จึงเมืองนครบอกเข้ามาว่าเมืองตานีกระด้าง ปีหน้า
จะขอออกไปตีทรงพระกรุณาตรัสว่าพม่ายกลงมาเมืองเชียงใหม่
ใหม่ ท้าวพระยาลาวเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เลิกครัว
อพยพมาอยู่เมืองสวรรคโลกบ้านระแหง หาผู้ใดไปย้ายไม่
กองทัพพม่าเลิกไปเป็นอันเร็ว โดยความว่าเจ้าอังวะคน
เก่าฆ่าญาติวงศ์เสียเป็นอันมาก แล่น้องเจ้าอังวะต่อรบ
หลาน หลานแพหนีไปอยู่สรวยปุ๋ น้องพระเจ้าอังวะผู้ตาย
ครองราชสมบัติอยู่มีศึกกะแซยกมา เมืองจันทโยคีไปตั้งการ
ที่จะทำกรุงอังวะ จึงส่งราชทูตให้ออกไปแจ้งราชกิจกรุง
ปักกิ่ง เพื่อจะเสด็จพระราชดำเนินไปขนาบตีกรุงอังวะ
ด้วยทัพจีน ราชการมากอยู่ กิจการซึ่งจะเป็นเสียหนาม
หนหลังต่อชนไปให้สงบไว้ ต่อเมื่อได้ข่าวคราวชนแล้ว
จึงกำหนดการออกไป

แล้วตรัสประภาษถึงพระกรรมฐานว่า พระนาถิพระ
องค์นั้นแข็งไปกระหม่อมมิเข้าผิดกับสามัญโลกทั้งปวง อัส-
จรรยันทองด้วยพระบาลีในพระกรรมฐาน

แล้วตรัสถาม^(๑) พระราชาคณะด้วยพระรูปพระลักษณะ ทรงพระฉายาเห็นพระปริมณฑลฉะนี้ จะต้องด้วยพระบาลีว่าอย่างไร พระราชาคณะถวายพระพรว่า พระบาลีพระลักษณะสมเด็จพระพุทธเจ้า พระรูปนั้นเปรียบประคุกตันไทร ปริมณฑลมิไค่สูงตำมิไค่ยาวสัน มีพระลักษณะหนา ๗ ประการ คือ พระกรขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระบาทขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอังกษาขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอุระหนึ่ง เป็น ๗ ประการด้วยกัน จึงทรงพระกรุณาให้หล่อพระพุทธรูปจึงต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะให้พระสังฆราชเอาพระบาลีออกมาทางให้ช่างทำ

อนึ่ง พระสังฆราช^(๒) แปลพระบาลีพระพุทธรูปลักษณะถวาย พระลักษณะใหญ่ ๓๒ ประการ พระลักษณะอย่างน้อย ๘๐ ประการ จึงทรงดูในพระองค์ต้องด้วยพุทธรูปลักษณะ คือสูงเทวาวาของพระองค์สังหนึ่ง มีเส้นพระ

(๑) ว่าด้วยการหล่อพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งเป็นพระราชประเพณีสืบมาจนทุกวันนี้

(๒) การแปลบาลีพระพุทธรูปลักษณะนั้น สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรด มีฉบับซึ่งสมเด็จพระสังฆราชแปลถวายครั้งรัชกาลที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

อุณาโลมหว่างพระขนงขาวอยู่เส้นหนึ่ง พระนาถิเวียนขาว เป็นทักษิณาวรรตหนึ่ง และพระปฤษฎางค์ใหญ่หนึ่ง ผี พระหัตถ์ ผีพระบาท พระพาหา พระอรุระ หนาทงเจ็ดประการ ก็ต้องด้วยพระพุทธรลักษณะทั้งเจ็ดสิ่ง และพระปรารักษ์หน้าอ้มเป็นปริมณฑลหนึ่ง เมื่ออ่านพระบาลีและ ชั้นสูตรพระองค์ไปทุกประการ ก็ต้องด้วยพระพุทธรลักษณะ ๑๒ สิ่ง ที่ไม่ต้องก็ทรงบอกว่าไม่ต้อง

อนึ่ง พระมหาอำมาตย์ทูลเบิกพระยาวิเชียรปราการ เจ้าเมืองเชียงใหม่เข้ามาเฝ้า ตรัสว่าพม่ามันจะยกเลิกไป เมืองมันมีศึกอยู่แล้ว พระยาวิเชียรปราการจะพาครอบครัว กลับไปเมืองก็กลับไปเถิด แล้วทรงพระกรุณาให้หลวง วิจิตรนฤมลรับพระพุทธรูป ให้ต้องด้วยพระพุทธรลักษณะ พระเจ้าสมาริองค์หนึ่ง พระเจ้ายนองค์หนึ่ง

แล้วตรัสถาม^(๑) พระสังฆราชาว่า เงินคงอยู่ในพระ สุขาบัคน สั่งสอนโลกทั้งปวงให้กระทำทานด้วยทองคำ เงิน แล้วจะไปไต่สมบัติฟากฟ้าอันจะไต่ด้วยกุศลตัวใด

(๑) พระราชปูณาเพื่อบำรุงการศึกษาพระธรรมวินัยให้รุ่งเรือง เป็นพระราชประเพณีสืบมาเกือบทุกรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์นี้

ครั้นพระสังฆราชถวายวิสัชนาแล้ว จึงตรัสนิมนต์พระเทพ
 กวีออกไปเมืองกัมพูชา พระพรหมมุนีไปนครศรีธรรมราช
 ขนคัมภีร์พระวิสุทธิมรรคเอาเข้ามาสู่ปนาการไว้แล้ว

สั่งปลัดวังให้หาเจ้าตลาดบกตลาดเรือเข้ามา ทรงพระ
 กรุณาจะทนายว่า คนนั้นกับผู้นั้นจะ.....(ต้นฉบับชำรุด)
แล้วจะให้รู้จักว่าหญิงนรกราคหรือรักกรรม.....

กรมขุนอนุรักษสงคราม พระยาทุกขราชภูริ กรมการ
 พระกุย พระปรานบุรี บอกส่งคนบ่าวข้าทูลละอองธุลีพระ
 บาท ซึ่งลามุลนายออกไปทำกิน และที่ออกไปทั้งครอบครัว
 คราวก็มีบ้าง

ลุดิศักราช ๑๑๓๐ ปีจอสัมฤทธิศก ครั้นปีขุนเอกศก
 (พ.ศ. ๒๓๒๒) ดำรัสให้พระเจ้ากษัตริย์ศึก^(๑) เป็นจอมทัพ
 ไปกระทำแก่กรุงศรีสัตนาคณหุต^(๒) ได้ จึงอัญเชิญพระ

(๑) จกหมายเหตุโหรฉบับรามัญว่า พระยาจักรี พระยาสรศรี
 พระยาโคราช ยกทัพไปล้านช้าง

(๒) พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อกองทัพไทยชนะเวียง-
 จันท์แล้ว ส่งทหารแก่เวียงจันท์ ๓๐๐ คนไปทางภาคเหนือ
 ทหารเหล่านั้นทำการข่มเหงให้ชาวเมืองเดือดร้อนมากจนพระยาภา-
 วิละเจ้าเมืองลำปางต้องทำการต่อสู้

พุทธปฏิมากรแก้วมรกตลงมา ณ กรุงธนบุรี พระเจ้าอยู่หัวให้แต่ง^(๑) โรงรับเสด็จขึ้นประดิษฐานไว้ ณ ข้างพระอุโบสถวัดแจ้งแล้วก็กระทำมหันตสักการะสมโภชเป็นอันมาก

ในปีนั้นมหาดาบวชอยู่วัดพระราม ประพฤติพาลทุจริตมิได้ตั้งอยู่ในศีลสังวรวินัย กอปรด้วยการโกหกหลอหลวงคนให้ลุ่มหลง กำเวบจิตคิดการกบฏต่อแผ่นดิน จึงตรัสให้กุมเอาตัวลงมาสนทงพรรคพวก แล้วให้ประหารเสีย ณ ท้ายบ่อมิชัษประสิทธิ์

อนึ่ง ในปีชวดโทศก (จ.ศ. ๑๑๔๒ พ.ศ. ๒๓๒๓) นั้น ให้จับญวนกบฏ^(๒) มาประหารเสียทงพรรคพวกเป็นอันมาก

(๑) จดหมายเหตุการรับและสมโภชพระแก้วมรกตมีข้อความพิสดาร ยังไม่ได้พิมพ์

(๒) จดหมายเหตุทรงจำของกรมหลวงนรินทร ว่าเป็นเหตุการณ์ในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๔ ศุภางศาสดาจารย์ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ เล่ม ๒ หน้า ๓๗๒ จดหมายเหตุโทรฉบับรามัญว่า พ.ศ. ๒๓๒๔ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จับนายญวนกบฏฆ่า ศุภพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๐๒ เรื่องพระยาจันจันตุ เขมรลอบหนี เล่ม ๒ หน้า ๒๓๘ เรื่องพระยาพระรามรามัญ ลอบหนี พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๒๗

กรณปีนลุตร์ศึก^(๑) (จ.ศ. ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔)
เดือนยี่^(๒) ค่ำ รัสให้จัดทัพเป็น ๖ ทัพ ให้เจ้าพระยา-

(๑) จดหมายเหตุห้องอาลักษณ์ว่า ณ วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีนลุตร์ศึก เพลาเข้า เสด็จออกท้องพระโรง เจ้าพระยาและพระยาหลวงขุนหมื่น ข้าทูลละออง ฯ เข้าเฝ้าพร้อมกัน ณ พระที่นั่ง เสด็จฯ ออกทรงแต่งตั้งพระราชสาส์นออกไปจัมก้องสมเด็จพระเจ้ากรุงค้ำฉิ่งเมืองบักกิ่งฉับหนึ่ง พระยาพิพัฒน์โกษาเป็นผู้เขียนรับสั่ง และกรมท่าได้จดหมายบอกเจ้าพนักงานทั้งปวงทุกพนักงาน (มีข้อความพิสดารยังไม่ได้พิมพ์) จดหมายเหตุไทร ฉบับรามัญว่า จ.ศ. ๑๑๔๓ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบางกอกทรงทำบุญตั้งแต่เข้าพรรษาครั้งเดือน เย็บจีวร ๔๓๓ ไตร สบง ๗๐๐๐ สงฆ์ทั้งหลายเย็บทำบุญถวายพระเจ้าแผ่นดิน แล้วพระราชทานแก่เจ้านายและขุนนางทั้งหลายทอดพระกรฐินทั่วท้องโยธยามิได้ว่างเว้นสักสถานหนึ่งเลย เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเงินคนยากจนและข้าราชการน้อยใหญ่เป็นอันมาก จดหมายเหตุทรงตั้งเจ้าประเทศราชว่าทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านันทเสนคืนเมืองเป็นเจ้าชั้นทสีมา นามชัคคิยราชเป็นพระเจ้านันทเสนราชวงศ์มदान เจ้าพระนครเวียงจันทบุรี เสกไป ณ วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓ ปีเถาะ (พ.ศ. ๒๓๒๔)

(๒) จดหมายเหตุไทรยุดีต้องกันหมกทุกฉบับว่า โปรดให้ยกทัพไปเขมรเดือนยี่ ปีนลุต พ.ศ. ๒๓๒๔ ทรงถามพระราชพงศาวดารฉบับนี้ ก่อนเกิดกบฏเพียงเดือนเศษ

สุรสีห์เป็นทัพหน้า พระเจ้ากษัตริย์ศึก^(๑) เป็นจอมพลทัพ
หลวง กษุนพินนุณ^(๒) เป็นทัพหกรัษร์กรมเจ้าพระยา
นครสวรรค์เป็นทัยกอกระบัตกรมขุนรามภูเบศเป็นทัพหลัง
พระยาธรรมา^(๓) เป็นกองลำเลียง ยกไปตีเมืองพุท-
ไธเพชร^(๔)

ฝ่ายการแผ่นดินข้างกรุงธนบุรีหนักผันแปรต่าง ๆ
เหตุพระเจ้าแผ่นดินเสียดพระจริตพื้นเพื่อนไป

ฝ่ายพุทธจักรอาณาจักรทั้งปวงเล่า ก็แปรปรวนไป
เป็นหมู่ ๆ มิได้เป็นปกติเหมือนแต่ก่อน เหตุพระเจ้าแผ่นดิน
นันทรงนั่งอุรุพัทธ์^(๕) โดยพระกรรมฐานสมาธิ และ
จะยังภิกษุทั้งปวงให้การระเคารพนบนมัสการแก่พระองค์

(๑) ดูพงศาวดารฉนวน เล่ม ๒ หน้า ๓๗๘

(๒) เป็นแม่ทัพใหญ่ ดำรงพระราชตำแหน่งสมเด็จพระ
มหาอุปราชกรุงธนบุรีคู่ประมุขพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔ หน้า ๑๒๗
เป็นต้น

(๓) นามเดิมว่า บุญรอด ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้
เป็นเจ้าพระยาธรรมา แล้วต่อ ๆ มาได้เป็นเจ้าพระยาตรีธรรมาธิราช

(๔) คือกรุงกัมพูชา

(๕) นั่งอุรุพัทธ์ หมายความว่าประทับขัดสมาธิเจริญพระสมาธิ
ตามลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง เป็นสำนวนที่ใช้อยู่ในหนังสือ
วิสุทธิมรรค

ฝ่ายการในอากาศเล่า ก็วิปริตต่าง ๆ ก็มีอุกบาต
และประทุมกาษ^(๑) บันดาลตกเป็นต้น

ณ วันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๓
ปีฉลูตรีศก (จ.ศ. ๑๑๔๓ พ.ศ. ๒๓๒๔) ไพร่พลเมือง
กำเริบ คิดพร้อมกันจะยุทนาการปล้นเอาเมือง ด้วยพระ
เจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ให้
นัยแก่คนพาล ให้ฟ้องร้องฆ่าทุลละอง ๆ ใหญ่น้อย ช้าง
หน้าช้างใน อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ว่าชายช้าว^(๒)
ชายเกลือ^(๓) ขายนอ งา เนื้อไม้ สิ่งของต้องห้ามทั้งปวง
ไม่ขายว่าขาย ไม่ลักว่าลัก แต่พวกโจทก์ถึง ๓๓๓ คน^(๔)
มีพันศรีพันลาเป็นต้นเอาฟ้องมายื่นแก่โยธาบดี โยธาบดีบัง

(๑) น่าจะเป็น ฐมเกต

(๒) ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๑๓๖ ว่าด้วยเรื่อง
ข้าวแพง กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บท
ที่ ๒๔ และบทที่ ๔๓ หนังสือประวัติศาสตร์สมัยปฏิวัติฝรั่งเศส
และสมัยนะโปเลียน โบนาปาร์ต ภาคที่ ๑ หน้า ๒๖๖

(๓) เกลือแห้งมีภาษีเมื่อรัชกาลที่ ๓ ศูลัทธิธรรมเนียม ภาคที่

(๔) จกหมายเหตุไทรฉบับพระอมราภักขิต (เกิด) วัคบรม
นิवास ว่ามีโจทก์เพียง ๓๓ คน

กมทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินพิพากษากลับเท็จ
เป็นจริง บังคับว่าถ้าโจทก์สาบานได้ ให้ปรับไหมลงเอา
เงินแก่จำเลยตามโจทก์หามากและน้อย ถ้าจำเลยมิรับ ให้
เขียนชั้บตบต้อย (๑) บ้างตายบ้างลำบากเป็นอันมาก แล้ว
ล่อลวงให้ลูกะโทษตามมีและยากฝ่ายข้าราชการและราษฎร
กลัวภัยคิดรับลูกะโทษเปล่า ๆ ว่าขายสิ่งของต้องห้ามไปต่าง
ประเทศ เป็นเงินกู้เงินเหรียญคนละ ๑๐๐ ชั่งบ้าง ๒๐๐
ชั่งบ้าง สำคัญว่าสนโทษแล้ว ครั้นมีผู้มาฟ้องกลับพิจารณา
หาสิ่งของต้องให้ลูกะโทษ มากน้อยเท่าใดหวั่นเสียแทน
ที่เหลือและต่างกันให้ปรับไหม ถ้ารับตามฟ้องปรับทวิคูณ
เอาเงินครึ่งหนึ่ง ถ้าไม่รับจนลงหวายจึงรับให้ปรับจตุรคูณ
ที่คนมีก็ให้ได้ ที่หาไม่ก็ขัดสนทนแรงไปทุกวันทุกเวลากว่า

(๑) คุพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีต
นครบาล ตราเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ กฎหมายตราสามดวง
ลักษณะกบฏศึก มาตรา ๒๘ (กฎหมายเก่าฉบับมิสเตอร์บริดเจิล พิมพ์
ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖) หนังสือพระราชดำรัสในพระบาทสม
เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการ
ปกครองแผ่นดิน พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
หน้า ๖๒ กฎมนเทียรบาล ในกฎหมายเก่าฉบับมิสเตอร์บริดเจิล พิมพ์
ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖ ข้อสรุป อันว่าด้วยผู้ละเมิดพระราชอาญา

จะได้ บ้างตายบ้างลำบากได้ความยากไปจนหัวเมืองเอก
โท ตรี จัตวา มีหน้าเกล้าไปด้วยน้ำตา ที่หน้าขึ้นตาบาน
แต่ฝ่ายคนพาลซึ่งเป็นโจทก์ อาศัยเหตุอาศัยธรรมบังเกิด
มีดังนี้ นายบ้าน^(๑) นายอำเภอไพร่พลเมือง จึงคิดควบคุม
กันเป็น หมวกเป็นกอง พร้อมกันฆ่า อ้าย วิชิตณรงค์ ผู้รักษา
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดิน ให้ไปพิจารณาเงินจั้นนั้น จึงเอาพระยา
สรรคซึ่งรับส่งไซ้ขึ้นไปพิจารณาเอาตัวผู้ร้ายนั้นเป็นแม่ทัพ
ยกลงมาตีเอาเมืองธนบุรี ณ เพลา ๑๐ ทุ่มเข้าล้อมกำแพง
วังไว้รอบพระยาสรรคตั้งอยู่ ณ บ้านกรมเมือง พระเจ้าแผ่นดิน
คิรู้เหตุก็เกณฑ์คนชั้นรักษาหน้าไว้

ครั้นรุ่งขึ้น ณ วัน ๑^๑/_{๑๒} ๔ คำให้พระราชอาณัติ^(๒)

ออกมาเจรจากวามเมือง สาราภาพว่าผิดขอชีวิตจะบรรพชา
ต่อพระยาสรรค ในวันนั้นเพลา ๓ ทุ่ม พระเจ้าแผ่นดิน

(๑) คุจุคหมายเหตุปุณบ่าเหน็จ ฉบับลงวัน ๑^๑/_{๑๒} ๔ คำ จ.ศ.
๑๑๔๔ มีพิมพ์อยู่ในหนังสือวชิรญาณ

(๒) จคหมายความทรงจำของกรมหลวงนรินทรที่ว่า พวกกบฏ
ขอให้พระราชอาณัติเข้าไปเฝ้าถวายพระพร

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๒๕

ก็ทรงผนวช ณ พัทธสีมาวัดแจ้ อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี
พระยาสรศักดิ์จึงแต่งทหารไปพิทักษ์รักษาไว้แล้วก็เข้าอยู่ใน
ท้องพระโรงกับหลวงเทพน้องชาย จึงจับกรมขุนอนุรักษ-
สงคราม (๑) หลานเธอจำไว้ แล้วเอาเงินในท้องพระคลัง
แจกทแกล้วทหารกรมฝ่ายในฝ่ายหน้า

ณ วัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชาล
จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๒๕) เพลาเที่ยง เห็นดวงพระจันทร์
ปรากฏกลางวัน

ครั้นถึง ณ วัน ๖ ๕ ค่ำ พระยาสุรียอภัยยก
กองทัพไทยลาวประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ลงมาจากเมือง
นครราชสีมา มาตั้งอยู่ ณ บ้าน ครึ่งนนข้าราชการเป็น ๒
ฝ่าย เป็นพวกพระยาสรศักดิ์บ้าง เป็นพวกพระยาสุรียอภัยบ้าง
การยุทธนาการมิได้สงบเลย

(๑) จดหมายเหตุไทว่า จ.ศ. ๑๑๔๒ วัน ๖ ๖ ๗ ค่ำ ธิบ
เครื่องยศเจ้าวังนอก หมายความว่า กรมขุนอนุรักษสงคราม ที่เรียก
ว่าพระเจ้าลูกเธอวังนอกนั้น ต้องโทษมาแต่รัชกาล จ.ศ. ๑๑๔๒ ก่อน
เกิดกบฏพิเศษแล้ว มิใช่เพิ่งถูกจับคราวนี้

ถึง ณ วัน ๓ ๖ ๕ คำ พระยาสรรรค์ พระยามหา-

เสนา พระยารามัญวงศ์ คบคิดกันปล่อย^(๑) กรมขุนอนุรักษ
สงครามออกจากเวณจำให้ไป ณ บ้านแต่เพลาลบคำ ตัง
ค่ายวางคนราย โอบลงมาวัด บางว่าเพลลา ๓ ยามจุดไฟขึ้น
ณ บ้านปูนแล้วยกลงมา ฝ่ายพระยาสุรียอภยะได้สะตั้งตก
ใจหามิได้ ไล้โยธาทหารให้เข้ารบต้านไว้ วางคนรายกัน
ไปที่ได้รับหน้าให้วางปืนดับแตกกระจายออก ครั้นเห็นไฟ
ไหม้มาใกล้คฤหาสน์ที่อยู่ จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าฯ
บำเพ็ญศีลทานการกุศลใด ๆ ก็ปรารถนาพระ โภธิญาณสิ่ง
เดียว เตชะความสัตย์ณะ^๕ ขอจงพระพายพัดกลับคืนไป
อย่าให้ไฟไหม้มาถึงบ้านเรือน ข้าฯ ได้เลย พอตกวจีสัตยา
ธิษฐานลงลมก็พัดกลับคืนไป เพลิงก็ไหม้อยู่แต่ภายนอก
บ้านประจักษ์แก่ตาคนทั้งปวง แต่รบกันสามารถจนรุ่งเห็น
ตัวกัน จึงรู้ว่า กรมขุนอนุรักษสงครามมารบ ครั้นเพลลา ๕
โมงเช้า กรมขุนอนุรักษสงครามและพรรคพวกพลแตกหนี

(๑) ในจดหมายเหตุขุนบำเหน็จว่า กรมขุนอนุรักษสงคราม
ร่วมคิดกับพระยาสรรรค์พระยามหาเสนา และข้าราชการ

ไป ตามจับตัวได้ในวันนี้จําครบไว้ สืบเอาพวกเพื่อนได้
เป็นอันมาก

ณ วัน ๗^๕ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมง เสด็จพระราช-
ดำเนินทัพมาจากเสียมราบ ประทับ ณ พลับพลาหน้าวัด
โพธาราม ฝ่ายข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันไป
เชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งกราบ ข้ามมาพระราชวังสถิต ณ
ศาลาลูกขุน มีหมู่พฤตมาตย์ราชสกุลกุมุขเฝ้าพร้อมกัน
จึงมีพระราชบริหารดำรัสปรึกษาว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
อัสตย์ละสุจริตธรรมเสีย ประพฤติการทุจริตฉะนี้ ก็เห็น
ว่าเป็นเสียหนามหลักคออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะละไว้
มิได้ ขอให้ปริวรรตออกประหารเสีย ฝ่ายทแกล้วทหาร
ทั้งปวงมีใจเจ็บแค้นเป็นอันมาก ก็นำเอาพระเจ้าแผ่นดิน
และพวกโจทก์ทั้งปวงนั้นไปสำเร็จ^(๑) ฌบ้อมท้ายเมืองใน
ทันใดนั้น

แล้วสมณะชีพราหมณ์เสนาพฤตมาตย์ราชภูรทั้งปวง

(๑) จดหมายเหตุไทรบุรีว่า "ขุนหลวงคัมขันธ์" ตรงกับวันที่
๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ คุลาคับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ ๔ สกุล
เชื้อสายพระราชวงศ์กรุงธนบุรี

กัตุลอรารานาวิงวอนอัญเชิญเสด็จขึ้นปราบดาภิเษก เป็น
 อิศวรภาพผ่านพิภพสืบไป พระเจ้าอยู่หัวจึงไปนมัสการ
 พระแก้วมรกต แล้วเสด็จประทับแรม ณ พลับพลาหน้า
 หอพระนน^๕

ครั้น ณ วัน ๑๐^๕ (๑) พระเจ้าหลานเธอให้ตำรวจ
 คุมเอาตัวกรมขุนอนุรักษสงครามกับข้าหลวงซึ่งเป็นพรรค
 พวก ๔๐ เศษ มีอายุพระยาเพชรพิชัย พระยากลางเมือง
 พระยามหาอำมาตย์ และพระมหาเทพเหนือ หลวงคชศักดิ์
 ราชนรินทร์เหนือ เป็นต้น เข้ามาหน้าพระที่นั่งแล้วกราบ
 ทูลความทงปวง จึงดำรัสให้เอาพรรคพวกไปฆ่าเสีย แต่
 กรมขุนอนุรักษสงครามนั้นให้คงไว้พิจารณา จึงให้การถึง
 พระยาสุรศักดิ์ พระยามหาเสนา พระยารามัญวงศ์ และ
 พระยาวิชิตณรงค์ หลวงพัสดึกกลาง พระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระพิโรธให้ประหารเสีย

(๑) จกหมายเหตุโทษฉบับรามัญว่า พระยาจักรีกลับจาก
 เมืองญวนเข้าเมืองบางกอก แล้วฆ่าพระเจ้าแผ่นดินเก่าเสีย อยู่มาสัก
 ๑๐ วันก็ฆ่าพระยาสุรศักดิ์เสียอีก

ครน ๓ วัน ๒^๑๕ คำ ปุณบำเหน็จข้าหลวงซึ่ง
มีความชอบโดยฐานาศักดิ์เป็นลำดับกัน แล้วทรงพระดำริ
ว่า ราชอาณาจักรอุฎการอารามทั้งสองข้างมิบังควร จึง
ดำรัสสั่งพระยาธรรมา พระยาวิจิตรนาวิ ให้สถาปนา
พระราชนิเวศน์ใหม่ ๓ ฟากเมืองข้างตะวันออก

ครน ๓ วัน ๖^๑๖ คำ เพลบาย ๔ โมง เสด็จ
สถิตแรมอยู่ยังท้องพระโรง ให้ชำระโทษกรรมฝ่ายใน

๓ วัน ๒^๔๖ คำ เพล ๕ โมงเช้า สมเด็จพระ-
อนุชาธิราช ลำทัพ มาจากกรุงกัมพูชาธิบดีกราบทูลว่า
กรมขุนอินทรพิทักษ์^(๑) ขุนชนะ^(๒) ตั้งอยู่เกาะพนมเพ็ง
๒๐๐ ให้เขมร ๓๐,๐๐๐ ญวน ๘,๐๐๐ ล้อมไว้

ครน ๓ วัน ๑^๖๖ คำ สมเด็จพระอนุชาธิราชจึง
ชุมพล ๖,๐๐๐ เศษ แยกกันออกเป็นหลายกอง ไปล้อม
จับกรมขุนอินทรพิทักษ์ได้ที่ตำบลเขาน้อย ใกล้ปถวี ทั้ง

(๑) สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์

(๒) เจ้าพระยานครราชสีมา

ขุนชนะและพรรคพวกเป็น ๗ คน กุมเอาตัวลงมา ณ เมือง
ธนบุรี

ณ วัน ๗^๖ ค่ำ กราบทูลพระกรุณาแล้วให้ประ-
หารเสีย

ณ วัน ๒^๖ ค่ำ ปีชลาจัตวาศก (จ.ศ. ๑๑๔๔
พ.ศ. ๒๓๒๕) แรกจับการตั้งวังใหม่

ครั้น ณ วัน ๒^๖ ค่ำ ให้ตั้งการพระราชพิธีครบ
๓ วัน แล้วรุ่งขึ้น ณ วัน ๕^๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๔ ปี
เพลาเช้า ๔ บาท อัมฤกษ์โชค อุดมฤกษ์ พระสุริย-
เทพบุตรทรงกลดจรัสดวง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเรือ
พระที่นั่งศรีสกลาค พร้อมด้วยเรือจันท้าวพระยา-
สามนตราชทรงปวง แห่แห่นหน้าหลังเป็นกระบวน เสด็จ
ข้ามฟากมา ณ ฉนวนหน้าฟากตะวันออก ขึ้นเถลิงพระที่นั่ง
บุษบกมालมาหาจักรพรรดิพิมาน พร้อมด้วยหมู่ขุนมาตยา
มนตรีกวชาติ ราชสุริยวงศ์ พงศ์พฤตมาโหราจารย์ แซ่
ช้องถวายเป็นมงคลและราชสมบัติกษัตริย์สำเร็จแล้ว จึง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓๕

พระสังฆราช ราชาคณะ ฝ่ายคามวาสีอรัญวาสี พร้อมกัน
ถวายพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช-
รามาธิบดี ศรีสินทรบรมมหารัชมหาราชดิราชดิพันธิ
รณดิทรราช รัตนภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิบดีศรี
ศรีภูวนะศวรนาถนายก ทิลกนพรัตน์ราชชาติอชาวาไสย
สมุทยุตโรมล สกลจักรวาฬาธิบดี สุนทรราชดิพันธิ
ทรินทรราชาธิบดี ศรีสุวิบูล คุณอักษิณัฐ ฤทธิราเมศวร-
ธรรมิกราชาธิราช เติชชัยพรหมเทพาติเทพ ศรีภูวนา-
ธิเบศ โลกเชษฐวิสุทธิ์ มกุฎประเทศคตา มหาพุทธางกูร
บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว อันเสด็จปราบดา-
ภิเชกผ่านภิกษุกรุงเทพ ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาติลก-
ภพนพรัฐราชธานีบุรีรมย์ อุดมพระราชนิเวศมหาสถาน-
มีพระราชโองการดำรัสให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นอุป-
ราช โดยตั้งบุพจารีตพระมหากษัตริราชเจ้าแต่ก่อน

ฝ่ายข้างกรุงอังวะนั้น มองหม่อมเจ้าจิงกุกาเสียดแล้ว

ขนปราบดาภิเชก จิงโพเซียงซึ่งเป็นน้องมั่งลอกนั้น คิด

ข้ามองหม่องเสี่ยวราชการอยู่ ๗ วัน แล้วยกสมบัติให้แก่
 มังแวงมังจู้ผู้พี่ ในศักราช ๑๑๔๔ ปี อะแซวุ่นกั ทะแกง
 มะระน่อง กิจการกบฏจะกินเอาสมบัติให้แก่โพเซียง ฝ่าย
 มังแวงป่าตุงรู้รหัสเหตุนั้น จึงให้จับโพเซียง อะแซวุ่นกั
 ทะแกงมะระน่อง ประหารชีวิตเสีย

ครั้นศักราช ๑๑๔๖ ปี พระเจ้าอังวะให้เองแซะ-
 ราชบีโยรส ยกพยุหเสนาโยธาทัพกลับคืนไปกรุงปุระอังวะ
 ดึงเก่า

(ฉบับมียู่เพียงเท่านั้น)

ถ้าเนา^๒ต้องตรา^๗บีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นขาด).....

ราชามาตย์หาพรรคพวกสมกำลังให้พร้อมมูลกัน ยกลงไป
ชุกคูเลนพระนครเมืองธนบุรี ตามมีตราโปรดขึ้นมาแต่
ก่อน ครนหนังสือ^๕มาถึงวันใด ก็ให้พระยายมราชทำตาม
หนังสือ^๕มา^๕ หนังสือ^๕มา^๕ณ วัน^๕ ๒๗^๕ คำ บีมะเส็งเบญจศก
(จ.ศ. ๑๑๓๕ พ.ศ. ๒๓๑๖)

วัน^๖ ๓๗^๖ คำ บีมะเส็งเบญจศก เวลาย่ำ^๖ของ^๖รุ่ง^๖ ได้ส่ง
ตรา^๖ส่ง^๖ชน^๖ไปถึง^๖พระ^๖ยาย^๖ม^๖ราช^๖ ให้^๖หมัน^๖พุก^๖วิ^๖เศษ^๖ถือ^๖ไป
แล้ว

ฉบับที่ ๒

หนังสือ^๗เจ้า^๗พระ^๗ยา^๗จ^๗กร^๗ มา^๗ถึง^๗พระ^๗ยา^๗น^๗คร^๗ช^๗ัย^๗สิน^๗ พระ
ท่า^๗โรง^๗ พระ^๗คา^๗พร^๗าน^๗ พระ^๗ช^๗ัย^๗บา^๗ดา^๗ล ด้วย^๗มี^๗ตรา^๗รับ^๗ส่ง^๗ชน^๗
มา^๗แต่^๗ก่อน^๗ว่า เจ้า^๗พระ^๗ยา^๗น^๗คร^๗ราช^๗สี^๗มา^๗บอก^๗ลง^๗มา^๗ว่า พม่า^๗ซึ่ง^๗
ตั้ง^๗อยู่^๗บ้าน^๗ลา^๗ค^๗ภู^๗เขี^๗ย^๗ว^๗น^๗ย^๗ก^๗ไป^๗ทาง^๗เมื^๗ง^๗โข^๗ง จะ^๗ลง^๗ไป^๗เกล^๗ย^๗

กล่อมเขมร แล้วมีหนังสือพระปราจีนบุรีเข้ามาว่า พม่าและ
 ลาวยกมาตั้งอยู่ ณ ทับเสมีศ จะไวใจแก่ราชการมิได้ จึงให้
 พระยานครชัยสิน พระท่าโรง พระคาพราน พระชัยบาดาล
 กรมการ เกณฑ์ทัพเตรียมไว้สำหรับเมือง อย่าให้ลงไปชุก
 คุกเลนเลย แจงอยู่ในท้องตราอันแล้ว และบัดนี้หนังสือ
 นายทัพนายกองซึ่งขึ้นไปทำการรบพุ่งพม่า ณ เมืองพิชัยนั้น
 บอกลงมาว่า ได้รบพุ่งพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าแตกหนี
 ไปสิ้นแล้ว จึงทรงพระกรุณาสั่งว่า ถ้าราชการทางเมืองท่า
 โรง เมืองบัวชุม เมืองคาพราน เมืองชัยบาดาลสงบอยู่ก็
 ให้พระยานครชัยสิน พระคาพราน พระชัยบาดาล พระท่า
 โรงคุมพรรคพวกสมกำลังลงไปจัดการชุกคุกเลน ทำการพระ
 นครให้พร้อมกันแต่ในเดือน ๓ ข้างขึ้น ปีมะเส็งเบญจศก
 ตามมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อน ครั้นหนังสือมาถึงวันใดก็
 ให้พระยานครชัยสินพระคาพรานพระชัยบาดาลพระท่าโรง
 กรมการ ทำตามหนังสือมานี้ หนังสือมา ณ วัน ๒๓ ค่ำ
 จุลศักราช ๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน^๖ ๓ ๖๓ คำ ปี่มะเส็งเบญจศก เวลาย่ำฆ้องรุ่ง ได้
ส่งตราเมืองบัวชุม เมืองคาพราน เมืองบาดาล เมืองท่าโรง
๔เมืองนี้ให้หมื่นพุกุมวิเศษถือไป เรือยาว ๕ วา พลพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๓

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ๖ มาถึงพระยาสุนทรพิพิธด้วย
มีตรา รับสั่งให้พระยาสุนทรพิพิธ ชนมารับครอบครัวลงไป
ณ เมืองธนบุรี^๕ บัด^{๕๔}นี้หนังสือนายทัพนายกองเมืองพิชัย
บอกมาว่า ได้รับพุงพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าแตกหนี
ไปสิ้นแล้ว อย่าให้พระยาสุนทรพิพิธรับครอบครัวลงไป
ณ เมืองธนบุรีเลย ให้พระยาสุนทรพิพิธคุมเอาพรรคพวก
สมกำลังลงไปชุกคูลเล่นพระนครเมืองธนบุรี ตามเกณฑ์ตาม
รับสั่งอย่าให้ขาดได้ หนังสือมา ณ วัน^๖ ๓ ๖๓ คำ จุลศักราช
๑๑๓๕ ปี่มะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน^๖ ๓ ๖๓ คำ ปี่มะเส็งเบญจศก เวลาย่ำฆ้องรุ่ง
ได้ส่งตราถึงพระยาสุนทรพิพิธ^๕ ให้หมื่นพุกุมวิเศษถือไป
เรือยาว ๕ วา พลพาย ๗ คน

๑๔๐
ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยาสุพรรณบุรี พระ
 ยาอ่างทอง พระชัยนาท พระสิงห์ พระพรหม พระยาลพบุรี
 หลวงอินทบุรี ด้วยมิตรารับส่งออกมาแต่ก่อนว่า เกณฑ์
 ให้ผู้รักษาเมืองกรมการคุมเลกพรรคพวกสมกำลังเข้าไปชุก
 คุเลนพระนครให้สนเชิง กำหนดให้เข้าไปจับการให้พร้อม
 กันแต่ในเดือน ๓ ขึ้นค่ำหนึ่ง แจงอยู่ในท้องตราแต่ก่อน
 นั้นแล้ว และผู้รักษาเมืองกรมการ ยังมีได้คุมพรรคพวก
 สมกำลังลงไปชุกคุเลนทำการพระนคร ตามท้องตรารับส่ง
 กำหนดขึ้นมาหามิได้ และบัดนี้มีหนังสือนายทัพนายกอง
 กรุงฯ และหัวเมืองซึ่งขึ้นไปทำการรบพุ่งพม่า ณ เมืองพิชัย
 บอกลงมาว่า ได้รบพุ่งพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าแตก
 หนีไปแต่ณ วัน ๒ ค่ำสนแล้ว จึงทรงฯ สั่งว่า ให้ผู้รักษา
 เมืองกรมการ เร่งคุมพรรคพวกสมกำลัง ลงมาจับการชุก
 คุเลนพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ขึ้นค่ำ ๑๐ ค่ำ
 ปีมะเส็งเบญจศก ให้ครบตามเกณฑ์ตามมีตราโปรดขึ้นมา
 แต่ก่อน ครนหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้ผู้รักษาเมืองกรม

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๔๑

การทำตามหนังสือมาน^๕ หนังสือมาณ^๕ วัน๒๖^๕ ค่ำ ปีมะเส็ง
เบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณ วัน๓๖^๖ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๔ โมง
ได้ส่งตราเมืองสิงห์ เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองอินท^๖
๔ ใบ ให้หมื่นภยันรินทร์ถือไป เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก
พลพาย ๖ คน ได้ส่งตราเมืองลพบุรีให้หมื่นพุกวิเศษถือ
ไป เรือยาว ๕ วา พลพาย ๗ คน

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยา.....(ลบ)
.....พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท
พระยาสุพรรณบุรี หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมช้าง
กรมม้า ถ้วยทรงพระกรุณาฯสั่งว่า มีหนังสือพระปราจีน
บุรีบอกข้อราชการเข้ามาว่า พม่าและลาวยกเข้ามา สอด
แนมเข้าไปดูเห็นคนประมาณ ๔๐๐ คน ตำบลทัพเสม็ด
แล้วยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ตำบลท่ากระเล็ม นอกด่านพระจารีต
ทางประมาณ ๓๐๐^๕ เส้น พบแต่ ๓^๕ เดือน ๓^๕ ชนค้ำหนึ่ง

ให้พระยายมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์
 พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า ยกกองทัพก้าว
 สกัถลงไปทางเฉียงเหนือตะวันออกเมืองปราจีน ก้าวสกัถ
 วกหลังไว้อย่าให้พม่าหนีได้ จะเสด็จ ฯ ยกกองทัพหลวง
 ออกไป ถ้าพม่าเข้ามาถึงเมืองปราจีน เมืองจะเชิงเทรา
 แล้ว จึงจะยกกองทัพหลวงตีให้แตกฉาน ให้พระยายม-
 ราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระ-
 พรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ และกรมช่าง กรมม้า ซึ่งไป
 ก้าวสกัถวกหลังจับกุมเอาตัวจงได้ให้สิ้นเชิง ถึงทัพเมือง
 จะเชิงเทรา หัวเมืองปากใต้ ก็จะให้ยกก้าวสกัถหลังทาง
 คืบหนึ่งสองคืบได้แล้ว ทัพหลวงจึงจะตี และให้พระยา
 ยมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระ-
 พรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
 หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า เร่งยกตามได้
 ไปก้าวสกัถหลังตามรับสั่ง กองทัพหลวงจะเสด็จยกออกจาก
 เมืองธนบุรี เดือน ๓ ขัน ๑๑ ค่ำ และพระยายมราช

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๔๓

นั้น ถ้าราชการฝ่ายทางเมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมือง
เพชรบูรณ์ สงบอยู่แล้ว ก็ให้เร่งยกไป ให้พระยา
สุพรรณบุรี พระสิงห์ พระพรหม พระชัยนาท หลวง
อินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช่าง กรมม้า
เข้ากองไปด้วยพระยาอ่างทอง ให้ยกทัพขึ้นทางกรุง ฯ
อย่าให้อยู่ท่าพระยายมราชเลย ให้กรมช่างเอาช่างพระที่นั่ง
ไปด้วย ๓-๔ ช่าง และม้าซึ่งอยู่นอกกรุง ฯนั้น ให้กรม-
การมาเอาไปให้สน ๕ ครนหนึ่งสื่อนมาถึงวันใด ก็ให้พระยา
ยมราช พระยาลพบุรี พระยาอ่างทอง พระสิงห์ พระ-
พรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ
กรมการ กรมช่าง กรมม้าช่วยขวา เร่งยกไปให้ทันท่วง
ที่ราชการตามหนังสือมาน มา ณ ๔ ๗๓ คำ จุลศักราช

๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

วัน ๔ ๗๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมง
มีเศษ พณ ฯ สมุหนายกนึ่งว่าราชการอยู่ ณ ศาลาลูกขุน
ทำนต้นเชือกใต้เอาร่างตราหน้าอ่าน เร็ย่นแต่ ณ พณ ฯ สมุห
นายกจนสนข้อเนอความแล้ว ฯ พณ ฯ สมุหนายกสั่งให้ตก

ตำนานทองตราปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นลบเลือนมาก).....

หลวงพล กรมการ บอกหนังสือลงไปว่า.....
ไปฟังข่าวราชการพม่าแล.....ว่าพระยาศรีสุริยวงศ์
ทำวชิตและเลกลวงแพ้ยังมิได้สัก ๖๐ คน และพระยาพิชัย
พระยาศรีสุริยวงศ์ ลงมาแจ้งราชการมีเนื้อความเป็นหลาย
ประการนั้น ได้เอาหนังสือบอกกราบทูลพระกรุณา ทรง ฯ
สั่งว่า เจ้าพระยาสรสีห์ เจ้าพระยาสุวรรณคโลก พระยาพิชัย
พระยาสุโขทัย ลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ แจ้งราชการครั้ง
ก่อนนั้น ทรง ฯ ได้ตรัสเนื้อความด้วยจำเพาะพระที่นั่งว่า
เดือน ๑๐ หาราชการไม่ ให้พร้อมกันลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ
จะพระราชทานความรู้วิชาการให้ท่านต่ออริชาติ ครั้นถึง
กำหนดแล้ว เจ้าพระยาสุวรรณคโลก พระยาพิชัย มิได้ลง
มาทูลละออง ฯ เหมือนเจ้าพระยาสรสีห์ พระยาสุโขทัย จึง
ให้ถามพระยาพิชัย พระยาพิชัยสารภาพว่า มิได้ลงมาทูล
ละออง ฯ ตามกำหนดนั้น โทษผิดหนักหนา พระราชอาชญา
เป็นอันเกล้า ฯ ทรง ฯ ให้ลูกขุน ณ ศาลาปรีक्षाโทษ และ

ลูกขุนปรึกษา ทรงฯ สั่งให้ลงพระราชอาชญาเขียน
 พระยาพิชัยยกหนึ่ง ๓๐ ที่ เรียกทัณฑ์บนไว้ให้ทำราช-
 การสืบไป ให้พระยาพิชัยกลับขึ้นมาเป็นแม่กองทัพบก ก็
 เกณฑ์ผู้คนแบ่งกองยกไปตามเสด็จฯ กระทำแกเมืองเชียงใหม่
 ครองน และให้พระราชทานพระยาพิชัย (คือ) เสือเข้ม
 ขาบผืนหนึ่ง ปืนคาบศิลารองทรงบอกหนึ่ง ปืนใหญ่หน้า
 เรือ กินดิน (หนัก) $\frac{๑๕}{|}$ กินดิน $\frac{๑๔}{|}$ กินดิน
 $\frac{๑๒}{|}$ กินดิน $\frac{๑๐}{|}$ (รวม) ๔ บอก ปืนต้นเลี่ยมอย่าง
 ยาว กินดิน $\frac{๒}{|}$ ๒ บอก ปืนคาบศิลา ๒๘๐ ปืนอังกฤษ
 ต้นกลมหน้าข้างอย่างดี ๒๐ (รวม) ๓๐๐ ตีบุกหนัก $\frac{๑๐}{|}$
 สุพรรณถัน $\frac{๔}{|}$
(ต่อจากนั้นฉบับลบ).....และได้.....(ต้นฉบับ
 หมค).....

๑๖
ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึง.....พิชัยสงคราม.....
 ...ศรีสวัสดิ์ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ทพ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๔๓

หลวงจะเสด็จ ฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ ณ เดือน ๑๒
 แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมียฉอกศก.....
เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ เป็นเมือง
 หน้าด่าน.....มัทมะ ถ้ำและเมืองมัทมะแตก.....
 ชัดสน.....ปลาอาหาร.....เมืองกาญจนบุรี
 เมืองศรีสวัสดิ์.....อย่าให้รามัญ.....
 ถ้ำแล.....ทัพกรุงฯไป.....
 ถ้ำรามัญคนใดจะไปตามเสด็จ ฯ ก็ให้บอกส่งรามัญ.....
 กรุง.....(ต่อจากต้นฉบับลบเลือนหมด).....

ฉบับที่ ๓

วัน ๑๒ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียฉอกศก ได้เอาร่างตรา
 เรียนเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
 สั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้ปิดตราสั่งให้ขุนเดชะไปแล้ว

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงเจ้าพระยาสุวรรคโลก
 ท่วยเจ้าพระยาสุวรรคโลก กรมการ บอกหนังสือให้พระ
 ยกกระบัตร์ถือลงไปเป็นความว่า นายฝองหนี่มาแตกกองทัพ

พม่าให้การว่า พระเจ้าอังวะป่วยตาย ลูกพระเจ้าอังวะ^๕ขึ้น
 เป็นเจ้าเมืองอังวะ และอาหม่าลูกเจ้าอังวะเสีย ไปสุพลา
 มะยง่วน ปรึกษากับนายกองทัพว่าจะยกลงไปเมืองไตไม่
 ได้แล้ว ไปสุพลาก็กดอยไปตั้งอยู่ ณ บ้านจอมทอง และ
 กองทัพทั้งปวงต่างคนต่างไปเมือง กองทัพไปสุพลา
 เรรวนจะไม่เข้าเมืองเชียงใหม่ จะไปเมืองอังวะ เจ้าพระยา
 สวรรคโลก กรมการ นายกอง นายหมวด และไพร่มน้ำ
 ใจสามีกักตักจะทำการเมืองเชียงใหม่ ให้ทุลเกล้าฯ ถวาย^๕
 ลูกขุน ณ ศาลาปรึกษาว่า ซึ่งเจ้าพระยาสวรรคโลกกรม
 การ จะอาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ทุลเกล้าฯ ถวาย^๕ เจ้า
 พระยาสวรรคโลกมิได้ทุลละเอง ฯ รับพระราชทานความ
 รู้วิชาการ มีแต่ความรู้เท่านั้น จะเอาชัยชนะแก่พม่าข้าศึก
 เห็นไม่ได้แล้ว เจ้าพระยาสวรรคโลกมีความผิด ล้วงพระ
 ราชอาณานิได้ลงไปทุลละเอง ฯ ตามกำหนด ได้มีตรา
 รับสั่งให้หลวงมหามนตรี ขึ้นไปลงพระราชอาชญาจำเจ้า
 พระยาสวรรคโลกลงไป ณ เมืองธนบุรี ให้พระปลัดเป็น
 แม่กองทัพเกณฑ์กรมการ และคนแบ่งกึ่งไปตามเสด็จ ฯ
 อยู่แล้ว และจะเอา^๕เนื้อความกราบทูลพระกรุณาให้เจ้าพระ

ยาสวรรค์โลกอาสาไปมิได้ ให้เจ้าพระยาสวรรค์โลกรับ
พระราชอาชญาจำลองไปตามมีตราโปรดขึ้นมาก่อน ถ้า
และหลวงขุนหมื่นกรมการผู้ใดจะมีน้ำใจอาสา เสด็จ ฯ ขึ้น
ไปถึงหัวเมืองแล้วจึงให้กราบทูลพระกรุณา หนังสือมาวัน
๑๒ ๑๒ คำศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียชอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๑๒ ๑๒ คำ ปีมะเมียชอกศก เพลาค่าแล้ว
เสด็จ ฯ ออก ณ พระที่นั่งตำหนักแพ หมื่นศรีสทเทพ
จางวาง เอาหนังสือบอกเจ้าพระยาสวรรค์โลกกราบทูล
พระกรุณา ฯ (ทรง ฯ) โปรดเกล้า ฯ (ทรง) แต่งให้พระยา
พิพัฒน์โกษาเขียนหน้าพระที่นั่ง และสั่งให้มีตราไปถึงเมือง
กาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ตามเรื่องราวว่า

ในทันใดวันเดี๋ยวนั้น ได้ปิดตราส่งให้พระยกกระบัตร
ผู้ถือหนังสือถือไป

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึงพระศรีสวัสดิ์ ด้วยทรง
พระกรุณาตรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งว่า เจ้าพระยาสวรรค์โลก
กรมการบอกหนังสือลงไปว่า นายฟอง ชาวเมืองลับแล

หนีมาแต่กองทัพไปสุพรรณ ให้การว่า พระเจ้าอังวะเป็นไข้
ตาย ลูกเจ้าอังวะผู้ตายขึ้นครองราชสมบัติแทนบิดา และอา
น้องพระเจ้าอังวะผู้ตายชิงเอาสมบัติมาหลานชายเสียให้นให้
พระศรีสวัสดิ์กรมการสืบให้รู้ว่า ผู้ใดไต่ครองราชสมบัติ
เป็นแน่ ให้เร่งบอกเข้ามาให้แจ้งฉับพลัน พระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธเจ้าอยู่หัวจะไต่อุบัติวิบัติโดยภายในให้ถึงแก่ความ
ตายราชการเมืองอังวะจะได้เร็วเข้า ครนหนังสือมาถงวัน
ใด ก็ให้พระศรีสวัสดิ์กรมการเร่งสืบสวนบอกเข้าไปให้แจ้ง
ฉับพลัน หนังสือมาถงวัน ๑๒ ๑๒ ค่ำ จุลศักราช
๑๑๓๖ ปีมะเมียจอกก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๑๒ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียจอกก ได้เขียนขึ้นกระตาด
ปิดตราแล้วให้นายอรวงไปส่ง ให้นายมผู้ถือหนังสือเมือง
กาญจนบุรี กรมท่าถือไปเมืองศรีสวัสดิ์ด้วย เมื่อใดส่งให้
นนต่อหน้าเสมีนตรากรมท่ารู้เห็นด้วย

ฉบบท ๖

สาสน์ตรา ท่านเจ้าพระยาจักรี ฯ ให้มาแก่ผู้อยู่รักษา
เมืองกำแพงเพชร เมืองนครสวรรค์ ด้วยทรงพระกรุณา ฯ

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

สั่งว่า ณ วัน ๓^๑ ๑๒ ค่ำ ปีมะเมียจอกก จะเสด็จฯ ขึ้น
 ไปปราบเมืองเชียงใหม่ และให้กรรมการผู้รักษาเมือง
 ปลุกพระตำหนักที่ประทับร้อน ประทับแรม และตบแต่ง
 ตระเตรียมการซึ่งจะได้รับเสด็จฯ ไว้ให้สรรพ หนึ่งทาง
 ๕ ๕ จะเสด็จฯ ขึ้นไปนั้น ที่ใดเป็นโชคขาดหลักตออยู่
 ๕ ให้กรรมการ..... อย่าให้เรือพระที่นั่ง
 โชคขาดได้..... (ฉบับลบหมด).....

ฉบับที่ ๓

..... (ตอนต้น ฉบับขาด)

..... มีตรารับส่งขึ้นไปแต่ก่อนว่า จะเสด็จฯ ขึ้นไปเมือง
 เชียงใหม่ครั้งนั้น ให้ผู้รักษาเมืองกรรมการ เกณฑ์เลกแบ่งกิ่ง
 คอยรับเสด็จฯ นั้น บัดนี้ทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ฤกษ์กำ-
 หนดจะได้เสด็จฯ ยกจากเมืองธนบุรี ณ วัน ๓^๑ ๑๒ ค่ำ
 ปีมะเมียจอกก และให้กองทัพหัวเมืองซึ่งเกณฑ์ให้รับ
 เสด็จฯ ทงนี้ เร่งยกล่องไปคอยรับเสด็จฯ ให้พร้อมกัน ณ
 บ้านระแหงเมืองตาก ถ้าขัดสนด้วยเรือก็ให้ไปทางบก ให้เร่ง

ยกขึ้นไปให้ทันกำหนด อย่าให้ล่าช้าอยู่ได้ และจะไต่ยก
จากเมืองวันโต ผู้คนข้างม้าเครื่องสาตราอาวุธมากน้อย
เท่าใด ก็ให้บอกเข้าไปให้แจ้ง และให้พระสิงห์ กรมการ
รับเอาตราเมืองอ่างทองเร่งแต่งคนถือไปส่งให้พระยา
อ่างทอง กรมการ จงฉับพลัน หนังสือมา ณ วัน ๑^๖ ๑๒
คำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียจอศก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๑^๖ ๑๒ คำ ปีมะเมียจอศก ได้ส่งตราเมืองสิงห์
เมืองอินท์ เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองสรรค์.....

๖ เมืองนี้ให้หลวงยกกระบัตร์เมืองพิชัยถือไป และตรา
เมืองอ่างทอง ให้เมืองสิงห์แต่งคนถือไปถึงพระยาอ่างทอง
ตราเมืองสรรค์ให้เมืองชัยนาทแต่งคนถือไปถึงพระยาสรรค์

วัน ๒^๓ ๑๒ คำ ปีมะเมียจอศก ได้เขียนตราพระ
ราชสีห์น้อยให้เมืองอ่างทองใบ ๑ เมืองสรรค์ใบ ๑
(รวม) ๒ เมืองสิงห์ใบ ๑ เมืองพรหมใบ ๑ เมืองชัยนาท
ใบ ๑ เมืองอินท์ใบ ๑ (รวม) ๔ เมืองใบ ๑ (รวม) ๖ ให้
พระอนุชิตพิทักษ์

ฉบับที่ ๘

.....(ตอนต้นลบหมด).....

.....ข้าทูลละออง ฯ ให้หลวงขุนหมื่น ผู้ได้รับพระ
 ราชทานเลิกเกณฑ์แบ่งอยู่ แบ่งไปตามกำหนด คุมเอาเลิก
 ไปเข้ากองพระยายมราช ณ บ้านระแหงเมืองตาก แจงอยู่
 ในท้องตราแต่ก่อนแล้วนั้น เจ้าพระยานครราชสีมา พระ
 ยานครชัยสิน พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชา-
 นุรัต พระท่าโรง กรมการ ได้เลิกพระราชทานให้ข้า
 หลวงฯ ได้กุมเลิกยกไปเข้ากองทัพแล้วหรือประการใด มิ
 ได้บอกลงไปให้แจงนั้น บัดนี้ทัพหลวงจะได้เสด็จฯ ขึ้น
 ไปปราบเมืองเชียงใหม่ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมีย
 ฉอกกันเป็นแน่แล้ว ให้หมื่นอนันตศักดิ์ หัวหมื่นตำ-
 รวจขวา ขึ้นมาเร่งรัดให้พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี
 ผู้กำกับ พระราชานุรัต พระท่าโรง ให้นายราชภักดี
 ตำรวจในซ้าย ขึ้นไปเร่งรัดให้เจ้าพระยานครราชสีมา
 กรมการ จดเลิกพระราชทานขุนหมื่น ข้าทูลละออง ฯ ให้ข้า
 ทูลละออง ฯ ผู้ได้รับพระราชทานเลิก เร่งรัดกุมเอาเลิก

ไปเข้ากองทัพ ณ เมืองตากบ้านระแหง ให้ทันกำหนดเสด็จ
ตามมีตรารับสั่งโปรดขึ้นมาแต่ก่อน อย่าให้ล่าช้าอยู่ได้
ครนหนังสือมา ถึงวันใด ก็ให้เจ้าพระยานครราชสีมา
พระยานครชัยสิน พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระท่า
โรง กรมการ เเร่งรัดจัดแจงเลิกพระราชทานให้แก่ข้าหลวง
และให้ข้าหลวงเร่งรัดคุมเลิก ไปเข้ากองทัพรับเสด็จ ณ
เมืองตากบ้านระแหงเป็นการเร็ว และข้าหลวงถือตราถึง
มาวันใด เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยสิน พระ-
พิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชานุรัต พระท่าโรง
กรมการ ใ้จัดแจงเลิกพระราชทานให้แก่ข้าหลวงฯ ได้
ยกวันใด ให้บอกลงไปให้แจ้ง หนังสือมา ณ วัน ๒^๓ ๑๒
ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียจอศก (พ.ศ. ๒๓๑๗)

วัน ๒^๓ ๑๒ ค่ำปีมะเมียจอศก เพลาบ่ายแล้ว ๕ โมงมี
เศษ ท่านต้นเชือกส่งร่างตรา^๕ ให้เขียนชนกระดาศปิดตรา
ส่งให้หัวหมื่นตำรวจในถือไป ในทันใดนั้นได้ปิดตราส่ง
ให้หมื่นอนันตศักดิ์ ตำรวจนอกขวา ถือไปเมืองเพชร-
บูรณ์ เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เรือยาว ๖ วา พลพาย ๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๕

คนให้นายราชภักดี ตำรวจในซ้าย ถือไปเมืองนครราชสีมา เรือยาว ๔ วา ๒ ศอก พลพาย ๖ คน ขึ้นไปทางเมืองลพบุรีแล้ว

ฉบับที่ ๕

หนังสือนายควรรู้ภู นายเวรมหาศไทย มาถึงผู้รักษาเมืองกรมการ พระหลวงขุนหมื่นนายบ้านนายอำเภอ ตำบล คอย ทุกตำบล ด้วยหลวงราชินิกุล รับสั่งได้เกล้าฯ สั่งว่า จะเสด็จขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ ณ เดือน ๑๒ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเมียจอกศกนี้แล้ว ให้มีตราพระราชสีห์ รับสั่ง แต่งให้นายราชภักดี ตำรวจในซ้าย ถือขึ้นไปให้เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ แต่งให้หมื่นอนันตศักดิ์ ตำรวจนอกขวา ถือไปให้พระพิชัยสงคราม พระยานครชัยสิน พระท่าโรง เร่งรัดจัดเลิกขึ้นพระราชทานข้าทูลละอองฯ ให้ผู้ได้รับพระราชทานเลิกเร่งคุมเลิกไปรับเสด็จฯ ณ เมืองตากบ้านระแหง ให้ทันเสด็จฯ เป็นการเร็ว ถ้าและนายราชภักดี ตำรวจใน ซ้ายหมื่นอนันตศักดิ์ ตำรวจนอกขวา ถือตราชนมาถึงบ้าน (ตำบล) แขวง

หัวเมืองใด ให้ส่งต่อๆ ขึ้นไปกว่าจะถึงเมืองนครราชสีมา
เมืองเพชรบูรณ์ เมืองบัวชุม เมืองท่าโรง จงนับปล้น
เป็นการเร็ว อย่าช้าอยู่แต่ทุ่มโมงหนึ่งได้ และห้ามอย่า
ให้นายราชภักดี หมั่นอนันตศักดิ์ ทำข่มเหงน้องตระกูล
เรียกเอาพัสดุทองเงินแก่ผู้มีชื่อ.....สิ่งใดๆ.....

บัญชีข้างหลวงปีวอกอัฐิศก พ.ศ. ๒๓๑๙

มีหนังสือพระยาอักษรวงศ์ ผู้รั้งเมืองสวรรคโลก
พระรามรณคบบเมืองอุทัยธานี พระยาวิเศษ พระยาตาก
พระยาสุทัศน์ พระยาเชียงทองเมืองระแหง พระยาสุพรรณ
กรมการ..... (ลบ)บอกมาว่าพม่าตีไปได้
เมื่อครั้งตีเมืองระแหง เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก
และจ่ายเข้ากองทัพพระยามรราช พระยามรราชให้กองทัพ
รับพระราชทานต่างอาหารและจ่ายไปราชการทัพ และ
เลี้ยงปรนปรือไว้ล้ม และพระราชทานพระเจ้าหลานเธอ
กรมขุนอนุรักษสงคราม เป็น (ตั้งต่อไปนี้)

พม่าตีไปได้

๑. พระยาอักษรวงศ์ เมืองสวรรคโลก ช้าย พลาย
๗ พัง ๑๕ (รวม) ๒๒

๒. มอบพระยาเชียงใหม่ พระยาสุทัศน์ ๖ พณ ๖ สมุห-
นายกเอาไปทัพเชียงใหม่ เสียแก่พม่าเมืองพิษณุโลก
ซ้าย ปลาย ๑ พัง ๑ (รวม) ๒ ขวา ปลาย ๑ พัง ๑ (รวม) ๒
ปืน ๑ (รวม) ๕

๓. พระยาสุรศรีเอาไปทัพ เสียแก่พม่าณเมือง
พิษณุโลก ซ้าย พัง ๖

๔. สมิงลาวเอาไปเลี้ยง พม่าตีไปได้ เมื่อพม่าตี
ระแหง มอบพระยาเชียงใหม่ ซ้าย ๒ ขวา ๒ มอบพระยา-
สุทัศน์ ซ้าย พัง ๑

พระราชทานพระเจ้าหลานเธอ

กรมขุนอนุรักษสงคราม เมืองเพชรบุรี

ซ้าย ปลาย ๔ พัง ๖

ฉบับวอกอัฐศก (พ.ศ. ๒๓๑๕)

พระยาเชียงใหม่ ๑ พระยาตาก ๑ (รวม) พัง ๒ พระ-
ยาสุรศรี ปลาย ๑

จ่ายไปทัพเชียงใหม่ ล้มเมืองสุพรรณบุรี ขวา ปลาย,
เข้ากองทัพไปรบคอนไก่อเดือน พระยายมราชให้

กองทัพได้รับพระราชทาน เมืองอุทัยธานี ๒ พระยาตาก
๑ (รวม) ๓

ย้ายไปนครศรีธรรมราชและกัมพูชา

เมืองสุพรรณ ขวา ไปเมืองนคร (ศรีธรรมราช)
รับพระไตรปิฎกด้วยพระพรหมมุนี ๒ (ข้าง) คงพลาย ๑
ฟัง ๑ (รวม) พลาย ๓ ฟัง ๑

เมืองนครชัยศรี ไปเมืองนคร รับพระไตรปิฎก
ด้วยพระพรหมมุนี ๑ คง (เมือง) พลาย ๑ (รวม) พลาย ๒

ย้ายไปราชการ รับพระไตรปิฎกเมืองนคร ด้วย
พระพรหมมุนีขวา พลาย ๓ กรุงกัมพูชาด้วยพระองค์แก้ว
ซ้าย ฟัง ๑ (รวม) ๓

มรดกเจ้าพระยาสุวรรณคโลก

มีหนังสือบอกพระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณคโลก
บอกลงมาว่าข้างมรดกเจ้าพระยาสุวรรณคโลกซึ่งมอบ พระยา
อักษรวงศ์ไว้^๕นั้น พม่ายกกองมาตีเมืองพิษณุโลก เมือง
สุวรรณคโลก เมืองสุโขทัย พม่าตีไปได้ เป็น (มีชื่อข้าง

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๕

พลายลำซาย พลายนุมา เป็นต้น) พลายนุมา พัง ๑๕
(รวม) ๒๒ ช้าง

พระพรหมมุนีไปเมืองนคร

มีหนังสือบอกพระยาสุพรรณ กรมการเมืองสุพรรณ
บอกจำหน่ายแลคง เป็น (๑) กรมช้างเกณฑ์ไปบรรทุก
ปืนเกณฑ์ห้ามเมื่อเสด็จ ฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่
มีมะแมสัปตศก..... (๒) จ่ายไปรับพระไตร
ปิฎกเมืองนครด้วยพระพรหมมุนี

มรดกเจ้าพระยาจักรี (หมด)

เมืองเพชรบุรี ระบายอายุบุญเมืองเพชรบุรี มรดก
เจ้าพระยาจักรี มอบพระเจ้าหลานเธอกรมขุนสงคราม
กรมขุนสงครามว่า ทรงพระกรุณาพระราชทานแก่พระเจ้า
หลานเธอ กรมขุนสุรินทรสงคราม พระยาจักรีเป็นผู้รับส่ง
ครนสืบพระยาจักรีรับแล้ว ฯพณฯ สั่งให้จำหน่ายไว้ใน
.....ราชทาน

เมืองปราจีน มรดกหลวงนรา จ่ายไปด้วยพระองค์
แก้วเมืองกัมพูชาหนึ่ง (ช้าง)

ระบาทว์พระชัยบุรี ช้าย คงอยู่เมืองพิษณุโลก พัง
(สูง) ๔ คอก ๑ คืบหนึ่ง (ข้าง)

มีหนังสือขุนรอนปลัดเมืองสรรคบุรี บอกจำหน่าย
ข้างมรดกเจ้าพระยาสุรศรีซึ่งมออบพระยาสุรศรี (รวม)
๑๐ ช้าง

บัญชีช้างหลวงปีระกานพศก พ.ศ. ๒๓๒๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระกำแพง หลวงคชสิทธิ์ หลวง
คชศักดิ์ ขอพระราชทานให้ทราบละอองฯ ด้วยช้างหลวง
อยู่แก่ผู้รักษาเมือง ผู้รังกรมการ นอกกรมข้างเคียง คง
มีจำนวนปีระกานพศก เป็น พลาย ๓๑ พัง ๕๑ (คือ)

(๑) เมืองระแหง พระยาเซียงทอง พลาย ๑ พัง
๘ (รวม) ๙ พระยาตาก พัง ๒ พระยาสุทัศน์ พลาย ๑
พัง ๑ (รวม) ๒ (รวม) พลาย ๒ พัง ๑๑

(๒) พระอุทัยธานี อยู่แก่พระรามรณคบ พลาย ๒
พัง ๓ (รวม) ๕

(๓) พระยาสุรคบุรี พลาย ๓ พัง ๗ (รวม) ๑๐

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๖๑

(๔) พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอนุรักษ์สงคราม เมือง
เพชรบุรี พลาย ๖ พัง ๔ (รวม) ๑๐

(๕) อาสาใหม่ พระยาโกษา ขุนศรีเสนา พลาย ๒
พัง ๒ ขุนราชเสนี พลาย ๓ พัง ๔ (รวม) พลาย ๕
พัง ๖

(๖) พระปราจีน พัง ๑

(๗) พระยาสุพรรณ กรมการ พลาย ๔ พัง ๑

(๘) พระยาอักษรวงศ์ เมืองสวรรคโลก พลาย ๕
พัง ๑๗ (รวม) ๒๒

(๙) พระยานครชัยศรี กรมการ พลาย ๒

(๑๐) พระยากาญจนบุรี กรมการ พลาย ๒

(๑๑) พระชัยบุรี เมืองพิษณุโลก พัง ๑

นำไปเมืองไทรบุรีและเมืองกลาง

คุมช้างไปเมืองไทรบุรี ขุนศรีชัยทิศ ๒ ชั่ง

นายจำ.....๗ ทำลึง นายมุก รอง.....๑๐ ทำลึง

คุมช้างไปเมืองกลาง นายจำนง.....๘ ทำลึง นาย.....

๘ ทำลึง

ไปทพด้วยพระยาจักรี พระยาธรรมมา

กองพระยาจักรี

นาย หลวงพกริช ๑ ชั่ง นายจำลอง ๑๑ ตำลึง
นายสรรเพ็ชญ์ ๑๑ ตำลึง นายชำนาญ ๘ ตำลึง นายแมน
คชสาร ๗ ตำลึง นายเกรนภักษา ๗ ตำลึง

ไพร่.....

กองจะได้รับพระราชทาน ณ เดือน ๕ ปีจอ (พ.ศ. ๒๓๒๑)

เป็น.....

๒ ๕

สารบาญคนเรอง

ก

กงธานี	บ้าน ๖๙, ๗๗
กบฏ	๔๖, ๘๗, ๘๙
กรรมฐาน	๘๑, ๘๕
กเรนภักษา	นาย ๑๑๖
กลาง	เจ้า ๓๑, วัถิ ๒๐
กลางเมือง	พระยา ๖๘, ๗๓, ๙๔
กลาโหม	พระ ๒๐
กล้า	นาย ๖, บ้าน ๑๑
กษัตริย์ศึก	สมเด็จพระเจ้า ๘๓, พระเจ้า ๘๗, ๘๘
กองกุก	๔๐
กองโจร	๕๕
กอะ	บ้าน ๔๘
กะแซ	ศึก ๘๔
กะทุ่มแบน	ทำบถ ๗๘
กะพอง	กลอง ๗๑

กัมพูชาธิบดี	กรุง ๕, ๒๘, ๔๒, ๘๘, ๑๑๓
กาญจนบุรี	พระยา ๕๔, ๑๑๕, เมือง ๑๐๔, ๑๐๖
กาวิละ	พระยา ๔๗, ๔๙
กำแพง	พระ ๑๑๔
กำแพงเพชร	เมือง ๖๙, ๗๖, ๗๗, ๗๙, ๑๐๗
กำแพงวิชัย	พระยา ๕๐
ก๊ก	จีน ทหารปืนใหญ่ ๖๑
กฤษรหัตถ์ดิน	ข้างต้น ๓๐
กุมพลอง	ตำบล ๓๘
กุก	พระ ๘๖, เมือง ๖๙
แก่งจัน	๑๓
เกต	นายละคร ๕๑
เกลือ	๙๐
เกวียน	๗๕
แก่น	นาย ๒๖
แกลง	บ้าน ๑๑
แก้ว	พระองค์ ๑๑๓, วัดในจันทบุรี ๑๕
แก้วมรกต	พระพุทธปฏิมา ๘๗, วัด ๕๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๖๕

โกษา	พระยา ๑๑๕
โกษาธิบดี	๔๒
โกษา (ยัง)	หลวง ๒๔, ๓๓
ไ้ ^๕ เตย	ตำบลด ๖
ไ้ ^๕ เดือน	กง ๗๘
ไ้ ^๕ เส่ง	อง ๑๒
ขลุ้ม	ปากน้ำ ^๕ ๗๗
ข้าว	๕๐
ข้าวเกลือแพง	๗๐
ข้าวตอก	บาง ๗๖
ข้าวเม่า	บ้าน ๒
ข้าวสาร	๒๒, ๒๘, ๓๒, ๓๓
เขมร	๘๘, ๙๕, ๙๗
เขาน้อย	ตำบลด ๙๕
เขาพระ	วัด ๕๘, ๖๑
เขี้ยวฉะไว	นาย ๖๕
แขก	บ้าน ๗๑

แหม	บาง ๗๖
โขง	เมือง ๘๓, ๙๗
ไซ้	บ้าน ๑๑

ก

กชชาติ	หลวง ๓๔
กชศักดิ์	หลวง ๙๔, ๑๑๔
กชสิทธิ์	หลวง ๑๑๔
กเชนทร์เยียรยง	ข้างต้น พลาย ๔๔
กันขาศึก	ขุน ๖๑
กวรรัฐอัญ	นาย ๕๐, ๑๑๐
กา	บ้าน ๑๑
กาง	บาง ๓
กาพราน	พระ ๙๗, เมือง ๙๘
คำพันธ์	อุปราชา ๔๘, ๔๙
คำลา	อุปราชา ๔๙
ศิริกฤษรจัททันต์	ข้างฝั่ง ๑๗
กึ่งสำเภา	๗๐, ๗๘
โคกกระต่าย	๕๖, ๖๔, ๖๕

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๖๓

โคกพระยา	ด้าน ๒๕
โคกสลุด	ตำบล ๗๒, กาย ๗๓
โคน	บ้าน ๗๗
งว	บ้าน ๗๘

ป

จง	หมน ๕๐
จอมทอง	บ้าน ๑๐๕
จอมเทียน	นา ๖
จอหอ	บ้าน ๒๖
จักรี	พระยา ๔๘, ๑๑๔, ๑๑๖, เจ้าพระยา ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๘, ๔๒, ๗๐, ๗๔, ๗๘, ๘๓, ๑๑๔
จันทบุรี	เมือง ๘, ๙
จันทบูร	ปากนา ๔๐, พระยา ๗, ๑๑, ๑๔, ๑๘
จันทร์	วท ๖๙, ๗๓, อาจารย์ ๔๒
จำบ้าน	พระยา ๔๔, ๔๗
จำเมือง ค้าง	ขุน ๗, ๘
จำเมือง เสือร้าย	ขุน ๗
จิงกู	เจ้า ๗๔

จิงกุงา	๕๖
จิตร	เจ้าฟ้า ๒๘
จิ้น	เมือง ๘๔
จ็ย	เจ้า ๔๑
แจ็ง	จิ้น ๒
เจ้าขว้าว	กาน ๕๘, ๖๕
เจ้าพระยา	ปากน้ำ ๔๐
เจียม	จิ้น ๑๙
แจ็ง	วัด ๘๗, ๙๑
โจโล่	ปากน้ำ ๕

น

นะเชิงเทรา	เมือง ๑๐๑
นัทรชัย	ป็น ๖๘
นัททนต์	วัด ๓
นิม	หม่อมเจ้าหญิง ๒๘

บ

ชลบุรี	เมือง ๑๒, ๑๓, ๑๙
ชวัน	พระยา ๒๒

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๖๕

ห้องพราน	๖๐
ชนะ	ขุน ๖๕, ๙๕
ชัยนาท	พระ ๙๙, ๑๐๐, เมือง ๖๙, ๗๘, ๑๐๐
ชัยบาดาล	พระ ๙๗, เมือง ๙๘
ชัยบูรณ์	พระ ๑๑๔, ๑๑๕
ชาวพราน	เขา ๕๙
ช่างเผือก	ประตู ๔๔
ชาติสุรินทร์	หลวง ๗๖
ชำนาญไพรสณฑ์	หลวง ๕, ๗
ชำนาญขसार	หมื่น ๗๖
ชินราช	พระพุทธรปฐิมา ๓๔, ๗๖
ชินศรี	พระพุทธรปฐิมา ๓๔
ชิน บ้านค่าย	นาย ๑๓
ชู	นาย ละคร ๕๑, ๖๙
เชษฐกุมาร	หม่อม ๖๙
เชิงจุ่ม	เขา ๕๘
เขียงเงิน	พระ ๒, ๕, ๗

เชียงใหม่	พระ ๕๐, พระยา ๑๑๑, ๑๑๕
เชียงใหม่	เมือง ๓๗, ๔๓, ๔๔, ๕๐, ๘๔.
	๘๖, ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๐๗, ๑๐๙
ไชยา	เมือง ๒๙

ข

ขับพระยา	กำบล ๗๘
----------	---------

ญ

ญวน	๙๕
ญวนกบฏ	๘๗
ญวนประสิทธิ์	พระ ๔๒

ฉ

ฉรงควิชัย	พระ ๖๕
ฉรงควิชิต	พระ ๖๓, พระยา ๖๐

ด

ดง	บาง ๔
ดงไก่อ่เถื่อน	๗๘
ดง	จีน ทหารปืนใหญ่ ๖๑
ดงทัพ	นาย ๔๘
ดงเหล็ก	บ้าน ๔๘

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๗๑

คอยเขาแก้ว	วัดกลาง ๕๓
คา	มหา ๘๗
คารา	หม่อม ๒๕
คำเกียรณพพ	หลวง ๕๙, ๖๘, ๗๒
คี	นาย ๗๒
เคชะ	ขุน ๑๐๕
เคิมบาง	บ้าน ๗๘

ด

ดรั้งกานู	แขกเมือง ๓๓
ด้อมด้อม	๔๗
ดะแกงมะระน่อง	๙๖, ดุกที่สะแกงมะระน่อง
ดะพอง	กลอง ๗๑
ดะพานทอง	ตำบล ๖
ดะโพงโสม	๔๐
ดาก	พระยา ๑๑๑, ๑๑๕, มีเมือง ๕๐, ๑๐๘, ๑๐๙,
ดานี	แขกเมือง ๓๕, มีเมือง ๓๐, ๓๑, ๘๔
ดำนั๊ก	บ้าน ๔๓

๑๗๒

(๒๕) ประชุมพงสาวดาร

ท่าข้าม

๒๙

ตำหนักแพ

พระที่นั่ง ๑๐๖

ไตรปิฎก

๓๒, ๙๑, ๑๑๓

ณ

ถลกบาตร

บ้าน ๖๙

ถलग

เมือง ๑๑๖

ถว

ก้า ๓๑

เถิน

เมือง ๔๘, ๕๐

ท

ทอง

อาจารย์ ๗๒

ทอง

หมื่น ๗

ทองคำ

นาย ๒๕

ทองดี

นาย ๕

ทองสุก

นายกอง ๖๕

ทองหลาง

บ้าน ๖

ทองอยู่ นกเล็ก

นาย ๗, ๑๒

ทะลุ

บาง ๒๙

ทวาย

เมือง ๖๕

ทับเสมีต

๙๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๗๓

ท่าจีน	ปากน้ำ ๒๘, ท่าหนก ก่าย ๕๖
ท่าทราย	๓
ท่ายานา	พระ ๑๖, ๓๗
ท่าเยือง	บ่อม ๙๓,
ท่าโรง	ท่าหนัก ๗๐, ๗๑, พระ ๔๗, ๑๐๙, ๑๑๐, เมือง ๙๘, ๑๐๑
ท่าหมาก	๒๙
ทิพ	หมื่น ๗๓, ๑๐๒
ที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์	สมเด็จพระ ๒๑
ทุกขราษฎร์	พระยา ๗๕, ๘๖
ทุ่งใหญ่	บ้าน ๑๘
ทุ่งยง	๓๖
เทพ	หลวง ๙๒, พระยา ๗๓, ๗๕
เทพกวี	พระ ๓๗
เทพพิพิธ	กรมหมื่น ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘,
เทพโยธา	พระ ๕๕
เทพามาตย์	กรมพระ ๖๔, ๖๗, ๘๑
เทพวรชุน	พระ ๕๙, ๖๑, พระยา ๗๓
เทพา	เมือง ๓๐, ๓๑

แทน	นาย ๑๑
โทก	ตำบล ๓๓
ไทรบุรี	เมือง ๑๑๕

ธ

ธนบุรี	เมือง ๑๙, ๒๑, ๙๙, ๑๐๕, ๑๐๘
ธรรมเจดีย์	พระ ๓๖
ธรรมไตรโลก	พระยา ๗๑, ๗๖
ธรรมราชา	พระ ๓๖
ธรรมอุดม	พระ ๓๗
ธรรมา	พระยา ๖๙, ๗๑, ๗๘, ๘๙, ๙๔, ๑๑๖
ธาตุวงศ์	กัมภีร์ ๗๕
ธารา	หม่อม ๒๕
ธิเบศร์บดี	พระยา ๕๔, ๕๖, ๖๕, ๖๖, ๘๐
ธิเบศร์บริรักษ์	พระยา ๒๐

ฉ

นกร	เจ้าพระยา ๘๐, เจ้า ๓๑
นครศรีธรรมราช	เมือง ๒๙, ๓๐, ๘๔, ๘๖, ๑๑๓

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓๕

นครชัยศรี	พระยา ๕๔, ๗๓, ๗๕, ๑๑๕	เมือง ๕๕, ๗๘
นครชัยสิน	พระยา ๙๗, ๑๐๙, ๑๑๐	
นครนายก	เมือง ๔	
นครราชสีมา	เจ้าพระยา ๙๗, ๑๐๙, เมือง ๒๕, ๙๒	
นครสวรรค์	เจ้าพระยา ๖๖, ๗๑, ๗๗, ๘๐, ๘๙, เมือง ๓๗, ๖๙, ๗๘, ๗๙, ๑๐๗	
นนทบุรี	พระยา ๕๒, ๕๓, เมือง ๖๘, ๖๙	
นรา	หลวง ๑๑๔	
นราภิเบศ	หม่อมเจ้า ๗๘	
นราสุวิวงศ์	เจ้า ๓๒	
นรินทร์	หลวง ๒๕	
น้อยธรรม	อุปราชา ๔๗, ๔๙	
น้อยโพธิ	ราชวงศ์ ๔๗	
นา	บ้าน ๔๘	
นาเกลือ	บ้าน ๖	

นาค ทหาร	นาย ๗
นางแก้ว	บาง ๖๕
นางบวช	๗๘
นางรอง	พระยา ๘๓
นางอมเทียน	กำบล ๖
นาปรัง	๒๘
นายม	๗๙
นายาง	๕๐
นาเร้ง	บ้าน ๔
นาคา	ห้วย ๕๐
นามัด	กำบล ๓๕
เหมะโย	ชื่อ ๖๐
เนาโชติ	หลวง ๗๖
เนิน	วัด ๘
โนนศาลา	บ้าน ๖๙

บ

บรมธาตุ	พระ ๓๗, ๔๘, ๔๙, ๗๕
บรมมหาราชวัง	๕๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๗๗

บรมสารีริกธาตุ	พระ ๕๓
บรมหน่อพุทธางกูร	สมเด็จพระ ๑๙, ๒๑
บ่อกก	กาย ๔๔
บ่อพนม	๔๓
บัวชุม	เมือง ๙๘, ๑๐๑
บางกอก	เมือง ๗๕
บางกุ่ม	กาย ๕๖
บางแก้ว	บ้าน ๕๖
บางคาง	๓
บางทราย	วัด ๖๘
บางทะเล	๒๙
บางยี่เรือ	วัด ๘๑
บางละมุง	เมือง ๑๐
บางว่า	วัด ๙๒
บ้านปูน	๙๒
บ้านภูม	ตำบล ๕๕
บาลราช	หม่น ๕๙

บ้านเรือกกคิ หลวง ๕๘, ๖๓, ๖๕

บุญมา นาย ๗, ๘, ๔๘

บุญมี นาย ๕, ๗, ๑๒

บุญมี บางเหย นาย ๑๑

บุญมี มหาคเล็ก นาย ๘, ๑๕

บุญเมือง นาย ๑๐

บุญรอด แขนอ่อน นาย ๗, ๘, ๑๓

ป

ปถวี ๕๕

ปทุมไพจิตร เจ้า ๖๘

ประตูลสามบาน ตำบล ๕๘

ประยง หม่อม ๒๕

ประแส บ้าน ๑๑

ปลาสร้อย บาง ๖

ปักกิ่ง กรุง ๘๔

ปัญญา เจ้ากรุง ๘๐

ปราจีนบุรี พระ ๘๗, ๑๐๐, ๑๑๕, เมือง ๔,

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๓๕

	๒๔, ๒๕, ๑๑๔
ปราณบุรี	เมือง ตำบล ๖๙, ๘๖
ปราบ	หลวง ๒๕
ปราบดาภิเษก	๒๗
ปราบไตรจักร	เจ้าพระยา ๘๐
ปากแพรก	ตำบล ๕๖, กาย ๕๙
ป่าสัก	เมือง ๘๓
ปุน	บ้าน ๙๒
โปสุพลา	๔๔, ๑๐๕
โปมะยูง่วน	๔๗
โปม้ง	๒๒

ณ

เผือก	ข้าง ๘๐, พญาข้าง ๓๔
แผ่นดินไหว	๒๗

ด

ดวง	เมือง ๓๔, ๓๖
ฝ้ายไหม	กรม ๙๔

พ

พกรีษ	หลวง ๑๑๖
พนมเพ็ง	๔๒, เกาะ ๕๕
พดด้วง	ตรา ๕๒
พยับ	วัด ๒๕
พร	ท่ามะรง ๑๖
พรหม	พระ ๕๕, ๑๐๐, เมือง ๑๐๘
พรหมธิบาล	ขุน ๑๖
พรหมมุนี	พระราชาคณะ ๘๖, ๑๑๓
พรหมเสนา	หลวง ๒, ๕, ๗
พระนายกอง	๒๐, ๒๖
พระประแดง	ปากน้ำ ๒๘
พระราม	วัด ๘๗
พรานนก	บ้าน ๓
พริก	วัด ๗๓
พล	หลวง ๑๕, ๒๕
พลเทพ	พระยา ๗๖
พลเสนาหา	หลวง ๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๑

พลแสนหาญ	หลวง ๗
พ่อค้าเกวียน	๒, ๗๕
เพนียด	๒๐
พัม	เจ้า ๓๑
พัทยา	กำบล ๖
พัทลุง	พระยา ๓๑
พันปีหลวง	สมเด็จพระ ๖๔, ๘๒
พันศรีพันลา	๕๐
พัสดกลาง	หลวง ๕๔
พานทอง	กำบล ๖
พายู	๘๓
พิจิตร	เมือง ๗๘
พิชัย	หลวง ๗, พระ ๑๒, พระยา ๒๐, ๗๕, ๑๐๓, เมือง ๓๗, ๓๘, ๔๓, ๕๘, ๕๙, ๑๐๘, วิกิ ๒
พิชัยราชา	หลวง ๒, พระ ๒๕, เจ้าพระยา ๓๐, ๓๑, ๓๓
พิชัยสงคราม	พระ ๑๐๙, ๑๑๐, พระยา ๗๕

พิชัยอาสา	พระยา ๘๐
พิชัยไอศวรรย์	พระยา ๔๑, ๕๕
พิทักษ์โกษา	หมื่น ๖๙
พิพฒโกษา	พระยา ๑๐๖
พิพิธ	หลวง ๗, พระยา ๒๐, ๔๒
พิพิธวาทิ	ขุน ๕
พิพิธโกษา	พระยา ๕๒
พิมลสงคราม	พระ ๒๕
พิมลธรรม	พระ ๓๖
พิมาย	พระ ๒๕, ๒๖
พิรุณ	ปืนพระ ๘๓
พิษณุโลก	เมือง ๒๔, ๓๓, ๓๗, ๖๘, ๗๔, ๗๖, ๑๑๑, ๑๑๔, ๑๑๕
พุมวิเศษ	หมื่น ๙๗
พุทธทำนาย	๗๕
พุทธบาท	พระ ๕๗
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	สมเด็จพระ ๒๙
พุทธรูป	พระ ๘๕, ๘๖

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๓

พุทธลักษณะ	๘๕
พุทธศาสนา	๒๓
พุทธโธมาศ	ปากน้ำ ๑๘, เมือง ๑๑, ๑๒, ๒๘, ๔๐, ๔๒
พุทธโธเพชร	เมือง ๘๙
เพชรฉวา	ขุน ๖๔
เพชร	ข้างพลาย ๓๐
เพชรบุรี	พระยา ๒๙, ๕๔, เมือง ๑๑๒, ๑๑๔, ๑๑๕
เพชรบูรณ์	เมือง ๗๙, ๑๐๑
เพชรปानी	พระ ๕๑
เพชรพิชัย	พระยา ๙๔
เพลิง	๒, ๓๑, ๙๓
แพ่ง	หลวง ๒๕, ๒๖
แพร์	เมือง ๔๘
โพธิ์เชียง	๙๖
โพธิ์ข้าง	๗๓
โพธิ์อาราม	วัด ๙๓

โพธิญาณ	๙ ๓
โพธิวงศ์	พระราชกณะ ๓๗
โพสังหาร	บ้าน ๓
โพสามต้น	ค่าย ๑๐, ๑๙
โพสามหา	บ้าน ๓
โพสาวหาร	บ้าน ๓

ภ

ภักดีสงคราม	ขุน ๖๖, หลวง ๗๒
ภยันรินทร์	หมื่น ๑๐๐
ภูมิ	บ้าน ๕๕

ม

มหาเทพ	หลวง ๕๐, ๕๖, ๖๑
มหาเทพเหนือ	พระ ๙๔
มหาพิชัย	หลวง ๒๕
มหาพิชัยสุวรรณาวา	พระที่นั่ง ๒๙
มหามนตรี	พระ ๒๖, ๒๗, พระยา ๒๖
มหามนเทียร	เจ้าพระยา ๖๘
มหाराชา	เจ้าพระยา ๓๘

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๕

มหาเศวตฉัตร ^๕	ปี ๕๗
มหาเสนา	พระยา ๗๘, ๘๐, ๘๒ ๙๒, ๙๔
มหาโสภิต	๗๕
มหาอำมาตย์	พระ ๘๖, พระ ๙๔
มอญ่า	๒๐, ๒๖
มองระ	พระเจ้า ๗๔
มองหมอง	๗๔, ๙๖
มะยง์วน	๔๔
มังกะสา	กลอง ๔๓
มังกุค	สวน ๘๓
มังกู	๙๖
มังกโป	๗๔
มังกลอก	๗๔, ๙๖
มังกวาง	๙๖
มังกวางป่าตุง	๙๖
มัตมะ	เมือง ๑๐๔
มุกตา	พระ ๗๔
มุล่า	นาย ๔๘

เมือง	นาย ๑๑
แม่กลอง	ปากน้ำ ๒๘, เมือง ๕๖
แม่ทา	๔๙
แมนคชสาร	นาย ๑๑๖
แม่ละเมา	กำน ๕๐, ๘๐
แม่สั่น	๔๙
ไม้ทุง	หนอง ๔

ย

ย่น	นาย ๒๖
ยมราช	เจ้าพระยา ๒๘, พระยา ๒๙, ๓๓, ๓๗, ๔๕, ๕๔, ๗๓, ๗๔, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๗๙, ๘๓, ๙๗, ๑๐๐, ๑๐๙, ๑๑๑
ยักกะตรา	แขกเมือง ๓๓, ๓๕
ยี่งพร้อมกัน	๕
ยี่ขัน	บาง ๘๑
ยี่เรือ	บาง ๘๑, วิกิ ๘๓
ยี่เรือนอก	บาง ๘๒

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๗

ยี่เรือใน บาง วัด ๘๒

ยุบยงไป ๖๐

ร

รองปลัด ชุน ๖๙, ๑๑๔

ระฆังแก้ว ๕๓

ระฆังใหญ่ หล่อ ๕๗

ระยอง เมือง ๖, ๙, ๑๑, ๑๔

ระแหง บ้าน ๕๐, ๕๓, ๗๙, ๘๔, ๑๐๘,
๑๐๙, ๑๑๑, ๑๑๕

รักษโกษา หลวง ๕๐, ๕๑

รักษโยธา หลวง ๖๘, ๗๒, ๗๕

รักษมนเทียร หลวง ๕๔, ๖๒, ๗๒, ๗๓

รัตนโกษา พระ ๖๓

รัตนพิมล พระยา ๗๐, ๗๑, ๗๕

ราชินิกุล หลวง ๑๑๐

ราชบุรี พระ ๖๕, เมือง ๕๔, ๕๖, ๗๘

ราชบัลชี ปน ๖๘

ราชปุกฉา	๘๖
ราชภักดี	นาย ๑๐๙, พระยา ๖๙, ๗๙
ราชโยธาเทพ	หลวง ๗๑
ราชรินทร์	พระ ๒๖, ๒๗
ราชรินทร์เหนือ	๙๔
ราชสงคราม	พระ ๗๕
ราชเสน่หา	หมื่น ๒
ราชเสนา	หลวง ๒, ๕๘
ราชเสนี	ขุน ๑๑๕
ราชสุภาวดี	พระยา ๗๖, ๗๗, ๗๘
ราชานุรัก	พระ ๑๐๙
ราชาเศรษฐี	พระยา ๑๐, ๑๒, ๔๑, ๔๒, ๕๘, ๖๙,
ราโชวาท	๖๒, ๗๑
ร้านคอกไม้	๖๙
ราม	นักร้อง ๕, ขุน ๗, ๑๑, ๑๔
รามณรงค์	ขุน ๗๒
รามภูเบศ	กรมขุน ๗๘, ๘๙
รามรณกบ	พระ ๑๑๑, ๑๑๕

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๘๕

รามราชา	พระองค์ ๔๓
รามลักษณ	เจ้า ๕๔, ๕๖
รามัญ	ชาว ๑๐๔, พระ ๕๓, ๗๘, ๗๙
รามัญใหม่	พระยา ๕๘, ๖๕
รามัญวงศ์	พระยา ๙๒, ๙๔
เรือน	เจ้าพระฝาง ๓๔
ฤกษ์	นาย ๖๑

ถ

ลพบุรี	พระยา ๙๙, ๑๐๐, เมือง ๒๑, ๗๕
ละเมา	ท่าน ๕๐, ๘๐
ละมุง	บาง เมือง ๑๐
ลักษมาณา	๒๙
ลักษณะบุญ	๘๑
ลับแล	เมือง ๑๐๖
ลาดกู่เขี้ยว	บ้าน ๙๗
ลำซาย	ข้างพลาย ๑๑๓
ลำปาง	๔๙, นคร ๔๗
ลำพูน	พระยา ๔๗, เมือง ๔๔, ๔๙

ลุ่ม วัค ๗

ลูกแก ๖๑

ลูกหนาย ญวน ๔๓

๑

รวรวงศาธิราช พระยา ๒๖, ๒๗

วังพระธาตุ ๗๗

วังพราว พระยา ๔๗

วังสองสลึง ๗๐

วางปิ่นพร้อมกัน ๘

วิจิตรนฤมล หลวง ๘๖

วิจิตรนาวิ พระยา ๕๖, ๕๔

วิชัยประสิทธิ์ บ่อม ๕๕, ๘๗

วิชิตณรงค์ หลวง ๗๓, พระยา ๙๔

วิเชียรปรากฏ พระยา ๔๗, ๔๘, ๘๖

วิเศษ พระยา ๑๑๑

วิเศษโอสถ ขุน ๖๔

วิศาลสุธรรม พระ ๗๒

วิสุทธิมรรค พระ ๘๖

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๑

วิสูตรโยธามาศย์ หลวง ๗๑

ไววรนาถ จมื่น ๕๐

ค

ศรี	พระอาจารย์ ๓๒
ศรีชัยทิศ	ขุน ๑๑๕
ศรีธรรมมาธิราช	เจ้าพระยา ๒๐, ๑๐๕
ศรีพิพัฒน์	พระยา ๒๙
ศรีราชเคโษ	พระ ๓๗
ศรีสวัสดิ์	เมือง ๑๐๔, ๑๐๖
ศรีสหเทพ	หมื่น ๖๙, ๗๐, ๑๐๖
ศรีสตนาคนหุต	กรุง ๘๗
ศรีสากยมน	พระ ๓๔
ศรีสุริยวงศ์	พระยา ๒๖, ๓๘, ๑๐๓
ศรีเสนา	ขุน ๑๑๕

ส

สงคราม	กรมขุน ๑๑๔
สน	นาย ๑๑

สนน	หมื่น ๗๗
สพสังวาส	พระสงฆ์ ๘๒
สม	นาย ๔๘
สมบัติบาล	หลวง ๕๔
สัมป่อย	บาง ๗๐
สมุหนายก	๑๐๒
สรบดินทร์	พระยา ๗๕, ๗๗
สรบุรี	พระ ๑๐๙
สรประสิทธิ์	เจ้าพระยา ๓๘
สรรค์	เจ้าพระยา ๑๑๔, พระยา ๙๑, ๙๔, ๑๑๔, ๑๑๕
	เมือง ๑๐๘, ๑๑๔
สรรเพ็ชญ์	จมีน ๕๒, นาย ๑๑๖
สรวยบุญ	๘๔
สรวิชาติ	หลวง ๗๐
สรสีห์	เจ้าพระยา ๑๐๓, กุฎี สุรสีห์
สรลำแดง	หมื่น ๗๔
สวน มหาคเล็ก	นาย ๒๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๓

สวรรคโลก	พระยา ๗๖, เจ้าพระยา ๓๗, ๔๖ ๑๐๓, ๑๐๕, ๑๑๓, เมือง ๓๗, ๓๘, ๘๔, ๑๑๑, ๑๑๕
สว่างบุรี	เมือง ๓๔, ๓๗
สั่ง	หมื่น ๗, ๑๑, ๑๔
สะแกงมะระนอง	๖๐, คู่มือ สะแกงมะระนอง
สะพานทอง	ตำบล ๖
สังขลา	พระยา ๓๑, เมือง ๓๑
สังฆราช	พระ ๓๒
สัตตหีบ	๖
สามเรือน	บ้าน ๗๗
สารวิกรมธาตุ	๓๒
สำแดงฤทธา	หลวง ๕๔
สำบัดทิต	๒
สำเพ็ง	วัด ๘๐
สำเภา	กึ่ง ตำบล ๗๐, ๗๘
สิงห์	พระ ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๘
สนสังหาร	หมื่น ๑๐๒

สิทธิศักดิ์	พระพุทธรูปปฏิมา วัด ๔๗
สุก	๒๐
สุโขทัย	พระยา ๖๙, ๗๒, ๑๐๓, เมือง ๓๗, ๑๑๓
สุทนต์	พระยา ๑๑๑, ๑๑๕
สุธรรมาจารย์	พระ ๔๒, ๗๒
สุนทรพิพิธ	พระยา ๕๔, ๙๘
สุนทรวิธาน	ขุน ๗๗
สุนทรสมบัติ	พระ ๖๙
สุพรรณบุรี	พระยา ๕๔, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๑, ๑๑๕, เมือง ๕๕
สุรสีห์ (บุญมา)	เจ้าพระยา ๓๗, ๔๔, ๖๘, ๖๙, ๗๐, ๗๔, ๗๘, ๘๓, ๘๘, กุที่ สุรสีห์
สุนทรสงคราม	กรมขุน ๑๑๔
สุรียอภัย	พระยา ๙๒
สุวรรณมहाพิชัยนาวา	เรือพระที่นั่ง ๒๒
เสนาภักดี	หลวง ๗๒
เสนาภิมุข	พระ ๓๐

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๕

เสม หม่อมห้าม ๒๖

เสมอใจ จมื่น ๗๖

เสสัง เจ้า ๔๑

เสียมราบ เมือง ๒๗

เสื่อ ๘๒

แสง นาย ๕

แสงทหาร นาย ๗

โสภิต มหา ๗๕

ห

หงสาวดี กรุง ๗๔

หนองบัว ๗๘

หนองมน บ้าน ๑๓

หนองไม้ทรวง ตำบล ๔

หน่อพุทธางกูร ๑

หริภุญชัย นคร ๔๗

หล่มสัก เมือง ๒๘

ห้วยน้ำคำ ๕๐

ห้างฉัตร ๔๙

หาญ	ขุน ๗๒
หาดสูง	กาย ๓๔
หินโค้ง	๖
หู่	จีน ๖๑
โหราธิบดี	พระ ๖๘, ๗๒, ๗๓

อ

อนันตศักดิ์	หมื่น ๑๐๙
อนุชิตพิทักษ์	พระ ๑๐๘
อนุชิตราชา	พระยา ๒๗, ๒๘
อนุรักษภูธร	เจ้าพระยา ๓๗
อนุรักษสงคราม	กรมขุน ๖๙, ๗๘, ๘๐, ๘๖, ๙๒, ๑๑๑, ๑๑๕, ขุน ๕๔
อนุราชบุรีศรีมหาสมุทร	พระยา ๑๓, ๑๙
อนุรุทธเวหา	หม่อม ๗๐
อภัยภักดี	ขุน ๒
อภัยรณฤทธิ์	พระยา ๒๗, ๒๙, ๓๗, ๕๔, ๖๕
อภัยสรเพลิง	หลวง ๖๔, ๖๗
อัย ศรีสงคราม	นาย ๗

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)

๑๕๗

อรัญญิก	วัด ๕๘
อองวาจา	หมื่น ๖๐
อะแซหฺนุก	๖๘, ๗๔, ๙๖
อักษรวงศ์	พระยา ๑๑๑, ๑๑๕
อัครเนศร	หมื่น ๗๕
อังวะ	กรุง ๗๔, ๙๖, พระเจ้า ๘๔, ๑๐๕
อัครบือ	เมือง ๘๓
อัยวงศ์	พระยา ๔๗
อัครรย	๒๗, ๓๐, ๓๑, ๓๔, ๓๙, ๔๕, ๔๗, ๕๑, ๕๓, ๖๗

อ

อากาศสรเพลิง	ขุน ๖๑, ๗๒
อ่างทอง	พระยา ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๘
อาจารย์	กรม ๔๑

อิ

อินเทพ	หลวง ๑๐๐
อินเชียง	ขุน ๑๙
อินท์	เมือง ๑๐๘

อินทบุรี	หลวง ๙๙, ๑๐๐
อินทโรกลาศ	ขุน ๕๒
อินทระเคชะ	ขุน ๖๙
อินทเทพ	หลวง ๕๒
อินทพิทักษ์	กรมขุน ๗๗, ๘๘, ๙๕
อินทวิชิต	พระยา ๓๕
อินทวงศา	เจ้าพระยา ๕๕
อินทอภัย	เจ้าพระยา ๖๔, ๗๙, พระยา ๕๙
อินอรรกษาค	เจ้า ๘๓
อิม ทหาร	ท่ามะรง ๗

อุ

อุทัย	พระองค์ ๔๓
อุทัยธานี	บ้าน ๖๙, พระ ๑๑๕, เมือง ๗๗, ๗๘, ๑๑๑
อุบล	หม่อมเจ้า ๒๖, ๒๘
อุบัตวิวัตติ	๑๐๗

โอ

โอ	เจ้า ๘๓
----	---------

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๖
จดหมายรายวันทัพสัมยกกรุงธนบุรี
คราวปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

คำนำ ภาคที่ ๖๖

หนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖ นี้ มีเรื่องต่าง ๆ
รวม ๔ เรื่อง คือ

(๑) จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรีคราว
ปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร ได้ฉบับมาแต่หอหลวง
เป็นสมุดไทยคำเส้นดินสอขาวลายมือเก่า ได้ถ่ายรูปต้น
ฉบับให้ดูเป็นตัวอย่างหน้าหนึ่ง เรื่องนี้เป็นคู่มือในการสอบ
สวนประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี เฉพาะปีเถาะ พ.ศ.
๒๓๑๔ เป็นต้น ใ้ดีมาก เชื่อว่านักศึกษาพงศาวดาร
คงพอใจ

(๒) จุลยุทธการวงศ์ เรื่องนมทงฉบับภาษามคร
และฉบับความเรียงภาษาไทย ได้ฉบับมาไม่พร้อมกัน ฉบับ
ภาษามครนั้นแปลออกพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ว่า
ด้วยพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา นับเป็นปริเฉทที่ ๒ ไม่ตลอด
เรื่อง สดุดลงเพียงรัชกาลสมเด็จพระอินทราชาธิราช

ส่วนจุลยุทธการวงศ์ที่พิมพ์ในเล่มนี้ เป็นฉบับความ
เรียงภาษาไทยกล่าวตั้งแต่ปริเฉทต้น ว่าด้วยมูลประวัติใน

การสมภพสมเด็จพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย ผู้กู้อิสรภาพของ
ไทยกลับคืนมาได้จากขอม แต่ก็ไม่จบอีกเหมือนกัน พอขึ้น
ต้นปริเฉทที่ ๒ ถึงตอนสมเด็จพระเจ้าอู่ทองครองกรุงศรี
อยุธยาทั้งหมดฉบับ เป็นอันทราบได้แน่ในชั้นนี้ว่าเรื่องจุล
ยุทธการวงศ์นั้น เริ่มความตั้งแต่พงศาวดารกรุงสุโขทัย
สืบต่อมาจนถึงพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ส่วนตอนสุดท้าย
จะยุติลงแก่ไหนยังทราบไม่ได้ บังเอิญมีหนังสือเทศนาจุล
ยุทธการวงศ์อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวเป็นเรื่องที่ (๔) ต่อ
ไป สามารถให้นักศึกษาเข้าใจได้ว่าจุลยุทธการวงศ์จบลง
เพียงสมัยกรุงศรีอยุธยา

(๓) เรื่องพระร่วงสุโขทัย เป็นเรื่องแทรกอยู่ในคำ
ให้การชาวกรุงเก่า เห็นว่าเป็นตำนานใกล้เคียงกับจุลยุทธ
การวงศ์ตอนต้น เป็นเรื่องดีในทางตำนานอันพอจะอาศัย
พิเคราะห์ดูเค้าเงื่อนในทางประวัติศาสตร์ได้บ้างตามสมควร
จึงรวมมาไว้เสียในชุดเดียวกัน

(๔) เทศนาจุลยุทธการวงศ์ เรื่องนี้ว่าด้วยพงศา-
วดารกรุงศรีอยุธยาโดยย่อ และยุติความลงเพียงเสียกรุงเก่า
พม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วเก็บความสังเขปตอนสมัยกรุง

คำนำภาคที่ ๖๖

๒๐๓

ธนบุรี อันกล่าวไว้ในคัมภีร์สังคีตการวงศ์ มาต่อลำดับเข้า
เพื่อเชื่อมกับพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เข้าใจว่า
คงจะเรียบเรียงในรัชกาลที่ ๓ ส่วนวรรคกุ่มดี

กรมศิลปากร

๑๓ มีนาคม ๒๕๐๓

จดหมายรายวันที่พลัดมียกกรุงธนบุรี

คราวปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

จะไต่ยกทัพไปกัมพูชาธิบดีครั้ง^๕นี้เป็นคน

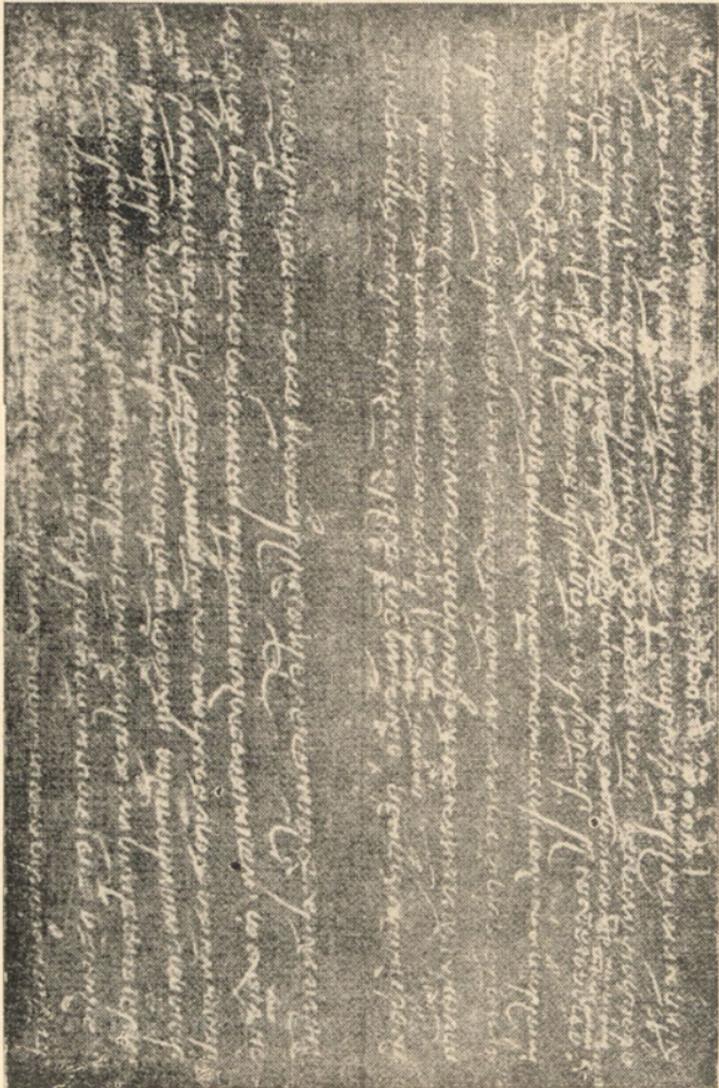
๑๐,๕๕๐

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
(จ.ศ. ๑๑๓๓ พ.ศ. ๒๓๑๔) กองพระยายมราช^(๑)ยก
ไปทางบก เป็นคน.....

วัน ๔ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำปีเถาะตรีศก เพลา
๕ ทุ้ม มีจันทร์คราส จึงทรงพระราชศรัทธาปรายเงินพระ
ราชทานข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย และยาจกกวณิพกทั้ง
ปวง ถึงเพลา ๒ ยามจึงกาย

วัน ๑ เดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปีเถาะตรีศก ทัพ
หลวงจะยกไปเมืองกัมพูชาธิบดี โดยทางชลมารค ทรงพระ
ที่นั่งเรือรบ เป็นคน ๑๐,๘๖๖ ใน^๕

(๑) พระยายมราช (แก้ว) คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา

ตัวอย่างลายมือในต้นฉบับสมุดไทย คู่มือ ๑๕

จดหมายรายวันทัฬหสัณฐ์กรุงธนบุรี

๒๐๕

วันพฤหัสบดี เดือน ๑๑ แรม ๘ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
เสด็จออกพระตำหนักแพ เจ้าพระยาและพระยา หลวง ขุน
หมื่น บรรจุกันพร้อมมาถวายลำทุกคน พระราชทานปัน
เข็มขัด เสื้อ หมวกสีดอกคำ ทนาย ปันหน้าเรือและปัน
รายแคมเสมอทุกคน

เรือรบ^(๑) เขียนเป็นรูปตราตามตำแหน่ง ตรงข้าง
เรือเขียนเป็นลายรดน้ำ เรือพระที่นั่งทรง เขียนหน้าเรือ
เป็นรูปครุฑ ข้างเป็นลายรดน้ำ พนักท้ายเขียนหน้าทองพระ
อวดทอง หลังคาสีสักหลาด ตะกุดแจวเสากะโถงทาสีเหลือง
พลแจวใส่หมวกใส่เสื้อสีดอกคำ เรือรบเจ้าราชินิกุลเขียน
ลายรดน้ำ หลังคาหุ้มผ้าแดง พลแจวใส่เสื้อเขียว มีธง^(๒)
และโคม

กองพระยาพิชัยไธสวรรย์ เรือรบหลวง ๔๔ เรือรบ
ปากน้ำ ๒๙ เรือรบชลยศักดิ์ ๑ (รวม) ๗๓ (ลำ) คน
นาย ๑๔๐ ไพร่ ๑,๕๔๖ (รวม) ๑,๖๘๖ ปันหน้าเรือ
๕๓ ปันรายแคม ๑๑๒ (รวม) ๑๖๕ (บอก) ปันกาบ

(๑) ระเบียบกองทัพเรือสมัยกรุงธนบุรี

(๒) ต้นฉบับเป็น ทง ทุกแห่ง

ศिला ๔๒๖ ปีนคาบชุก ๙๓ (รวม) ๕๑๙ (รวมทั้งหมก)

๖๘๔ บอก

กองพระยาพิพิธ เรือรบหลวง ๑๒ เรือรบชลย
ศักดิ์ ๔ ลำภา ๓๔ (รวม) ๕๐ (ลำ) คน นาย ๕๐
ไพร่ ๑,๔๓๑ (รวม) ๑,๔๘๑ (คน) ปืนหน้าเรือ ๑๖
ปืนรายแถม ๓๒ ปืนคาบศिला ๑๖ (รวม) ๖๔ (บอก)

กองพระศรีราชเดโช เรือรบ ๒๗ ลำ คน นาย
๒๕ ไพร่ ๙๔๙ (รวม) ๙๗๔ (คน) ปืนหน้าเรือ ๒๗
ปืนรายแถม ๕๔ (รวม) ๘๑ ปืนคาบศिला ๓๒๔ ปืนคาบ
ชุก ๙๙ (รวม) ๔๖๒ (บอก)

กองพระท่ายนา เรือรบ ๔๓ ลำ คน นาย ๘๔
ไพร่ ๑,๐๑๗ (รวม) ๑,๑๐๑ (คน) ปืนหน้าเรือ ๔๓
ปืนรายแถม ๘๖ (รวม) ๑๒๙ (บอก) ปืนคาบศिला
๓๗ ปืนคาบชุก ๑๘๐ (รวมกับปืนคาบศिलाเป็นจำนวน)
๒๑๗ (รวมทั้งหมก) ๓๔๖ (บอก)

กองเจ้าพระยาจักรี^(๑) เรือรบ ๘ เรือกลาบุ ๔ เรือ
ปากปลา ๑ (รวม) ๑๓ ลำ คน นาย ๒๑ ไพร่ ๖๖๘

(๑) เจ้าพระยาจักรี (หมก)

จดหมายรายวันทัฬหสมัยกรุงธนบุรี ๒๐๗
(รวม) ๖๘๙ (คน) ปืนหน้าเรือ ๘ ปืนรายแถม ๑๖ ปืน
คาบศิลา ๑๕๔ (รวม) ๑๗๘ บอก

กองพระยาโกษา นอกราชการ เรือรบ ๑๐ เรือสำ
เภา ๒๔ (รวม) ๓๔ (ลำ) คน นาย ๗๒ ไพร่ ๑,๖๓๓
(รวม) ๑,๗๐๕ (คน) ปืนหน้าเรือ ๑๐ ปืนรายแถม ๒๐
(รวม) ๓๐ (บอก) ปืนคาบศิลา ๓๖๑ ปืนคาบชุก
๑๔๒ (รวม) ๕๐๓ (บอก) (รวมทั้งหมด) ๕๓๓
(บอก)

กองพระยาทิพโกษา เรือรบหลวง ๗ ลำ เรือรบ
เซลดยศักดิ์ ๖ ลำ (รวม) ๑๓ (ลำ) คน นาย ๒๒ ไพร่
๔๓๑ (รวม) ๔๕๓ (คน) ปืนหน้าเรือ ๑๗ ปืนรายแถม
๒๖ (รวม) ๓๗ (บอก) ปืนคาบศิลา ๑๒๓ ปืนคาบ
ชุก ๑๗ (รวม) ๑๓๖ (รวมทั้งหมด) ๑๗๕ บอก

กองหลวง เรือรบ ๘๔ คน นาย ๑๗๘ ไพร่หลวง
๑,๑๐๒ ไพร่สม ๙๖๒ (รวม) ๒,๒๔๒ (คน) ปืนหน้า
เรือ ๘๔ ปืนรายแถม ๑๖๘ (รวม) ๒๕๒ (บอก)
ปืนคาบศิลา ๗๒๕ ปืนคาบชุก ๔๐ (รวม) ๗๖๔ (รวม
ทั้งหมด) ๑,๐๑๖ บอก

นายท้ายนายใบ ๒๐ คน ไปสำเภา นาย ๓๐ ไพร่
 ๒๙๙ (รวม) ๓๒๙ (คน) สำเภา ๕๙ เรือหลวง เรือรบ
 ปากน้ำ เรือชลยศักดิ์ ๑๓๑ (รวม) ๑๘๐ (ลำ) คน
 นาย ๔๑๔ ไพร่ ๗,๖๗๕ (รวม) ๘,๐๘๙ (คน) ปืนหน้า
 เรือ ๑๗๐ ปืนรายแคม ๓๔๖ (รวม) ๕๑๖ (บอก)
 ปืนคาบศิลา ๒,๘๑๙ ปืนคาบชุก ๕๒๖ (รวม) ๓,๓๔๕
 (รวมทั้งสิ้น) ๓,๘๖๑ (บอก)

สำเภา ๕๙ เรือรบ ๔๑๓ ลำ คน นาย ไพร่
 ๑๐,๕๙๐ คน ปืนใหญ่ ปืนน้อย ๒,๔๒๓ บอก

หักตาย นาย ๑๑ ไพร่ ๑๐๐ (รวม) ๑๑๑

กองพระญาณประสิทธิ์ (คือ) พระญาณประสิทธิ์
 นายจันทร์ นายมา นายรক্তะลวงพัน นายอ้าย นายสัง
 (รวม) ๖

หมวดขุนเอกประเสริฐ (คือ) ขุนเอกประเสริฐ ๑
 นายเทียน ๑ นายโค ๑ นายเกิด ๑ นายอยู่ ๑ นายปาว
 ๑ นายเกริม ๑ นายอิน ๑ นายพร ๑ (รวม) ๙

หมวดขุนชัยณรงค์ นายเมือง นายจันทร์..... นายมี
 นายทองดี นายชู นายกัน นายดี นายจ้วน นายสัง
 (รวม) ๑๐

หมวดพระสารสุธรรม (คือ) พระสารสุธรรม นายเพชร นายชม นายเคอ นายเรือง นายทองคำ นายนาม นายทองขาว นายทองอินทร์ หลวงชน (รวม) นาย ๒ ไพร์ ๘ (รวม) ๑๐

หมวดอาจารย์จันทร์ (คือ) อาจารย์จันทร์ นายบุญรอด นายสน นายปาน นายโพ นายเกด นายบุญรอด นายทองคำ นายปิ่น นายอ้อม นายสุก นายสัง นายสอน นายคา นายอจ นายสุก นายจิน นายเคอ นายเสน นายวิจิต นายสุก นายโพ นายจันทร์ นายดวง (รวม) นาย ๒ ไพร์ ๒๓ (รวม) ๒๕ คน

หมวดนายโพ (คือ) นายโพ นายสา นายรอด นายกาน นายดวง นายสาแก่ นายจันทร์ นายอินทร์ นายใจ นายอุณ ชุนราม นายหมวด นายสน (รวม) นาย ๒ ไพร์ ๑๑ รวม ๑๓ คน

กองหลวงเพชรสงคราม นายดวง นายคำ นายสา นายศรี นายแมน นายเกิด นายเขียว นายสน (รวม) นาย ๑ ไพร์ ๘ (รวม) ๑๐

กองพระสุธรรมอาจารย์ (คือ) พระสุธรรมอาจารย์

๑ ขุนศรี ๑ นายชิน นายเพชร นายสม นายตอม
 นายศรี นายเกลี้ยง นายศรี นายเลียง นายจ้ง นายจง
 นายรอด นายสุต นายมาก นายเทศ นายเสม นายขุน
 นายจันทร์ นายมา นายสา นายเวียง นายสุก นายทอง
 นายสคน้อย นายนาค นายอินทร์ (รวม) ๒๘ คน

(ต้นฉบับขาด.....)

และ(๑) มาบัดนี้จะส่งเจ้าองค์รามขึ้นไปราชาภิเศก ณ กรุง
 กัมพูชาธิบดี.....ตัวเจ้าเสสังข์(๒) เจ้าจ้อย และข้าหลวง
 ชาวกรุงฯ ซึ่งไปอยู่เมืองใดจะเอาให้สิ้น ถ้าและพระยา
 ราชาศรขฐีเห็นว่าจะต้านทานสู้รบได้ ให้แต่งบ้อมท้าย
 ค่ายคูไว้จงสรรพ ถ้าเห็นจะสู้มิได้ ยังทรงพระกรุณาโปรด
 พระยาราชาศรขฐีอยู่ ให้ออกมาถวายบังคม เราจะช่วย
 ถึงว่าแก่แล้วจะมามีได้ ก็ให้แต่งหุ่เยียบบุตรออกมาโดยนับ
 พลัน ถ้าข้าจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเสียให้สิ้น

(๑) อักษรสารของพระยาพิชัยโศภนรักษ์ แม่ทัพหน้า ถึงพระ-
 ยาราชาศรขฐีเจ้าเมืองพุทไธมาศ

(๒) เรื่องของเจ้าเสสังข์มีปรากฏในประชุมพงศาวดารภาคที่
 ๓๘ เจ้าจ้อยเป็นโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัย

ครั้นณวณมขื่อถือหนังสือเข้าไปถึงแล้ว พระยาราช
 เศรษฐีให้หนังสือตอบออกมา เป็นใจความว่า ซึ่งให้หนังสือ
 มาถึง ข้าฯ ขอบใจนักหนา จะหามาปรึกษาให้
 พร้อมกันก่อน ถ้าปรึกษาประนอมพร้อมกันแล้วจึงจะบอก
 มาให้แจ้งต่อเมื่อภายหลัง

จึงมีหนังสือตอบเข้าไปอีกครั้งหนึ่งเล่า เป็นใจความ
 ว่า ถ้าพระยาราชเศรษฐีจะปรึกษา ก็ให้เร่งปรึกษาแต่
 ในเพลาค่าวัน^{นี้} ถ้าช้าอยู่ที่พลวงมาถึงจะเกียจทวนการ
 มากไป พระยาราชเศรษฐีก็ยังมิได้บอกหนังสือออกให้
 แจ้งหามิได้ ในวัน^{นี้}สั่งให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ไปตั้งค่าย
 สักค้อยู่ ณ เขิงเขาฝ้ายทิศตะวันออก พระยาพิชัยไอศวรรย์
 และเรือรบอาสาหกเหล่า กองหน้า^{นี้}ให้ร่อยุ่ท้ายกาะ^(๑)
 หน้าเมืองฝ้ายตะวันออก

วันเสาร์ เดือน ๑๒^{นี้} ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
 (พ.ศ. ๒๓๑๔) เพลาเข้าโมงเศษ ทรงพระอุตสาหะเสด็จฯ
 ไปด้วยพระบาท ยืนอยู่ปากตะวันออกตรงบ่อหน้าเมือง
 สั่งเจ้าพระยาจักรี พระยาทิพโกษาตรัสช^{นี้} พระหัตถ์ไป

(๑) ต้นฉบับเขียน เกาะ เป็น กาะ จึงคงไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง

ให้ทำค่ายนำ ๒ ฟาก ไว้หว่างกลางกว้างประมาณ ๑๐
เส้น จะได้ให้เรือรบซึ่งปืนหน้าเรือกินดินขังหนึ่ง คอยรบ
จับเอาอ้ายเหล่านายซึ่งจะหนีออกไปนั้น ในทันใดนั้น เจ้า
พระยาจักรี พระยาทิพโกษาพาตัวอ้ายมา ญวนซึ่งหนีออก
มาสวามิภักดิ์เข้ามาเป็นข้าใต้ละออง ฯ มีคำอ้ายมาญวน
กราบทูลพระกรุณาว่า จินบุนเส่งหนีไปแล้ว ราชาเศรษฐี
ก็คิดอ่านจะหนีไป ครั้นจะเชื่อถอยคำอ้ายมาญวนนั้นยัง
มิได้ จึงทรงพระกรุณาให้จำไว้ จึงส่งว่าอ้ายมาญวนจะเข้า
ไปรับครั้นนั้น ให้ลงพระราชอาชญา แล้วมัดมือไพล่หลัง
เข้าไป ถ้าพากรัวมาได้ เห็นว่ามันสวามิภักดิ์จริง ตัวมัน
ให้ทำราชการ ถ้าสาธุทรราชการแล้ว ถึงจะเป็นใหญ่อยู่
ในเมืองพทโธมาศก็จะให้

อนึ่ง มีรับสั่งให้หมนฤทธอากาศเนย์ไปคุกคณลมและ
เรือรบญวนซึ่งอยู่หน้าเมืองนั้น จะระส่ำระสายอยู่เป็นประ-
การใด และหมนฤทธอากาศเนย์มิได้ไปโดยพระราชดำริ
ไปเผาเรือนใกล้ค่ายอ้ายเหล่านาย แล้วยิงปืนหน้าเรือเข้า
ไปให้ผิดด้วยรับสั่ง สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพิโรธ
จึงตรัสปรึกษาหนาดาทหมนฤทธอากาศเนย์ว่า อ้ายข่านอกเจ้า

จดหมายเหตุรายวันทัฬหสมัยกรุงธนบุรี

๒๑๓

ถ้าอายเหล้าร้ายมันตึง^๕ค้ำยสูงจะให้หักค้ำยเข้าไป ถ้าเข้าไป
มิได้ จะบั่นศรัษะเสีย

อนึ่ง เพลาบาย ๓ โมงเศษ เสด็จอยู่ ณ พระตำหนัก
ตึก ให้หาทหารและกรมอาจารย์^๕ชนมาเฝ้า จึงตรัสถามว่า
ใครอาจสามารถจะหักค้ำยเข้าไปได้ในเพลาคืนวันนี้ ถ้า
เห็นจะได้ก็ให้ว่าได้ ถ้ามิได้ก็ว่ามิได้ ถ้าเห็นจะได้ เข้าไป
หักค้ำยมิได้ กลับคืนออก จะตัดศรัษะเสีย ถ้าเข้าไปได้
สัมฤทธิ์^๕ราชการจะปูนบำเหน็จให้ถึงขนาด เมื่อตรัสประ-
ภาษนน^๕ต่อหน้าข้าหลวงผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าอยู่พร้อมกัน ทหาร
กองใน นาย ๑๑ โพร ๑๐๐ เป็น ๑๑๑ คน รับอาสา
หักค้ำย พระญาณประสิทธิ ๑ โพร ๕ เป็น ๖ คน
ขุนเอกประเสริฐ ๑ โพร ๘ เป็น ๙ คน หมวกขุน-
ณรงค์ โพร ๑๐ คน พระสารสุธรรมและหลวงชน ทัง
นายโพร ๒๐ คน อาจารย์จันทร์และขุนวิจิตรทังนายโพร
๒๕ คน นายโพและขุนรามรวม^๕ทังนายโพร ๑๓ คน
หลวงเพชรสงคราม ๑ โพร ๙ คน พระสุธรรมมา ๑
โพร ๒๗ คน และผู้มีชื่อ ๑๑๑ คน รับอาสาเข้าปล้น
ค้ำยให้ได้ในเพลากลางคืน ถ้าแลหักเข้ามิได้ยอมถวายชีวิต

จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ กองทัพฝ่าย ทหารฝ่าย พลเรือน
 ทัพบกทัพเรือให้ได้ ๒,๔๐๐ พระราชทานสุราแล้วสั่งให้
 ยกเข้าไปสมทบ^(๑) กองอาทมาท^(๒) ให้เข้าปล้นค่ายใน
 เพลา ๒ ยาม

อนึ่ง ให้พระมหาเทพเข้ามาเฝ้า จึงตรัสถามว่าจะให้
 ถือกาบ ๒ มือ ว้ายนำเข้าหน้าค่าย พันเข้าไปจะได้หรือ
 มิได้ จึงรับสั่งว่าสติปัญญาน้อย ถ้าทรงพระกรุณาเห็นว่า
 จะเข้าไปได้อยู่แล้ว ถวายบังคมลาเข้าไปตามรับสั่ง ถ้าแล
 เข้าไปแล้วมิได้กลับออกมา ก็หาชีวิตมิได้ ถ้าเข้าไปแล้ว
 มีชัยชนะก็จะได้กลับออกมาทำราชการฉลองพระเดชพระ-
 คุณสืบไป จึงตรัสประภาษสรรเสริญว่าน่าใจองอาจมันคง
 นึก จึงทรงพระกรุณาพระราชทานพระแสงต้นองค์หนึ่ง
 แล้วสั่งให้อยู่รักษาพระองค์

อนึ่ง เปลา ๒ ยามเศษ พวกอาทมาท ๑๑๑ คน
 และเข้าทูลละอองฯ ฝ่ายทหารพลเรือน ๒,๔๐๐ เข้าหัก
 ค่าย ตามทรงพระกรุณาพระราชทานฤกษ์ให้ ครั้นหัก

(๑) ค้นฉบับเขียนเป็นจมทบ

(๒) ตรงนี้หมายเอากองอาจารย์นั่นเอง

ค่ายเข้าไปได้แล้ว จุดไฟเผาบ้านเรือนเป็นอันมาก แต่รบ
กันอยู่ในเมืองนั้นช้านาน ทหารซึ่งอยู่รักษาค่ายประชิด
นั้น จะเข้าช่วยก็มิได้ ด้วยคนรักษาทันหยงยงรบกัน.....
โยธาทหารก็ยิ่งโรยลง เศษด้วยอานุภาพพระบารมี ให้
ตลจิตโยธาทหารทั้งปวง ทัฬหก็สำคัญว่าเสด็จฯ มาบอก
ทัฬหก็สำคัญว่าเสด็จฯ มาทางชลมารค โยธาทหารทั้ง
ปวงก็มีน้ำใจองอาจกลัวหาญ ทัฬหเรือทัฬหกันนักก็กระ-
โจมหักค่ายเข้าไป

พอรุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ
ตรีศก เพลาเข้ายังมีได้บาท หักค่ายเข้าไป ไพร่พลเมือง
แตกกระจัดกระจายหนีไป พระยาราชานครศรีหนิงเรือ
ไปได้ จึงทรงพระกรุณาหาเจ้าพระยาจักรีแม่ทัฬหเรือมาถาม
ว่า ญวนลงเรือหนีไปได้มียิงปืนด้วยอันใด จึงกราบทูลว่า
เรือรบจมนไวยขวางหน้าอยู่ จึงมีรับสั่งโปรดเกล้าฯ สืบ
ถามจมนไวย รับสมคำเจ้าพระยาจักรี จึงให้ส่งพระราช-
อาชญาคนละ ๓๐ จึงกราบทูลพระกรุณาขออาสาตีกรุง
กัมพูชาธิบดีทูลเกล้าฯ ถวายทำราชการแก่ตัว

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ^(๑) ครั้นถึง
เพลเข้าโมงเศษจึงเสด็จพระดำเนินเข้ามาอยู่^(๒) วังราชา
เศรษฐี

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
เสด็จออกขุนนางเข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือนเข้าเฝ้า
พร้อมกัน จึงตรัสถามพระญาณประสิทธิ์ พระสุธรรมมา-
จารย์ อาจารย์จันทร์ ว่าเมื่อคุมทหารเข้าหกกายนน เข้า
ข้างด้านไหน อาจารย์ทงสามนนให้การมิต้องกัน จึงเสด็จ
พระราชดำเนินไปทอดพระเนตรดู ก็เห็นว่าผิดด้วยพระ-
ดำรัสซึ่งทรงพระกรุณาโปรดคนน นี้นหากว่าข้าศึกหนีไป ถ้า
ต่อสู้จะเสียราชการ จึงให้ลงพระราชอาชญา นาย ๓ คน
คนละ ๕๐ ที ไพรี ๒๐ คน คนละ ๒๐ ที ซึ่งมีความ
ชอบหกกายเข้าได้นน ให้พระราชทานเงินคนละ ๖ ชั่ง
พระหลวง ๖ คน คนละ ๑๐ ชั่ง เป็นเงิน ๖๐ ชั่ง
ไพรี ๙๕ คน คนละ ๓ ชั่ง เป็นเงิน ๒๘๕ ชั่ง หมัน

(๑) รายการกองทัพหน้า แยกไว้เป็นส่วนหนึ่ง อยู่ตอนท้าย
เรื่อง กุหน้า ๓๙

(๒) ต้นฉบับเป็นเช่นนี้

จดหมายเหตุรายวันทัพสัมยกรุงธนบุรี

๒๑๗

ขุน ๑๑ คน คนละ ๕ ชั่ง เป็นเงิน ๕๕ ชั่ง ทนายเลือก
๕ คน คนละ ๑ ชั่ง เป็นเงิน ๕ ชั่ง เข้ากันเป็นเงิน
๓๒๕ ชั่ง

อนึ่งจมนศรีเสาวรักษ์ หลวงมหามนตรี ได้บุตร
พระยาราชาศรัยฐี ๒ คน นำมาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
หลวงอินเทพเอาพระธาตุ ๔ พระองค์ ใส่กล่องถมราชา
วชิษนหน่ง กล่องทองชนสอง กล่องเงินชนสาม ทรง
พระกรุณาส่งให้พระอาลักษณ์แล้ว พระราชทานเงินให้
แก่ผู้ใดเป็นอันมาก

อนึ่งมีรับสั่งโปรดเกล้าฯ สั่งว่า บรรดาข้าทูลละ-
อองฯ ฝ่ายทหาร พลเรือน บรรดาซึ่งได้ญวนผู้หญิงไว้ ให้
เอามาทูลเกล้าฯ ถวายให้สิ้น ถ้าเป็นลูกหลานวงศ์วาน
พระยาราชาศรัยฐี จะเอาไว้เป็นหลวง นอกนั้นจะพระ-
ราชทานให้แก่ผู้ใด

อนึ่งเจ้าจุกบุตรเจ้าฟ้าอภัย มาอยู่ด้วยราชาศรัยฐี
ลงเรือหนีไปไคตัวมา ให้ลงพระราชอาชญาเขียนยกหนึ่ง
แล้วให้จำไว้ อนึ่งเพลเช้า ๕ โมงเศษ เกิดเพลิงไหม้

หน้าวัง ใหม่ตึกกว้านเรือนร้านริมพระราชวังเป็นอันมาก
เสด็จ ฯ ไปให้โยธาขับเสียได้ สั่งทหารให้เอาตัวนายหมู่
นายกองเงินมาลงพระราชอาชญาเข็มน แล้วจำตรวนชน
หนึ่งมัดไว้ให้สับเอาต้นไฟให้โตจึงพันโทษ พิจารณาไป
ได้เงินต้นไฟ ๓ คน ตามเป็นสัจแล้วตัดศีรษะเสีย^(๑)
แล้วทรงพระกรุณาให้นายทัพนายกองเงินพ้นจากโทษ

อนึ่งเมื่อเพลาลิงสงบลง^(๒) ไทยบ่าวพระยาพิพิธ
คนหนึ่ง นำบุตรพระยาราชาศรัยผู้หนึ่งมาทูลเกล้า ฯ
ถวาย สั่งถามว่า เป็นไหนจึงเอาไว้เป็นเมีย จึงให้การ
ว่าฉันมีชื่อมิไ้รู้จักหน้าพาหนีไฟมา ซิงไว้โตจึงตรัสถามว่า
จะนำเงินซึ่งพามาจะไ้หรือมิไ้ ให้การมิไ้ จึงให้ลงพระ
ราชอาชญาโบย ๑๐๐ แล้วให้ผูกคอพระยาพิพิธผู้นาย ให้
นำตัวเงินซึ่งพามาหนักมิไ้ จึงสั่งให้ลงพระราชอาชญาจำ
ไว้บรรดานายทัพนายกองเงินทงปวงกมิไ้เเนอความหามิไ้
ครนรุ่งชนวันอังคาร เดือน ๑๒ ชน ๑๓ ค่า ให้ลง
พระราชอาชญาเข็มนถามยกหนึ่ง กียงมิไ้เเนอความ จึง

(๑) ดูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๙ หน้า ๒๒ และประกาศ
พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑ หน้า ๒๑๔ ว่าด้วยโทษผู้วางเพลิง

(๒) ต้นฉบับเขียนเป็น สนบ

จดหมายเหตุรายวันทัฬหสมัยกรุงธนบุรี

๒๑๕

สั่งให้พระยาจันทบูรเป็นตระลาการถามให้ได้เนื้อความ ถ้า
มิได้จะตัดศีรษะเสีย พระยาจันทบูรไปสืบได้เงินซึ่งพาไป
ไว้นั้นมาทูลเกล้าฯ ถวายเป็นสัจแล้วให้ตัดศีรษะเสีย และ
ไทยบ่าวพระยาพิพิธนั้นทรงพระกรุณาให้ออกจากโทษ จึง
ตรัสประกาศว่า ถ้าจะมีเอาโทษ บัดนี้ จะเป็นเยี่ยงอย่าง
ไป จะทำสงครามสืบไปเบื้องหน้า ไต่บ้านเมืองแล้ว ลูก
เจ้านายก็จะเอาไว้นั้นอาณาประโยชน์แก่ตัวเอง

อนึ่งตรัสสั่งว่า สมฤทธิราชการแล้ว ให้มีกฎหมาย
ประกาศแก่นายทัพนายกองไทยจีนทั้งปวง ซึ่งจีนและ
ญวนไพร่พลเมืองจะเดินไปมาค้าขายตามถนนหนทาง อย่า
ให้จับกุมไปยัดขังฆ่าฟันเป็นอันขาด ให้ตั้งเกลี้ยกล่อมทำมา
หากินตามภูมิลำเนาแต่ก่อน ถ้าผู้ใดมีฟัง บังอาจละเมิด
พระราชกำหนด จะลงพระราชอาชญาผู้นั้นถึงสิ้นชีวิต

วันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีเถาะตรีศก ปราบ
อริราชศัตรูสมฤทธิราชการแล้ว ทรงพระกรุณาจัดแจง
บ้านเมืองดังก่า จึงพระราชทานชื่อพระยาพิพิธผู้ว่าราช-
การที่โกษา เป็นพระยาราชานครศรีเมืองปากน้ำพุทไธ
มาศ เสร็จแล้ว เพลายาฆ้องค่า ๕ บาท เป็นมหาพิชัย

ฤกษ์ เสริจยกพลพยุหบาตรทัพหลวง นายไพร่ ๕,๐๐๐
เศษ เรือรบ ๖๐ สรรพ ด้วยปืนหน้าเรือ ปืนรายแคว
ปืนคาบศิลา ๒,๐๐๐ และเครื่องศัสตราวุธทั้งปวง ยกจาก
พุทไธมาศโดยทางชลมารคไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี

ครั้นถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ ขน ๑๕ ค่า ประ
ทับแรมพลอยู่บ้านปลิงกวันหนึ่ง

ครั้นรุ่ง ๓ วันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑ ค่า เสริจฯ
ไปถึงบ้านนักอำริมน้ำ เพลาบาย ๓ โมงเศษ ประทับเรือ
พระที่นั่งหน้าบ้านเขมรผู้ใหญ่นายบ้านลงมาเฝ้า จึงตรัส
ถามถึงเล่าเหยีย ว้ายกหนึ่มาทางนี้หรือประการใด กราบทูล
พระกรุณาว่า เล่าเหยียยกไปจากนี้ได้ ๔ วัน เห็นว่าทัพ
หน้าจะตามทัน เพลาวานนี้ได้ยินเสียงปืนมาถึงนี้ จึงทรง
พระกรุณาพระราชทานธงพระราชโองการให้...แล้ว
เสด็จฯ ไปประทับแรมอยู่ ณ บ้านแหลมวันหนึ่ง

ครั้นรุ่ง ๕ วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่า เสด็จฯ
ไป จินนำทางให้ผิด ทรงพระพิโรธ ให้ล้างจินผู้นำทาง
นั้นเสีย เสด็จประทับแรมอยู่กลางทุ่งวันหนึ่ง

ครนรุ่งขึ้น ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ เพลา
เช้า ๓ โมงเศษ หยุคประทับปากน้ำโพรงกระสัง จัดแจง
โยธาทหาร พระราชทานอบายแล้วให้เร่งยกไป

อนึ่ง ส่งให้หมื่นศรีภูธรสำรวจใน คุมเขมรเขลยคน
หนึ่ง ให้นำทางแยกขึ้นไปทางหนึ่ง ไปเร่งกองทัพเจ้าพระ
ยาจักรี ครนถึงเพลายืนเขมรโตคหน้าหนี่ หมื่นศรีภูธรแห่ง
เขมรนนตาย ครนจะไป ชัดสนด้วยหนทางจึงกลับคืน
ทัพหลวง

อนึ่งทรงพระกรุณาให้จีน...๒ คน ถือนั่งสือโก-
ษาธิบัติไปถึงผู้รุกรมการเมืองปาสัก เป็นใจความว่า
เมืองพุทไธมาศตีได้แล้ว กองทัพซึ่งยกทหาร.....บอก
หนังสือมาว่าจะได้เมืองกัมพูชาอยู่แล้ว จึงเสด็จฯ มาทาง
ทองจันจง หากนายทัพนายกอง.....มิให้ไปตีปาสักหามิ
ได้ ด้วยเมืองปาสักเคยถวายเครื่องบรรณาการทูลเกล้าฯ
ถวาย...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะเสด็จสืบไป อนึ่ง
เจ้าเมืองพุทไธมาศหนีมาทางนี้ ให้จับตัวถวายด้วย จะมี
ความชอบ และจีน ๒ คนไปในเพลากลางคืน พบเรือฉนวน

ใหญ่น้อยประมาณ ๒๐ ลำ ญวนสกัดไว้จะไปหนีได้ จึง
กลับคืนมาหาทัพหลวง

ด้วยนายจําเนตรรับสั่งใส่เกล้าฯ หม่อม สั่งว่ามีพระ
ราชกำหนดกฎหมายว่าไว้แต่ก่อนนั้น...

วันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ
ไปพบบ้านจันรมน้ำ หยุตประทับ จันเข้ามาเฝ้า กราบทูล
พระกรุณาว่า เจ้าเมืองกัมพูชาหนีไปแล้ว จึงทรงพระ
กรุณาพระราชทานธงสำคัญให้แล้วเสด็จฯ ไป

วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๕ โมงเศษ
หยุตประทับอยู่ ณ เกาะพนมเพ็ง เจ้าพระยาจักรีมาเฝ้า
กราบทูลพระกรุณาว่า เจ้าเขมรหนีไปหลายวัน ไปอยู่
บ้านบ่อพนม จึงดำรัสสั่งเจ้าพระยาจักรี พระศรีราชเดโช
พระทัยนำ ให้ยกไปตาม อยู่ประทับแรมวันหนึ่ง

ครั้นรุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๗ ค่ำ
เพลabay ๓ โมงเศษ ยกทัพหลวงตามไป เปลาประมาณ
ยามเศษ หนังสือเจ้าพระยาจักรีบอกมากราบทูลพระกรุณา
ใจความว่า ญวนลูกหนายรับเอาเจ้าเขมรไปจากเกาะพนม
แล้ว จึงหยุตประทับแรมอยู่หน้าบ้านคำหนักวันหนึ่ง

จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี

๒๒๓

รุ่ง^๕รุ่ง^๕ชนวันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๘ ค่ำ เพลา
เช้า โมงเศษเสด็จกลับคืนมา ถึงปากคลองม้กกะสาพบเรือ
ครอบครัว จึงหยุดประทับ ณ ฟากต้ง^๕งว จมื่นสรรเพชญ์
ภักดีมาราบ^๑ทูลพระกรุณาว่าพระยาพระเชมรพาครั้วและ
ราษฎรชาวเมืองกัมพูชา หนีอยู่ในคลองนั้นเป็นอันมาก จึง
ตรัสสั่งให้ทหารกองหน้าเข้าตีคร้ว ไล่เรือและคร้ว^๗เป็นอัน
มาก ประทับ^๖แรม

รุ่ง^๕รุ่ง^๕ชนวันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๙ ค่ำ เพลาเช้า
ตรัสสั่งให้พระอาลักษณ์ หลวงราชย์ หลวงสุรินทร์ กุม
เรือเครื่องบรรณาการและหญิง^๕เชมรคน^๕หนึ่งซึ่ง^๕เชมรมชอ
ทูลเกล้าถวาย ฯ ชนไปอยู่ ณ เกาะพนมเพ็งจึงส่งพระอา-
ลักษณ์ หลวงราชย์ หลวงสุรินทร์ ให้แต่งคนลงไปเอา
ข้าว.... เมืองปาสัก เมืองพุทไธมาศ ประทับ^๖แรมอยู่ ณ
ปากคลองบ้านม้กกะสา ๔ วัน ให้ทหารเข้าตีคร้ว
สัมฤทธิ์แล้ว

รุ่ง^๕รุ่ง^๕ชน วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ เพลา
โมงเศษ เสด็จฯ จากบ้านม้กกะสามาประทับ^๖เกาะพนม
ทรงพระกรุณาพระราชทานเรือและข้าวปลาอาหารให้แก่

พระสงฆ์ไทย ซึ่งสมัครจะเข้าไปเมืองธนบุรีแล้วเสด็จฯ มาประทับอยู่ ณ ปากน้ำถวายเป็นแพฟากตะวันตก หนังสือเจ้าพระยาจักรี^(๑) บอกมาราบทุกพระกรุณาเป็นใจความว่า เขมรประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ ings ๒ ฟากคลองคลองนั้นผูกแพสกัดไว้ ใต้เขารบติดพันกันอยู่

รุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๑๔ ค่ำ เพลาเข้าเสด็จฯ ออกโยธาทหารทั้งปวง ทรงพระกรุณาตำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า บรรดาจีนไทยทั้งปวงซึ่งได้เขมรเชลยไว้ ให้เอาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย จะพระราชทานให้เจ้าองค์รามราชา ซึ่งอยู่กินเมืองกัมพูชาธิบดี และกองทัพพระยายมราช^(๒) พระยาโกษา ให้อยู่ช่วยราชการพระองค์รามราชาว่าจะสงบสงบ อนึ่งเจ้าพระยาจักรีซึ่งไปตีครัว ณ ป่าพนมนั้น สมฤทธิราชการแล้ว กลับคืนมายังทัพหลวงซึ่งตั้งอยู่ ณ ปากน้ำถวายเป็นแพ เพลาเช้า ๒ โมงเศษเสด็จฯ ยกพลพยุหทัพจากปากน้ำถวายเป็นแพกลับคืนยัง

(๑) เจ้าพระยาจักรี (หมุด)

(๒) คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาจักรี

จดหมายเหตุร้ายวันที่พิสมัยกรุงธนบุรี

๒๒๕

เมืองพุทไธมาศ เสด็จ ฯ มาประทับแรมอยู่ ณ เกาะปากน้ำ
ทางจะไปกัมพูชา คอยโยธาทหารมาพร้อมแล้วจึงทรง
วิจารณ์จกแจงแล้ว

รุ่งขึ้นวันศุกร์ เดือน ๑๒ แรม ๑๕ ค่ำ เพลาเข้า
ยกจากเกาะล่องลงไปประทับอยู่ฟากตะวันตก ณ ปากสอง
แควจะไปกัมพูชา จะไปป่าสัก อนึ่ง.....นายทัพนายกอง
ซึ่งทรงพระกรุณาให้ไปตั้งอยู่ปากน้ำ แล้วจึงให้ไปเกลี้ย
กล่อมเมืองป่าสัก มิได้ตั้งอยู่ตามรับสั่ง ล่วงเข้าไปพบเรือ
ญวนประมาณ ๕๐ เศษ รบกัน ลาดทัพถอยมาให้เสีย
พระสิริสวัสดิ์เสียคน เสียเรือ ๑๑ ลำ แล้วเสด็จ ฯ มาตั้ง
ค่ายอยู่ ณ ปากน้ำโพรงกระสัง บรรดาเรือเชลยซึ่งได้มา
นั้น ให้ล่องไปเมืองพุทไธมาศก่อน อนึ่งส่งให้กองทหาร
ลงไปตั้งอยู่ ณ ปากน้ำป่าสัก ครั้นแล้วให้กลับขึ้นมาคิด
ราชการ

ครั้นรุ่งขึ้นวันเสาร์ เดือนอายุ ขนคำหนึ่ง ยกจาก
ค่ายปากโพรงกระสังมาประทับที่ทองจันทอง ให้เจ้าพระยา
จักรีตั้งมั่นอยู่บ้านจันทองและนายทัพนายกองซึ่งลาดทัพมา
แต่ป่าสักนั้น ให้สมทบอยู่ในกองเจ้าพระยาจักรี

รุ่ง^๕ชน^๕ ณ^๕ วัน^๕ อา^๕ ทิ^๕ ค์^๕ เดือน^๕ อ้าย^๕ ช^๕ น^๕ ๒ ค่ำ^๕ ย^๕ ก^๕ จาก^๕
 จ^๕ น^๕ จ^๕ มา^๕ เพล^๕ ค่ำ^๕ น^๕า^๕ ใน^๕ ก^๕ ล^๕ อ^๕ ง^๕ น^๕ น^๕ ต^๕ น^๕ เร็^๕ อ^๕ คร^๕ ว^๕ จะ^๕ ไป^๕ น^๕ ม^๕ ไ^๕ ได้^๕
 จ^๕ ึง^๕ ท^๕ ร^๕ ง^๕ อ^๕ ต^๕ ส^๕า^๕ หะ^๕ เส^๕ ต^๕ จ^๕ ๖... ช^๕ ่วย^๕ บ^๕ ร^๕ ร^๕ ต^๕า^๕ เร็^๕ อ^๕ ไ^๕ ห^๕ ย^๕ ช^๕ ึ่ง^๕ ก^๕ ิน^๕ น^๕า^๕
 ล^๕ ึ^๕ ก^๕ ไป^๕ มิ^๕ ไ^๕ ได้^๕ ท^๕ ร^๕ ง^๕ พ^๕ ระ^๕ ก^๕ ร^๕ ุ^๕ ณ^๕า^๕ ให้^๕ ผ^๕ าย^๕ ท^๕ น^๕าย^๕ เล็^๕ ก^๕ ช^๕ ่วย^๕ เชน^๕
 แล^๕ ้ว^๕ ส^๕ ่ง^๕ ให้^๕ ท^๕ ค^๕ น^๕า^๕ ท^๕ ง^๕ กล^๕ a^๕ ง^๕ ว^๕ น^๕ กล^๕ a^๕ ง^๕ ค^๕ ิน^๕ เร็^๕ อ^๕ ท^๕ ง^๕ ป^๕ ว^๕ จ^๕ ึง^๕ ไป^๕ ได้^๕
 พ^๕ ร^๕ อ^๕ ม^๕ ก^๕ น^๕ จ^๕ ิน^๕ ท^๕ ง^๕ ป^๕ w^๕ ส^๕ ร^๕ ร^๕ เส^๕ ริ^๕ ฎ^๕ ว่า^๕ เท^๕ ศ^๕ ก^๕ a^๕ ล^๕ เดือน^๕ อ้าย^๕ น^๕า^๕
 ห^๕ ึ่ง^๕ ก^๕ ล^๕ อ^๕ ง^๕ ข^๕ a^๕ ท^๕ ก็^๕ เด็^๕ ย^๕ ๖ จะ^๕ เค^๕ ิน^๕ ไ^๕ ได้^๕ เหมือน^๕ ฉ^๕ น^๕ น^๕ ห^๕ มิ^๕ ไ^๕ ได้^๕ น^๕ี^๕ ห^๕ a^๕ ก^๕
 ว่า^๕ บ^๕ ุ^๕ ญ^๕ ญา^๕ น^๕ า^๕ พ^๕ ระ^๕ บ^๕ a^๕ r^๕ มี^๕ ส^๕ ม^๕ เค^๕ จ^๕ พ^๕ ระ^๕ เจ^๕ a^๕ อยู่^๕ ห^๕ ว^๕ มาก^๕ น^๕ ก^๕ ิน^๕ n^๕ a^๕
 เร็^๕ อ^๕ ร^๕ บ^๕ เร็^๕ อ^๕ เช^๕ ล^๕ ย^๕ ไ^๕ ห^๕ ญ^๕ น^๕ อ^๕ ย^๕ ท^๕ ง^๕ ป^๕ w^๕ ไป^๕ มา^๕ ได้^๕ เท^๕ ศ^๕ ก^๕ a^๕ ล^๕ n^๕

วัน^๕ จ^๕ น^๕ ธ์^๕ เดือน^๕ อ้าย^๕ ช^๕ น^๕ ๓ ค่ำ^๕ เพล^๕ a^๕ บ^๕ a^๕ ย^๕ ๓
 โม^๕ ง^๕ ถึง^๕ เมือง^๕ พ^๕ ท^๕ ุ^๕ ไ^๕ ษ^๕ มา^๕ ศ^๕ ส^๕ ่ง^๕ ให้^๕ พ^๕ ระ^๕ ย^๕ a^๕ พิ^๕ ช^๕ ย^๕ ไ^๕ อ^๕ ศ^๕ ว^๕ ร^๕ ร^๕ ย^๕
 แต^๕ ง^๕ ค^๕ n^๕ ไป^๕ เอา^๕ ข^๕ a^๕ ว^๕ ร^๕ a^๕ ช^๕ a^๕ ก^๕ a^๕ r^๕ ฅ^๕ ก^๕ ร^๕ u^๕ ง^๕ เท^๕ พ^๕ ม^๕ ห^๕ a^๕ n^๕ c^๕ k^๕

รุ่ง^๕ ช^๕ น^๕ ว^๕ น^๕ อ^๕ ง^๕ ค^๕ a^๕ r^๕ เดือน^๕ อ้าย^๕ แร^๕ m^๕ ๔ ค่ำ^๕ เพล^๕
 a^๕ ย^๕ ๔ โม^๕ ง^๕ เศ^๕ ช^๕ พ^๕ ระ^๕ ย^๕ a^๕ ท^๕ ิ^๕ พ^๕ โ^๕ ก^๕ o^๕ x^๕ a^๕ n^๕ a^๕ เอา^๕ จ^๕ ิน^๕ บ^๕ u^๕ n^๕ เสี^๕ ง^๕ ห^๕ ล^๕ w^๕ a^๕
 s^๕ o^๕ n^๕ g^๕ l^๕ a^๕ ช^๕ ึ่ง^๕ ห^๕ น^๕ี^๕ ไป^๕ น^๕ น^๕ มา^๕ ท^๕ u^๕ l^๕ เกล^๕ ้^๕ ๖ ถ^๕ ว^๕ a^๕ y^๕ จ^๕ ึง^๕ ต^๕ ร^๕ ส^๕ ป^๕ ระ^๕ -
 ภา^๕ ช^๕ ว่า^๕ จ^๕ ิน^๕ บ^๕ u^๕ n^๕ เสี^๕ ง^๕ ค^๕ ิ^๕ อ^๕ น^๕ ท^๕ a^๕ ก^๕ a^๕ r^๕ s^๕ o^๕ n^๕ g^๕ r^๕ a^๕ m^๕ ท^๕ ง^๕ ป^๕ w^๕ a^๕ t^๕ w^๕ y^๕ t^๕ w^๕
 y^๕ i^๕ m^๕ i^๕ t^๕ a^๕ i^๕ b^๕ e^๕ n^๕ x^๕ a^๕ t^๕ a^๕ i^๕ l^๕ o^๕ n^๕ g^๕ ๖ โ^๕ ห^๕ ช^๕ ถึง^๕ ต^๕ a^๕ y^๕ ไ^๕ ห^๕ ึ่ง^๕ ค^๕ ไ^๕ w^๕ i^๕ k^๕ o^๕ n^๕ แล^๕
 ช^๕ ึ่ง^๕ ห^๕ l^๕ w^๕ a^๕ s^๕ o^๕ n^๕ g^๕ l^๕ a^๕ n^๕ ได้^๕ ก^๕ ิน^๕ n^๕ a^๕ พิ^๕ พ^๕ ฒ^๕ น^๕ ส^๕ จ^๕ a^๕ เป็น^๕ x^๕ a^๕ t^๕ a^๕ i^๕ l^๕ o^๕ n^๕ g^๕ -

หนึ่งจมีนไวยวรนารถ ซึ่งเจ้าพระยาจักรีกราบทูล
 พระกรุณาว่า ย่อหย่อนแก่การสงคราม ให้ลงพระราช
 อาชญาจำลงมาแต่ปากน้ำโพรงกระสังหนัน ปรีक्षाโทษถึง
 ตายจะไว้มิได้ จะเป็นเยี่ยงอย่างสืบไป จึงสั่งให้ตัดศีรษะ
 เสีย จึงทรงพระกรุณาพระราชทานชื่อนายเดช มหาดเล็ก
 เป็นจมีนไวยวรนารถ และผู้มีชื่อโทษถึงตาย ๕ คน เพลา
 บ่าย ๓ โมงเศษ ข้าทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย ๒๒
 คน ทำเรื่องราวกราบทูลพระกรุณา ในใจความว่า ผู้มี
 ชื่อกระทำความผิดในราชการเป็นมหันตโทษให้ลงพระราชอาช-
 ญาถึงสิ้นชีวิต ควรด้วยเกล้า ฯ อยู่แล้ว ฯ ข้า ฯ ทัง
 ปวงขอพระราชทานชีวิต ไว้ทำราชการแก้ตัวฉลองพระ
 เดชพระคุณอีกครั้งหนึ่งนั้ จึงมีพระราชบริหารดำรัสเหนือ
 เกล้า ฯ ว่า ผู้จะเป็นกษัตริราช ทำนุบำรุงอาณาประ-
 ชาราษฎร และแผ่นดินให้สมบูรณ์นั้ มิได้ตั้งอยู่ในชนบ
 ธรรมนิยมพระราชบัญญัติทางพระอุเบกขา ผิดแล้มิกระทำ
 โทษ ชอบแล้มิให้บั่น บ้านเมืองนั้ก็เสียไป และอ้ายมี
 ชื่อ ๕ คน กระทำบั่นผิดจจุประเพณีอันเป็นธรรม จจุ
 พญาเอลาราชก็เป็นอย่างอยู่ ไซ้ว่าจมีนไวยเลี้ยงมาจะไม่รัก

ใครนั่นห้ามมิได้ มาตราว่าไพร่คนหนึ่งอันเป็นข้าขอบขัณฑสีมาเสียไปนั้น ก็มีความรักประคองชีวิต จึงทรงพระสัจยาธิษฐานสาบาน ต่อหน้าพระอาจารย์วัคเชิงหวาย พระสงฆ์หลายรูป ว่าเป็นความสัจแห่ง ๆ ข้า ๆ ทำความเพียรมิได้ คิดแก่กายและชีวิตทั้งนี้ จะปรารถนาสมบัติพิสดานอันใด ห้ามมิได้ปรารถนาแต่จะให้สมณชีพราหมณ์สัตว์โลกเป็นสุขอยู่ ให้เบียดเบียนกัน ให้ตั้งอยู่ในธรรมปฏิบัติ เพื่อจะเป็นปัจจัยแก่โพธิญาณสิ่งเดียว ถ้าและผู้ใดอาจสามารถจะอยู่ในราชสมบัติ ให้สมณพราหมณ์ประชาราษฎร์เป็นสุขได้จะยกสมบัติทั้งนี้ให้แก่บุคคลผู้นั้น แล้ว ๆ ข้า ๆ จะไปสร้างสมณธรรมแต่ผู้เดียว ถ้ามีฉะนั้นจะปรารถนาศรัทธาและหทัยวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะให้แก่ผู้นั้น ถ้าและมีสัจฉะนั้น ๆ ข้า ๆ มุสาวาท ขอให้ตกไปยังอบายภูมิเถิด เมื่อและคนทั้งปวงกระทำโทษผิดถึงฉะนั้น ครั้นจะมีเอาโทษ ก็เสียชนบทรรมเนียมบ้านเมืองไป ครั้นมิไหบทนเลาเจ้าพระยาและพระยา พระ หลวงมาขอเป็นอันมาก เป็นมิรู้ที่จะคิดตรัสด้วยพระเทออดงนแล้ว จึงตรัสแก่ข้าทูลละออง ๆ ซึ่งกราบทูลขอโทษนั้นว่า ราชการสงครามเมืองปาสักยัง

มีอยู่ ถ้าและสู้ที่เจ้าทั้ง^๕ ปวงจะพร้อมกันไปตีเมืองปาสักถวาย
ให้ได้ ซึ่งคนโทษถึงตายนั้นก็จะงดโทษไว้ให้ไปกระทำ
ราชการแก้ตัว ข้ำทูลละออง ฯ ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ๒๒ คน
ก็รับส่งจะอาสาไปตีเมืองปาสักทูลเกล้า ฯ ถวาย และคน
๕ คน ซึ่งเป็นมหันตโทษนั้น ก็ทรงพระกรุณาพระราช
ทานชีวิตไว้

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้อารามนาพระสงฆ์ญวน ทุก
อารามแขวงเมืองพุทไธมาศ เข้ามาในราชฐานแล้ว พระ
ราชทานจีวรแพรทุกองค์ ทิมได้จีวรนั้น พระราชทานเงิน
องค์ละ ๕ ตำลึง และโภชนาอาหาร ก็พระราชทานให้
มิได้ขาดสน

อนึ่ง เพลา ๒ ยามเศษ เจ้าพระยาจักรี พระยา
อภัยรณฤทธิ์ บอกรมาให้กราบทูลพระกรุณาใจความว่า
นายทัพนายกองซึ่งไปราชการเมืองปาสัก รบกับญวนเสีย
คนถูกปืนตาย (คือ) หลวงรักษ์มนเทียร ไพร่ ๑๑ เรือ
๘ ลำ ซึ่งรอดมาได้ นาย ๑๑ ไพร่ ๑๗๕ (รวม)
๑๘๖ (คน) ซึ่งบกเดินตามริมน้ำมาที่บ้านพระยาพิชัย

จดหมายรายเหตุวันที่พสมัยกรุงธนบุรี

๒๓๑

สงคราม เขมรซึ่งเกลี้ยกล่อมไว้^๕นรบริเลียงคูไว้^๕ว่าจะ
ส่งเข้ามา

อนึ่ง พระสงฆ์เขมร ๕ รูป ถือนั่งสี่พระยา
อธิกวงศา เจ้าเมืองปาสัก และพระยาราชาสงคราม ให้
มาถึงนายทัพนายกองทั้งปวง ในใจความว่า จะสวามิ
ภักตสมักรเป็นข้าใต้ละลอง ฯ และให้นายทัพนายกอง
ช่วยทำนุบำรุงเอาเนื้อความกราบทูลสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
หัว ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ อย่าให้มีความผิดสิ่ง
หนึ่งสิ่งใดเลย พระหลวงขุนหมื่นเขมรจะได้มีชีวิตสืบไป
จะได้ทำการสงครามมิได้กลัวแก่ญวนเลย

ครั้นได้ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงตรัสประภาษ
ว่า เจ้าเมืองปาสัก^๕มีความชอบอยู่^๕ซึ่งข้าทูลละลอง ฯ
จะอาสาไปตีนั้นให้ยกไว้ จึงทรงพระอักษรไปถึงเจ้าพระ
ยาจักรี ในใจความว่า ข้าหลวงซึ่งไปราชการเมืองปาสัก
ญวนบ้างอาจตีผู้^๕มีชื่อแตกกระจัดกระจายหนีชนบกได้
นั้น พระยาอธิกวงศา เจ้าเมืองปาสัก และพระยาราชาสง-
ครามเขมร รับไว้^๕เลียงคูให้กินแล้ว แต่งคน เรือ เสบียง
ส่งมานั้น เป็นความชอบใหญ่หลวง ทรงพระกรุณาพระ

ราชทานเสื้อผ้าคนละสำหรับ เงินคนละชั่ง แก่พระยา
 อธิวงศา พระยาราชาสงครามเขมร แล้วให้เจ้าพระยาจักรี
 ทาลงมาพระราชทาน แล้วให้ห้ามนายทัพนายกองทั้งปวง
 อย่าให้ไปตีเมืองปาสักเลย ให้พระยาอธิวงศากินเมือง
 ปาสักสืบไป ทรงพระกรุณาจะฝากฝังพระองค์รามราชา
 ซึ่งกรองกัมพูชาธิบดีให้ทำราชการยิ่ง ๆ ขึ้นไป ถ้าพระยา
 อธิวงศา พระยาราชาสงครามจะใคร่ไปถวายบังคมพระ
 องค์รามราชา ก็ให้ไป ถ้าจะใคร่มาถวายบังคมล้นเกล้าฯ
 ณ เมืองพุทไธมาศ ก็ให้พาตัวลงมา หนังสือและสิ่งของ
 พระราชทานนั้น ให้พระยาเคโซ เขมร นายแก้วน ถือไป
 วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า ๒
 โมงเศษ เสด็จ ฯ ไปประพาสเขาเมรี

อนึ่ง ทรงพระอักษร ๒ ฉบับเป็นหนังสือพระยา
 โภชาธิบดี ให้นายวิสูตร ๑ องไคฉาม ๑ ลักเกียด ๑
 นาย ๓ ไพรไทย ๕ ญวน ๕ รวม ๑๐ คน ถือไป ณ
 กรุงอนำกัก ในเรื่องราวใจความฉบับหนึ่งว่า กล่าวเนื้อ
 ความเป็นทางพระราชไมตรีถึงพระเจ้าอนำกัก มิให้พิโรธ
 แก่กันด้วยจะแบ่งแผ่นดินกันเป็น ๒ ภาค ให้พระองค์อุทัย

จดหมายเหตุร้ายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี

๒๓๓

ราชาหนึ่ง ให้พระองค์รามราชาหนึ่ง มิให้พิโรธแก่กัน
ในกรุงทั้งสามโดยธรรมราชประเพณีฉบับหนึ่งว่า ให้เสนาบดี
กราบบังคมทูลพระเจ้าอนาคก ให้ว่าแก่ญวนลูกหนาย ให้
ส่งเรือรบ ๘ ลำ คนไพร่นาย ๑๐๐ เงิน ๑๐๐ ชั่ง ซึ่ง
ญวนสกัดซึ่งข้าหลวงราชการเมืองปาสัก โดยทางพระ-
ราชไมตรีและไมตรีมิให้พิโรธแก่กัน

ครั้นเพลาย่ำ ๕ โมง ให้ส่งพระราชอาชญาคน
โทษ ๔ คน จมื่นไวยวรรณาด ย่อหย่อนแก่ข้าศึก ชุน-
ศรีราชบุตร หนินตาทัพ ทนายเลือก (๑) ๒ คน เสพ
สุราแล้วเอาคาบฟันจันทน์บ้วนเจ็บสาหัส เสมียนหลวงราชมน-
ตรี กับบ่าวหลวงรักษาสมบัติ ถือหนังสือมาแต่เกาะพนม-
เพ็ง มาเอาข่าวราชการ ณ เมืองพุทไธมาศ มิได้เอาหนังสือ
บอกให้กราบทูลพระกรุณาจนเสด็จฯ กลับมาถึงเมืองปากน้ำ
พุทไธมาศ และคน ๖ คนนั้นจะไว้มิได้ ข้าทูลละอองฯ ทั้ง
ปวงจะคุยเยียงอย่างกัน จะเสียขนบแผ่นดินเมืองไป จึงสั่ง
ให้ประหารชีวิตเสีย

(๑) ที่กล่าวมาแล้วในหน้า ๑๗ เป็นต้น

วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๗ ค่ำ เพลาเช้าโมงมีเศษ เสด็จ
 ออกขาทูลละออง ฯ มีพระราชบริหารตรัสสั่งเจ้าละคร ว่า
 พระศรีพิพัฒน์ให้เป็นนาย กองคุมหลวงขุนหมื่น ไทยจีน ไป
 ราชการเมืองปาสัก พบเรือญวนเข้ามาได้ช่วยกันรบพุ่ง จน
 เสียหลวงรักษ่มนเทียร ไพร่ และเรือรบปืนใหญ่น้อยไปเป็น
 อันมากหน จะลงพระราชอาชญาตามโทษ และราชการยังมี
 อยู่ และสมกำลังพระยาจันทบูร หมื่น... หลวงสิทธิสง-
 กราม จีนไทย ให้พระยาจันทบูรคุมเข้าไป และพระศรี-
 พิพัฒน์สมกำลังพระศรีพิพัฒน์ ให้พระยาทิพโกษาคุมเข้าไป
 และหลวงขุนหมื่นและสมกำลังหลวงขุนหมื่น ในกองซึ่งไป
 ด้วยพระศรีพิพัฒน์ ให้หมื่นสรรเพชญ์ภักดี หมื่นศรีเสาว-
 รักษ์ หมื่นเสมอใจ ให้กองมหาดเล็กคุมเข้าไปให้สู้ และ
 ทนายเลือกกองนอกซึ่งไปด้วยพระศรีพิพัฒน์ ให้เจ้ากรม
 ปลัดกรม กรมทนายเลือกรับเอาเข้าไปให้สู้ อย่าให้ไทย
 ไพร่มีข้อหลบหลีกหนีไปแต่คนหนึ่งได้ ถ้ามีราชการจะให้
 ทำราชการแก่ตัว ถ้าผู้ซื้อหลบหนีได้แต่คนหนึ่งจะเอาผู้รับ
 คุมเข้าไปนั้นเป็นโทษ และบัญญัติคนซึ่งไปราชการด้วยพระ
 ศรีพิพัฒน์มีอยู่แก่มหาดไทยกลาโหม ให้ผู้ซึ่งจะรับตัวผู้

ชื่อเข้าไปนั้น ให้ลอกเอาบัญญัติต่อมहाคไทย กลา โหม
ตรวจเอาตัวพระหลวงขุนหมื่นไพร่ตามบัญญัติได้นาย ๑๑๙
ไพร่ ๔๔๑

หนึ่ง เพลา ๓ โมงเศษ หลวงเพชรสงครามกราบ
ทูลพระกรุณาว่าตัวและพรรคพวกสมกำลัง ซึ่งทำราชการ
เข้าหักค่ายนั้น มิได้รับพระราชทาน จึงตรัสสั่งให้พระ
ญาณประสิทธิ ทามไต่ความว่า พระญาณประสิทธิกระ
ทำความผิด น้อพระราชทรัพย์ของหลวง จึงมีพระราช
บริหารดำรัสสั่งพระโหราธิบดี ว่าคนมีบำเหน็จเข้าหน้า
(ที่) ปล้นเมืองมีความชอบแต่ ๕ คน พระญาณประสิทธิ
เอาผู้มีความชอบน้อย ตั้งบัญญัติว่ากระทำความชอบมาก
บังผู้กระทำความชอบมากเสีย บอกบัญญัติน้อเอาเงินของ
หลวงไปนั้น ทรงพระกรุณาให้ลงพระราชอาชญาตีหลัง
๑๐๐ ทีแล้วให้ฆ่าเสีย จึงจะสมควรโดยโทษ แต่ว่าพระ
ญาณประสิทธิกระทำตามพระราชดำริกล้าหาญ เอาเมือง
พุกไซมาศถวายนุญพระราชดำริได้ มีความชอบอยู่ แต่
ให้เรียกเอาทัณฑ์บนไว้แล้วให้คงทำราชการสืบไป

วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๘ ค่ำ เพล่า ๔ โมงเศษ
 ตรัสสั่งพระอักษรรักษาให้หมายบอกกรมหน้า จ่ายข้าวสาร ๓
 เกวียนและกบปี่ยะถวายพระสงฆ์ ๕๐ เถร เถร ๕๐
 (รวม) ๑๐๐ รูป ซึ่งจะได้รับพระราชทานฉันกว่าจะไป
 ถึงเมืองธนบุรี

วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ เพล่าบ่าย ๒ โมง
 ทรงพระอักษร ดำรัสสั่งหลวงราชินิกุลให้ไปถึงเจ้าพระยา
 จักรี เป็นใจความว่า กองทัพพระศรีพิพัฒน์ ซึ่งไปราชการ
 เมืองป่าสัก แดกญวนหนีมา เสียเรือรบเรือไล่^๕นั้น ครั้น
 จะไม่เอาโทษ ข้าราชการทางปวงก็จะคุ้ยเียงอย่างกันสืบไป
 ครั้นจะเอาโทษเล่า คนมากกว่า ๓๐๐ ^๕นั้น ทรงพระ
 ราชดำริจะลงโทษให้ ก่อกำแพงเมืองธนบุรี และ
 ให้เจ้าพระยาจักรีแต่งตั้งคนคุมผู้^๕มีชื่อเป็นหมวดเป็นกองลงมา
 ณ เมืองพุทไธมาศ จะได้ให้มีนายประกันรับตัวเข้าไป
 ยังเมืองธนบุรี และให้เจ้าพระยาจักรีและกองทัพทางปวง
 กลับเข้ามา ณ เมืองพุทไธมาศ จะได้จัดแจงแต่งเรือรบ
 เรือไล่ให้พร้อมไว้

วันอาทิตย์ เดือนอ้าย ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะตรีศก
 เพลาทุ่มเศษเสด็จอยู่ ณ พระตำหนักเมืองพุทไธมาศ ขุน
 วิสูตรและลาวมีชื่อ กับหนังสือบอกพระยาพิชัย^(๑) และ
 หนังสือเจ้าพระยาศรีธรรมราช^(๒) เป็นหลายฉบับในทัน
 ไตนั้นทรงหนังสือบอกเมืองพิชัย ในท่ามกลางราชบริษัท
 ทั้งปวงในใจความนั้นว่า พระยาพิชัยให้ขุนคลังไปสืบข่าว
 ราชการพม่าถึงพระยาศรีสุรวงค์ พระยาศรีสุรวงค์บอก
 เนื้อความว่า ไปสอดแนมราชการ ณ เมืองแพร่ เมือง
 น่าน พบนายจุก นายตน นายคำมูน นายคำมูนให้การ
 ว่า พม่ามาจะเกณฑ์คนในบ้านงูเหลือม จึงถามนายตน
 นายบ้านว่า เกณฑ์ทัพทงนี้จะยกไปไหน นายตนจึง
 บอกว่า มังมะยง่วน เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้เกณฑ์พล
 ทหารเป็นหลายบ้าน ให้ไปพร้อมกัน ณ เมืองเชียงใหม่
 กับทัพเมืองเมาะตะมะเป็น ๒ ทัพ จะยกไปเมื่อใด คน

(๑) พระยาพิชัย (ทองดี) ที่เรียกในพระราชพงศาวดารฉบับ
 พระราชหัตถเลขาว่า พระยาพิชัยคาบหัก

(๒) ครั่งกรุงศรีอยุธยาเป็นพระยาธิเบศบริรักษ์ ในสมัยกรุงธน
 บุรีได้ดำรงตำแหน่งสูงสุด เป็นอัครมหาเสนาธิบดี ดังปรากฏนาม
 ในบานแผนกไตรภูมิ พ.ศ. ๒๓๑๔

มากน้อยเท่าใดมิไ้รู้ พระยาพิชัยเกณฑ์คนเมืองลับแล เมือง
ฝาง เมือง..... กองหลวงพิชัยไ้คน ๔๐๐ ตระเตรียมไว้

อนึ่ง พระยากาญจนบุรีบอกเข้ามาว่า ไ้แต่งคน
ออกไปตระเวน ณ ปลายค่านพมม่าและมอญ พระยา
กาญจนบุรีจึงยกพวกพลทหารก้าวสักคิงพม่าตาย ๒ คน
ตัดศีรษะเสียบไว้ พม่าแตกพ่ายไป จึงไ้ห่มวกเสียบ
และละว้าซึ่งพม่ากวาดเอาไปนั้น คินมาได้ ๗๐ คน สืบ
ตามรายการในเมืองเมาะตะมะ อ้ายมีชื่อไ้การว่า ราช-
การในเมืองเมาะตะมะสงบอยู่ และหนังสือบอกราชการ
ในเมืองธนบุรี

ครั้นทรงอ่านสมฤทธแล้ว จึงทรงจับยาม และ
อนุมาณด้วยญาณตามกระแสเนื้อความนั้น ซึ่งบอกมานั้น
แจ้ง จึงตรัสแก่บริษั้ททงปวงว่า พม่าจะยกมานั้นหามิ
ไ้ ในทันใดนั้น จึงทรงซักไ้ไ้ถามลาวมีชื่อด้วยภาษา
ลาว ก็แจ้งตระหนักในพระญาณเป็นแท้ว่า พม่าจะยกมานั้น
หามิไ้

วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๐ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ
ไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดญวน ถวายมนัสการบูชา

รูปพระปฏิมากร ครั้นแล้วพระสงฆ์ญวนสวดมนต์ถวาย
 จบแล้ว ทรงพระราชศรัทธาถวายเงินพระสงฆ์ เถร เถร
 ปะฐี^(๑) แล้วมีพระราชบริหารให้โอวาทแก่พระสงฆ์ โดย
 ภาษานวนให้ตั้งอยู่ในวินัยสิกขา ว่าอย่าคบหาสิ่งเสพด้วย
 สีกาให้อุตสาหะทำนุบำรุงพระศาสนารุ่งเรือง ถ้าจะขัดสน
 เป็นประการใดก็ให้ไปหาพระยาราชานครศรี แล้วถวาย
 ข้าวเปลือก ๑๐ เกวียน หนึ่ง ส่งพระอัครกษัตริย์ว่ารูป
 พระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งญวนเอามาแต่กรุงเทพมหานคร
 ให้อาราธนาถลันคืนเข้าไป ณ เมืองธนบุรี ครั้นแล้วจึง
 ถวายมนัสการลา เสด็จ ฯ ออกมาเห็นยากจกฉกทั้ง
 ปวงเข้ามารับพระราชทานมากกว่า ๑๐๐ ทรงพระราช
 ศรัทธาพระราชทานป^๕เงินหน^๕ก^๕ป^๕ละ ๑ บาท ๒ สลึง คน
 ละป^๕ให้^๕แก่ยากจกทั้งปวงเป็นอันมาก

วันจันทร์ เดือนอ้าย ช^๕น ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ ตรีศก
 เพลาเข้าโมงเศษพระยาโกษาณอกราชการทัพบก ยกลงมา
 แแต่กัมพูชาธิปัตติ มาเฝ้ากราบทูลพระกรุณาในเนื้อความว่า
 เมื่อยกทัพลงมานั้น เขมรป่าพวกละ ๕๐๐ คนพวกละ

(๑) บางที่จะหมายเอา ปะชาาและรูปฐี

๖๐๐ คน ยกกันมาสกัดทำอันตราย กลางวันบ้าง เข้าตีปล้นกลางคืนบ้าง ได้รับกันเป็นสามารภ เขมรร้องว่า มึงแตกทัพญวนลงมาแล้วหรือ และกองทัพพระยาโกษา กองทัพเจ้าพระยาอนุรักษภูธรและกองทัพขุนหมื่นข้าหลวง ๕ ทงปวง ได้ไล่ตะลุมบอนฆ่าฟันเขมรล้มตายเหล่าละ ๓๐ บ้าง เหล่าละ ๔๐ บ้าง เหล่าละ ๕๐ บ้าง ล้มตายเป็นอันมาก ฝ่ายเขมรก็ต่อสู้ยิงกองทัพด้วยธนูหน้าไม้ ถูกไฟร้ทหาร ในกองทัพเจ้าพระยาอนุรักษภูธร ๖๐ เศษ ทัพพระยาโกษา ๒๐ เศษ แต่จะได้อันตรายล้มตายแต่สักคนหนึ่งหามิได้^๕ จึงทรงพระกรุณาตรัสแก่พระยาโกษาว่า เราคิดเอ็นดูว่าเขมรหนีได้เกล็ดกล้าในสงครามเราจึงอดลดไว้ บัด^๕นี้มาทำร้ายแก่ไพร่กองทัพนั้น เห็นว่าแผ่นดินกัมพูชาธิบดียังมีสงบ จะไว้ชีวิตมิได้ สั่งให้พระยาโกษายกกองทัพขึ้นไปปราบเขมรเหล่าร้ายให้สงบ จึงได้^๕ครั้นพระยาโกษา เจ้าพระยาอนุรักษภูธร รับสั่งแล้วไปจัดแจงกลัวยกไปปราบเขมรเหล่าร้ายตามรับสั่ง

อนึ่งเพลาท่มเศษ ทรงแต่งกฎประกาศแก่ข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือนไทยจีน ให้หลวงราชินิกุลเขียน

ในใจความว่า.....ทางจะไปฉนวนหน้^๕ซัดสน.....และ
 ได้มีศุภอักษรไปแก่ฉนวนแล้ว ถ้าเป็นไมตรีต่อแล้ว^๘แล้ว
 ไป ถ้าตอ^๕ตั้งอยู่จึงจะยกกองทัพบกกองทัพเรือ.....
 และให้พระยามรธา พระยาโกษา อยู่ช่วยราชการพระ
 องค์รามราชา ณ เมืองกัมพูชาธิบดี กว่าจะมรจะรามคาบ
 สงบแล้วจึงให้กลับไป เมื่อจะกลับไป^๕นั้น ให้กะเกณฑ์
 กันตั้งค่ายเป็นทอดไปกว่าจะถึงกรุง อย่าให้เป็นเหตุการณ^๕
 อันตรายได้ ถ้าเป็นเหตุการณ^๕อันตราย จะเอานายทัพ
 นายกองเป็นโทษถึงตาย อนึ่งฉนวน เขมร อ่อนแก่การ
 สงคราม จะตั้งค่ายกตั้งแต่ ๓ วัน จะรบเร็วกลอย
 เรือยิง เรือใหญ่ช่องปืน^๕นั้นยิงจำเพาะแต่ปากปืน^๕นั้นจะยก
 ย้ายมิได้ ล้อรางไม่รวคเร็วอย่างเรือรบกรุงฯ ถ้าท^๕แล้ว
 ทหารบุกรุกเข้าไปฉนวนกระโดดหน้าหนีไป ได้เรือเครื่อง
 ศัสตราวุธเป็นหลายแห่งหลายตำบล และกองทัพพระศรี
 พิพัฒน์รบกับฉนวน ฉนวนล่อยเรือรบยิงแต่ไกล มิได้ยก
 เรือบุกรุก จึงเสียคน ๑๐ คน เรือ ๖ ลำ และพระ
 อุทัยธรรมมิได้ช่วยกัน [ลาตล่อยหนีมาให้เสียราชการนั้น^๕
 จะเอาตัวเป็นโทษตามโทษานุโทษ แต่^๕สืบไปเมื่อหน้า

นายทัพนายกองทั้งปวงจะรบนวน^๕นั้น ให้เข้าไปเป็นกอง
 ๑๐ ลำปาง ๕ ลำปาง ให้ตีแต่.....เข้าไปให้ชิดได้แถม
 ได้ข้าง ถึงจะยิงปืนช่องปืนจำเพาะแต่ปากบอก จะยก
 ท้ายขึ้นมิได้ ก็จะมีปืนไป เสียทางปืนแล้วนวนก็จะโคตนา^๕
 หนี จะไต่ซัยชำนะมาทูลเกล้าฯ เป็นความชอบนัก และ
 นายทัพนายกองจะรบด้วยเรือรบนวน ผู้ใคร่ร่อย่อยอน
 อยู่ให้เสียราชศรีสวัสดิ์^๕ ให้นายทัพผู้ใหญ่ตัดศีรษะเสีย
 อย่าได้ดูเยี่ยงอย่างกัน อนึ่งพลรบ พลแจว ถ้าโคตนาหนี
 ก็ตี ชนบกยกหนีไปก็ตี ให้ตัดศีรษะเสียเหมือนกัน อนึ่ง
 พลแจวเรือ แจวย่อยอน.....ให้ตัดศีรษะเสีย ถ้านาย
 เรือนายปลัดย่อยอน.....แล้วให้อาเนอความกราบบังคม
 ทูลพระกรุณาจะไฉลง พระราชอาชญาบุตรภรรยา โศคร
 ญาติกาเป็นโทษตามบทพระอัยการ.....นวนตั้งค่ายรบ
 เอาเรือรบเรือล่อ อย่าให้บุกรุกเข้าไปให้ตั้งค่ายมั่นไว้
 แล้วตัดทางวกหลังตีบุกรุกเข้าไป ถ้าพอจะเอาเรือรบซ่อน
 ไว้ได้ ก็ให้ซุ่มไว้ ให้แต่งกองออกไล่ให้เสียกลแล้ว ก็
 ให้ตัดท้ายตัดกลางบุกรุกเข้าไป จึงจะได้ชัยชำนะด้วยง่าย

.....เซลยไวัจะเอาออกกรบกลัวโตคหน้าหนี พลรบจะเสีย
ใจ ก็ให้เอา เชือกผูกเท้าไว้ จึงจะไม่.....ได้

วันพุธ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมง
ข้าทูลละออง ฯ ฝ่ายทหารพลเรือน ได้เซลยไทย ชาว
กรุงเทพฯ ฯ นำเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายให้ทอดพระเนตร
ทรงพระกรุณาพระราชทานให้เงินชายหญิงคนละ ๑ บาท
ให้คุ้มไวัตามหมวดตามกอง

อนึ่งเพลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระยายมราช^(๑)

พระยากำแหงวิชิต พระอนุชิตราชา พระเนาโชติ นาย
ทัพนายกองทั้งปวง บอกรมาแต่ลูกขุน ณ ศาลา ลูกขุน
ไต้เอาหนังสือบอกนักราบทูลพระกรุณาในใจความนั้นว่า
ยกกองทัพบกมาถึง ณ วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๕ ค่ำถึง
บ้านปราสาทเอกไกลเมืองพระตะบองทางประมาณ ๑๕๐
เส้นเศษ ตั้งค่ายมั่นลงแล้ว ณ วันอาทิตย์ เดือน ๑๒
ขึ้น ๖ ค่ำ แต่งให้ พระ หลวง ขุน หมื่น ทเกล้าทหาร
ทั้งปวง ๑,๐๐๐ มีเศษ ยกเข้าตีเมืองพระตะบอง
คุกกำลัง ไ้รบกันแต่เพลาบ่ายโมงหนึ่งจนเพลาค่ำ

(๑) คือ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เขมรยंत्रรบพุ่งต้านทานอยู่ ครั้นเพลามาณ ๒ ทุ่ม มีเศษ พระอนุชิตราชาและนายทัพนายกองทั้งปวง จึงแต่งคนให้ข้ามน้ำวกลงไปตีเขมรแตก บ่าวพระอนุชิตราชา บ่าวพระวิเศษ ต้องบ้นตาย ๒ คน ถูกบ้วยลำบาก ๘ คน ถูกไม่เข้า ๓ คน จึงไปสอดแนมจับเขมรได้ ให้การว่า ทัพเรือยกมาถึงจันทบูรแล้ว กองทัพเขมรตั้งอยู่บ้าน.....พระเนาโชติ พระวิเศษกองหน้า ได้รบตีทัพเขมรแตกไป จึงยกมาตั้งมั่นอยู่ ณ บ้านปลงกะบุญ..

วันเสาร์ เดือน ๑๒ แรม ๒ ค่ำ ให้ไปสอดแนม ๓ ทุ่มว่าเขมรตั้งค่ายอยู่ ณ สำนักกระกา ๕ ค่าย.....
.....ครั้นวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ แรม ๓ ค่ำ ให้พระยา คำแห่งวิชิตยกกระบัตรทัพอยู่รักษาด่าน จึงยกไปตีค่าย สำนักกระกา กองหลวง กองหน้า กองเกียกกาย กองยกกระบัตรทัพ กับนายทัพนายกองทั้งปวงรบพุ่งกันกับเขมร แต่เพลามา ๒ โมง จน เพลาบ่าย ๒ โมง เขมร ออกตีนอกค่ายประมาณ ๒,๐๐๐ มีเศษ จึงให้กองทัพ ออกรบตะลุมบอนพันทางเขมรตายประมาณ ๑๐๐ มีเศษ เขมรแตก จับได้เป็น ๒๗ คน เข้าค่ายได้ ได้บ้นแก้ว

๕๐ บอก.....ม้า ๕ ม้า และเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก ถูกปืนตาย พระวิเศษ ๑ บ่าวพระเนาโชติ ๑ (รวม) ๒ คน บัวยนั้น พระเนาโชติถูกปล้นองชายตลอด ๑ นายหมวด ๔ ไพร่ ๑๑ (รวม) ๑๖ คน และสืบตามเขมรให้การว่า พระยาสังขโลกให้พระยาสุรินทร์สงคราม พระยาราชาสงครามเขมร ไปตั้งค่ายรบ ณ บ้านตะพงปรัก ๒ ค่าย จึงให้ฟ้าทะละหะ^(๑) ยกกองทัพเข้ามาตีเอาเมืองโพธิสัตว์ ให้นายเงินน้องพระวิเศษทำราชการ แทน พระวิเศษ กองหน้าต่อไป เคชะ พระบรมโพธิสมภารปกเกล้าฯ เขมรแตกหนีไป จึงตั้งค่ายอยู่พักข้างหาเสียบึง ณ เมืองโพธิสัตว์ ๓ วัน แต่งให้กองทัพตั้งอยู่ ณ เมืองโพธิสัตว์ ๒๐๐ คน ให้ยกแยกขบวนทางเมืองตะคร้อ—ทางหนึ่ง เมืองขลุ่ยทางหนึ่ง เมืองลารองทางหนึ่ง เมืองบริบูรณ์ทางหนึ่ง เมือง.....ทางหนึ่ง เป็นคน ๑,๐๐๐.....คน ณ วันพุธ เดือน ๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ ยกจากเมืองโพธิสัตว์ ตัดตรงจะเข้าตีเมือง

(๑) เมื่อเสร็จศึกเขมรแล้ว ไปรบฯ ให้คงอยู่ในตำแหน่งฟ้าทะละหะต่อมา

พุทไธเพชร ครั้นถึงบ้านกำแรง จับเขมรได้ให้การว่า
กองทัพหลวงได้เมืองพุทไธเพชรแล้วจึงยกربتตามเสด็จฯ
พบพระองค์รามราชาบอกว่าเสด็จฯ กลับไปเมืองพุทไธ
มาศแล้ว และเมืองพุทไธเพชรนั้น ชาวปลาอาหารขัดสน
เขมรกลัวกองทัพไทยนักฯ ชาวขยกลงมาตั้ง ณ เมืองโพธิสัตว์
เมืองพระตะบอง ชาวปลาอาหารผู้คนค่อมั่งคั่ง ให้ฟ้า
ทะเลหะอยู่เกลี้ยกล่อม.....จะได้ช่วยราชการไปกว่าจะสงบ

ครั้นได้ทรงฟัง ในหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงทรงฯ
ตรัสสั่งว่าฟ้าทะเลหะนั้น จะให้อยู่เกลี้ยกล่อม ณ เมืองโพธิ-
สัตว์ เมืองพระตะบอง ที่ชาวปลาอาหารผู้คนมากทางซึ่งจะ
ไปกรุงฯ ตามกฎหมายซึ่งให้พระยาโกษาถือมานั้น และ
ให้พระราชทานดินประสีว ตีบุก ส่งให้พระยาโกษาเอา
มาด้วยแล้ว และซึ่งพระวิเศษภักษ์ถูกปืนตายในที่รบ มี
ความชอบอยู่และน้องพระวิเศษได้ทำราชการมา ให้เป็น
ที่พระวิเศษทำราชการสืบไปให้พระยายมราช พระยาคำ-
แหงวิชิต ทำตามกฎหมายนั้นเถิด

อนึ่งให้มีหนังสือไปถึงพระองค์รามราชา ว่าได้ให้
กองทัพพระยายมราช พระยาโกษา อยู่ช่วยราชการพระ

จดหมายเหตุรายวันทัฬหสมัยกรุงธนบุรี ๒๔๗

องค์รามราชา ถ้าราชการกรุงกัมพูชาธิบดีสงบแล้ว จึง
ให้กองทัพพระยายมราช พระยาโกษา กลับเข้าไปกรุงฯ
และพระราชทานข้าว ๑๐๐ เกวียน ดินประสีว ๕ หาบ
ที่บุก ๕ หาบ ไว้แก่พระองค์รามราชาสำหรับราชการ

อนึ่งฟ้าทะละหะ ครั้นสงบราชการแล้ว ให้คงที่
เป็นฟ้าทะละหะทำราชการด้วยพระองค์รามราชา ทะนุ
บำรุงแผ่นดินกรุงกัมพูชาธิบดีสืบไป

แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานข้าวไว้สำหรับเมือง
ให้พระองค์รามราชา ๑๐๐ เกวียน พระยาราชาศรี
๑๐๐ เกวียน ไว้เมืองพุทไธมาศ ถ้าพระองค์รามราชา
ขัดสน ก็ให้แต่งคนลงไปรับเอาต่อพระยาราชาศรี
เมืองปากน้ำพุทไธมาศ

วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า ๔
โมงเศษ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินคนละ ๑ บาท
แก่ญวน เขมร เป็นอันมากแล้วทรงปรายเงินในเมือง
พุทไธมาศ

วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ
ออกขุนนาง ณ พระตำหนักเมืองพุทไธมาศ ครัสต์ส่งเจ้า

พระยาสรประสิทธิ์ว่า ณ วันเดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ จะเสด็จกลับไปเมืองธนบุรี ให้ตั้งพิธีไปแต่วันนั้นให้เป็นลมว่า ลมตะวันออก กว่าเสด็จ ฯ กลับไปถึงเมืองธนบุรี อย่าให้เป็นเหตุการณแก่พิริยโยธาทั้งปวง

อนึ่งเพลabayแล้ว ๔ โมงเศษ พระยาราชาศรีศรี มาเฝ้ากราบทูลพระกรุณาว่า กรมนายจ้าวให้ ๕๐ เกวียนเศษ ยังมีได้ครบ ๒๐๐ เกวียน ครั้นได้ทรงฟัง จึงสั่งให้หาพระยาประชาชีพมาเฝ้าตรัสถามว่าจ้าวซึ่งพระราชทานไว้สำหรับเมืองกัมพูชา เมืองพุทไธมาศ ๒๐๐ เกวียน จ่ายไว้ครบแล้วหรือประการใด พระยาประชาชีพกราบทูลพระกรุณาว่า ได้จ่ายให้ไปแล้ว ๕๐ เกวียนเศษ ยังเหลือจ้าวอยู่ ณ ฉางประมาณ ๒ เกวียน เมื่อข้าวมิกรบ ๒๐๐ เกวียนจะนี้ ตัวเอ๋ยก็ย้ายขายเสียหรือประการใด จึงกราบทูลพระกรุณาว่าจะได้ยกย้ายขายเสียหามิได้ จึงตรัสว่าไม่เห็นความจริงด้วย เพลาวานนี้ตรัสถามตัว ตัวกราบทูลว่า ตวงจ่ายให้พระยาราชาศรีศรีไป ๑๐๐ เกวียนแล้ว เพลาวานนี้จะแล้วครบ ๒๐๐ เกวียน และตัวจ่ายไปแต่ ๕๐ เกวียน มากราบทูลว่า ๑๐๐ เกวียน ก็เห็นว่าตัวพุกเท็จอยู่

แล้ว จึงตรัสถามข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อย เพื่อให้
เป็นสักขีพยานว่า เมื่อตรัสถามและกราบทูลนั้น ผู้ใดได้ยิน
บ้าง เจ้าพระยาจักรีกราบทูลพระกรุณาว่า เมื่อตรัสถามนั้น
พระยาประชาชีพ^(๑) กราบทูลพระฯ ว่าได้ดวงจ่ายไปแก่
พระยาราชานครศรี ๑๐๐ เกวียนแล้ว ครั้นทรงฯ ตรัส
ถามได้พยานเป็นดั่งแทแล้วจะน^๕ ก็เห็นว่าพระยาประชาชีพ
จ้อเอาข้าวหลวง แล้วเอาเท็จจริงมากราบทูลพระกรุณา
เป็นสัจแล้วจะไฉนได้ ข้าทูลละอองฯ ผู้ใหญ่ผู้น้อยจะ
เคียงอย่างกันสืบไป จึงสั่งให้เอาพระยาประชาชีพ หมื่นศรี
ทิพโภช หมื่นเทพโภชา เสมียนชน ๔ คน^๕ ไปตระ-
เวนบกตระเวนเรือตามธรรมเนียม แล้วตัดศีรษะเสียอย่า
ให้ข้าราชการเคียงอย่างกันสืบไป^(๒)

(๑) เรื่องพระยาประชาชีพนี้ ที่มีกล่าวอ้างอยู่ในพระราชวิจารณ์
จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทร ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒
หน้า ๑๓๔

(๒) นี้เป็นแต่คำสั่งชั้นต้น เมื่อสั่งแล้วก็จำคนโทษไว้ก่อนจนกว่า
จะมีพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิตเมื่อไรอีกครั้งหนึ่ง แต่คน
โทษเหล่านั้นในที่สุดได้รับพระมหากรุณาธิคุณไม่ต้องถูกประหารชีวิต
หน้า ๓๕ ต่อไป

อนึ่ง เพลย์คำแล้ว ทรงพระอักษรสั่งให้นาย
 เล่ห์อาวรุ ให้มหาศไทยหมายบอก ข้าทูลละออง ฯ ฝ่าย
 ทหารพลเรือนทแกล้วทหารท่งปวง ในใจความว่า จะ
 เสด็จฯ กลับไปโดยทางชลมารคนั้น ให้นายทัพนายกอง
 เรือกำชับว่ากล่าวกัน ให้ไปเป็นหมวดเป็นกอง อย่าให้
 พลัดหมวดพลัดกอง มีราชการจะได้หากันสะดวก และ
 ฤดูนี้เป็นเทศกาลลมว่าพัดต้านข้างเรือ ลมตะวันออกพัด
 ข้างเรือ ห้ามอย่าให้ออกไปไกลฝั่ง ให้เสียบริมฝั่งไป ถ้าจะ
 ข้ามอ่าวลมพัดข้างเรือนักคลื่นใหญ่จะไปมิได้ให้หยุดอยู่ที่
 คลื่นจะสงบราบก่อน จึงไปให้ไต่อาวาศัย ถ้าเห็นว่าลมเปล่า
 โปร่งดี ก็ให้ไปตั้งกลางวันกลางคืน อย่าให้หยุดอยู่ที่ใดที่
 หนึ่ง และให้นายทัพนายกองกำชับว่ากล่าวกัน อย่าให้เป็น
 เหตุการณ์แต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ อนึ่งลูกเรือนั้นให้ดู^(๑) โคม
 นายเรือเป็นสำคัญ ให้ไปเป็นหมวดเป็นกองกันตามรับสั่ง
 วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๕ ค่ำ เพลเข้า เสด็จฯ
 ทรงมาพระที่นั่งไปบำเพ็ญการกุศล ณ วัดญวน ให้สังฆการี

(๑) สัญญาณไฟ

(๑) ธรรมเนียมพระสงฆ์ไทย จีน ญวน เป็นอันมาก
 มาพร้อมกัน ณ วัดญวนแล้วสวดพระพุทธมนต์ตามภาษา
 ครั้นจบแล้วถวายไทยทาน^(๒) พระสงฆ์ไทย เงินองค์ละ
 ๑ บาท แพร่องค์ละสาย พระสงฆ์ญวน พระสงฆ์จีน
 เงินเสมอองค์ละ ๑ บาท สามเณรองค์ละ ๑ บาท แล้ว
 ทรัสประภาษให้โอวาทพระสงฆ์ญวนโดยภาษาญวน พระ-
 สงฆ์จีนโดยภาษาจีน ในพระราชอธิบายว่า ให้ตั้งอยู่ใน
 พระวินัยสังวรศีล อย่าให้เสพเมถุนต่อสีกา สามเณร
 กฤหัสถ์ถ้ามิได้ตั้งอยู่ในวินัยบัญญัติจะให้ตัดศีรษะเสีย
 ครั้นให้โอวาทแล้วเสด็จ ๖ ออกจากพระวิหาร ยากกวณิพก
 จีนญวน มารับพระราชทานเป็นอันมากนักหนา จึงพระ-
 ราชทานเงินเสมอคนละ ๑ บาท แจกด้วยพระหัตถ์^(๓)

วันเสาร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ เพล่าบาย ๓
 โมงเศษ ให้หา^(๔) พระยาประชาชีพซึ่งอยู่ในเวรจำเข้า

(๑) ต้นฉบับเป็นสังกริ

(๒) ต้นฉบับเป็นไชยทาน

(๓) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๔๘ และ ๕๑ กุ
 กฎหมายฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๑

(๔) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๕๒ เรื่องหลวง
 อินทรเทพ

มาเฝ้า จึงตรัสว่า ถ้าจะใช้ข้าวลงให้ครบพันได้ มีผู้รับรอง
เป็นมั่นคงแล้ว โทษถึงตายให้ยกไว้ จะเอาตัวไปลง
พระราชอาชญาเขมย ๓ ยก ณ กรุง ฯ ถ้ามิได้จะตัด
ศีรษะเสีย พระยาประชาชีพจึงให้พระยาสุรเสนา หมื่นศรี
พระยาวิจิตรณรงค์ หลวงพรหมธิบาล หลวงอินทรเทพ
รับตัวต่อเจ้าพระยาจักรี

วันอาทิตย์ เดือนอ้าย แรม ๑ ค่ำ เพลาบ่าย ๓
โมงเศษ พระยาพิษณุโลก เจ้าเมืองเชิงกะชุม พระยา
โยธาภักดี เจ้าเมืองมะลิกุน พระยาราวีโยธาธิบตี เจ้าเมือง
นครบุรี เจ้าพระยาจักรีพามาเฝ้า ทรงพระกรุณาพระ-
ราชทานเสื้อผ้าคนละสำหรับ พระราชทานปืนใหญ่ ๒ บอก
ให้พระยาพิษณุโลกรักษาค่ายปากน้ำโพรงกระสัง ฝากไป
พระองค์รามปืนใหญ่ ๕ บอก อนึ่ง เจ้าพระยาจักรีให้มี
หนังสือไปถึงพระองค์รามราชาใจความว่า ทรงพระกรุณา
พระราชทานปืนใหญ่ไว้สำหรับเมือง ๕ บอก และเมืองซึ่ง
ชนแก่มพุชาธิบตี อย่าเพิ่งให้เรียกส่วยไรก่อน ด้ยว่า
กองทัพมาย้ายี้ ผู้คนยังขัดสนอยู่ และให้โอบอ้อมเกลย
กล่อมไว้ใช้โดยไมตรี อย่าให้เสียหน้าใจได้ แล้วให้พระ-

จดหมายเหตุร้ายวันที่พิสมัยกรุงธนบุรี

๒๕๓

องค์รามราชาสับคนหนทางซึ่งจะไปคูเมืองอนำก เมืองลูก
หนาย เมือง.....(ต้นฉบับลบ) ให้สรรพไว้

วันจันทร์ เกือนอ้าย แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จ
ออกเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย จึงตรัสส่งเจ้าพระยาจักรีให้ภู-
หมายไว้ ใจความว่า พระยาพิชัยไอศวรรย์ พระศรีราช-
เดโช พระท้ายน้ำ มหาตเล็ก เป็นกงหน้า มิได้ตีเมือง
พุทไธมาศให้แตกหามิได้ ให้อันถึงทัพหลวงทรงพระดำริ
ให้ตีเมืองพุทไธมาศได้ และพระยาพิชัยไอศวรรย์ พระ-
ศรีราชเดโช พระท้ายน้ำ กงมหาตเล็ก ก็มีได้ปิดพระ-
ราชวัง^(๑) ซึ่งจะได้เป็นหลวงหามิได้ และเข้าเก็บเป็น
อาณานิคมโยชน์แก่ตนแล้วทุดต่อยสับ พัน สิ่ง ของเสียเป็น
อันมาก ทรงพระกรุณาจะเอาตัวเป็นโทษให้ก่อกำแพงโดย
ยาว ๑๐ ศอก โดยสูง.....ให้แล้วแต่ใน ๒ เดือน
ถ้ามิแล้วจะตัดศีรษะเสีย

อนึ่ง เพลายามองค้ำแล้วทุมเศษ พระองค์ราม-
ราชาบอกหนังสือมาถึง ณ ศาลา ๆ เอาหนังสือบอกกราบ

(๑) หมายเอาจวนพระยาราชาศรีศรี คุเหมือนจะยกเมือง
พุทไธมาศเป็นชั้นเมืองพระยาสามนตราช

ทูลพระฯ ใจความว่าพระองค์อุทัย เจ้าเสสัง หนีไปแคว้น
เมืองญวน เมืองญวนไม่ให้เข้าไปจึงยกทัพกลับมา พระ-
องค์รามราชาให้ทหารไปเกลี้ยกล่อม พบกองทัพพระองค์
อุทัย ใ้รบกัน กองทัพพระองค์อุทัยแตก และขัดสน
ด้วยปืน จะขอปืนคาบศิลาซึ่งเบิกไปสำหรับทัพ ๓๐ บอก
จะขอใหม่ ๗๐ เป็น ๑๐๐ บอก

ครั้นได้ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงส่งเจ้าพระ-
ยาจักรีให้พระราชทานปืนคาบศิลา ๑๐๐ บอก ตามหนังสือ
บอก จึงสั่งให้จัดปืนคาบชุก ๑๒ บอก พระราชทานไป
เป็น ๑๑๒ บอก แล้วทรงพระอักษรให้เจ้าพระยาจักรี
บอกไปถึงพระองค์รามราชา ใจความว่าปืนใหญ่ ๕ บอก
ฝากพระยาพิษณุโลกขึ้นไปถึงพระองค์รามราชา และพระ-
ราชทานปืนใหญ่ให้พระยาพิษณุโลก ๒ สำหรับรักษาค่าย
ปากน้ำโพรงกระสัง ถ้าเข้าไปก็ให้พระองค์รามราชาแต่งคน
ลงมารับเอาต่อ พระยาพิษณุโลก อนึ่ง ตีบุก ๕๐ หาบ ดินประ-
สีว ๕๐ หาบ ฝากโกษา^(๑) ไปพระราชทานพระองค์ราม

(๑) พระยาโกษา นอกราชการ ที่โปรดให้ไปอยู่ช่วยราชการ
กรุงกัมพูชา

ราชา ถ้ำขัตสนด้วยลูกกระสุนดินประสีว ทรงพระกรุณา
 พระราชทานพระยาราชาศรีศรีไว้เป็นอันมาก ให้พระ-
 องค์กรามแต่งคนมายืมเอาต่อพระยาราชาศรีศรี หนึ่ง ข้าว
 เปลือก ๗๐ เกวียน มอบพระยาราชาศรีศรีไว้ถ้าพระ-
 องค์กรามขัตสนด้วยอาหาร ก็ให้แต่งคน แต่งเกวียนลงไป
 รับเอาต่อพระยาราชาศรีศรี และซึ่งจะเสด็จอยู่ช้านักมิได้
 ด้วยเจ้าพระยาศรีธรรมราช^(๑) และข้าหลวงมีชื่อ ผู้รัก
 ษา บอกหนังสือส่งคน ข้าว ลาวละว่า พม่า หน้าด่านมา
 พม่าเสียแก้อแล้ว และพม่าแตกตื่นมาหน้าด่าน จะเสด็จ ฯ
 พระคำเนินลงยังกรุง ฯ แต่งกองทัพขึ้นไปจัดแจงเมือง
 เชียงใหม่ เมืองมัตมะ เมืองหงสา

ณ วันอังคาร เดือนอ้าย แรม ๓ ค่ำ ยกโยธา
 ททัพหลวงจากเมืองพุทไธมาศกลับคืนพระนคร เสด็จโดย
 ทางชลมารคมาในท้องทะเลหลวง เตะเซด้วยบุญญาบารมี
 ปกป้องเจือไปแกโยธาทหารทั้งปวงมาเป็นสุขสบาย หาดัน
 ตรายมิได้ เสด็จ ฯ มา ๑๓ วัน วันจันทร์ เดือนอ้าย
 แรม ๑๓ ค่ำ เพลา.....ถึงเมืองธนบุรี

(๑) ข้าหลวงรักษาพระนคร ต่อมาเป็นอัครมหาเสนาบดี

วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีเถาะตรีศก พระ-
 ราชทานญวนข้างใน^(๑) ให้แก่เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช
 เจ้าพระยาจักรี^(๒) เจ้าพระยามหาเสนา เจ้าพระยามหาสมบัติ
 เจ้าพระยามหามนเทียร ให้โชลนนำไปพระราชทานถึงเรือน

วันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ปีเถาะตรีศก เพลา
 เข้า ๒ โมงเศษ หลวงราช จิน ซึ่งอยู่ช่วยราชการ
 พระยาราชานครศรี ๓ เมืองปากน้ำพุทไธมาศ ถือนั่ง
 สื่อบอกข้อราชการเมืองกัมพูชาธิบดี และหนังสือบอก
 เมืองพุทไธมาศ และศุภอักษร^(๓) พระยาราชานครศรี
 ญวนและคุมตัวพระยาจันทบุรี^(๔) ซึ่งเป็นกบฏ ส่งเข้ามา
 กับบุตรหญิงคนหนึ่ง พระยาพิพัฒน์โกษาได้เอาหนังสือ
 บอกและศุภอักษรนั้น กราบบังคมทูลพระกรุณา ครน
 ทรงฟังหนังสือบอกนั้นแล้ว จึงตรัสให้हाลูกขุน (คือ)

(๑) ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๔๘ และ ๔๙
 เรื่องพระยาวิเชียรปราการและพระยาภาวิลเดวายนัดตานารี

(๒) เจ้าพระยาจักรี (หมุด)

(๓) หนังสือของเจ้าเมืองพุทไธมาศเรียกศุภอักษร

(๔) พระยาจันทบุรี ที่คบกับขุนรามหมื่นส่อง ไม่ยอมรวม
 กำลังเข้ากับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อแรกจะถูกขาคี ดูประชุม
 พงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๑๘

พระครูพิเชษ ขุนหลวงพระไกรศรี พระเกษม และผู้มีชื่อ (คือ) เจ้าจ้อย ๑ หลวงสงขลา ๑ พระยาจันทบูร ๑ จินบุนเส็ง ๑ ขุน..... ๑ (รวม) ๕ เข้ามาเฝ้าพร้อมกัน จึงตรัสสั่งให้ลูกขุนปรึกษาโทษผู้มีชื่อ ๔ คน ลูกขุนเอาคำปรึกษากราบบังคมทูลพระกรุณา ใจความให้ประหารชีวิตสิ้นทั้งโคตรโดยบทพระอัยการ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ออกไปปรึกษากันก่อน ว่าอย่างไรที่รอดจากความตายนั้น ให้.....ถ้าผู้ใดคิดได้อย่างไร ก็ให้ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย ถ้าเห็นชอบด้วย จะพระราชทานชีวิตให้ทำราชการแก้ตัวสืบไป ถ้าไม่เห็นชอบด้วย ก็ตามโทษานุโทษโดยลูกขุนปรึกษา

รายการกองทัพหน้า ที่กล่าวมาแล้วในหน้า ๙

วันจันทร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ปีเถาะตรีศก (พ.ศ. ๒๓๑๔) ทัพหน้ายกจากพุทไธมาศไปตีกรุงกัมพูชา ธิบตี ทรงพระกรุณาพระราชทานเรือพระที่นั่งรองลำ ๑ ให้เป็นเกียรติยศ กองเจ้าพระยาจักรี นาย ๒๑ โพร ๖๖๘ (รวม) ๖๘๙ คน เรือรบ ๒๐ ลำ สรรพด้วย

ปืนหน้าเรือ ปืนรายแคม เครื่องศัสตราวุธทั้งปวง กอง
 พระยาโกษา นาย ๖๗ ไพร์ ๕๗๕ (รวม) ๖๔๒ คน
 เรือรบ ๕๐ ลำ กองพระมหาเทพ นาย ๔๖ ไพร์
 ๓๕๗ (รวม) ๔๐๓ คน เรือรบ ๑๒ ลำ กองจมนไว-
 วรนาถ นาย ๙ ไพร์ ๒๖๓ (รวม) ๒๗๒ เรือรบ ๖
 ลำ กององค์รามราชา นาย ๑ ไพร์ ๒๙๙ (รวม)
 ๓๐๐ เรือรบ ๙ ลำ ทั้ง ๕ กอง นาย ๑๔๔ ไพร์
 ๓,๑๖๓ (รวม) ๓,๓๐๗ คน เรือรบ ๙๗ ลำ สรรพ
 ค่ายปืนหน้าเรือ ปืนรายแคม เครื่องศัสตราวุธทั้งปวง
 ครั้นยกไปถึงปากน้ำโพรงกระสังพบเรือประเจียงญวน ๓
 ลำ ใต้รบกัน หลวงราชเสนายิงปืนใหญ่ ดินชนวนตกลง
 ตีตลุกบ่ศตันถูกหลวงราชเสนายาย และญวน นั้นก็แตก
 โดตหน้าหนีไปบ้าง ถูกปืนตายบ้าง จับตัวได้พันเสียบ้าง

รายนามเจ้านายและขุนนางในกองทัพหลวง

ณ เมืองพุทไธมาศ

เจ้านคร (คือเจ้านครศรีธรรมราช)

เจ้านุรุทธเวา

เจ้าเชษฐกุมาร

พระยาราชเสนา

พระยาพิชัยไศสวรรย์

พระยาทิพโกษา

พระยาพิชัยรัตนฤทธิ

พระยาจันทบุรี (ใหม่)

พระยาประจักษ์

พระยาอภัยพงศา

พระยาสุรเสนา

พระราชสมบัติ

พระสุนทรโวหาร

พระเทพอรชุน

พระสุธรรมอาจารย์

พระญาณประสิทธิ์

พระสารสุธรรม

จมนสรพรเพชญ์ภักดี

จมนศรีเสาวรักษ์

จมนเสมอใจราช

หลวงราชินิกุล

หลวงอินทรมิบาล

(รายนามตามที่จดไว้นี้ เข้าใจว่าไม่ใช่ทั้งหมด เช่น
เจ้าพระยาสรประสิทธิ์ ก็ไม่ได้กล่าวไว้ด้วย)

จุลยุทธการวงศ์ ความเรียง (ตอนต้น)

๑ ข้าขอภิวันต์ พระคุณอนันต์อันประเสริฐ ยิ่งถ้า
เลิศรัตนตรัย พระคุณอันสูงใหญ่ยิ่งทั้งสาม อนึ่งคงาม
บริสุทธิ คือ คุณพระพุทธรชินมาร คุณพระธรรมสารน-
พางค์ คุณพระสงฆ์อภิวังกษิณาสพ ข้าน้อยนอบนบพระ
คุณทั้งสาม ด้วยจิตงามกุศลเจตนา ขอให้ปีทาอุปั้ทวะอัน-
ตราย สรรพสิ่งอันร้ายจงสูญสาบ ด้วยอานุภาพแห่งข้า
ประณาม แก่ชุมชนสามแห่งแก้ว สัมฤทธิ์แล้วจะสาธก ใน
บุพปัญจกทั้งห้า จะแต่งปกรณาพระคัมภีร์ มีนามคดีตาม
ประสงค์ ชื่อจุลยุทธการวงศ์อันปรากฏ ในชนบทสยาม
ประเทศ แต่ว่าได้เหตุนี้อธิบายไป สังเขปบัญญัติฐานนี้ไว้ตาม
สมควร แต่เหล่าลั้วนสกุลชาติ ได้สววยราชย์สืบมาในกรุง
พาราประเทศไทย ตามที่ได้สังเกตไว้ได้ฟังมา ในบุราณ-

กตาโดยย่อ ที่ยังเหลือหลอมมีมาก ในบุรพภาควิดดาร เรื่อง
 นิทานพระร่วง เห็นจะซ้ำหน่วงเนิ่นนาน จะกล่าวนิทานอัน
 มาก มีหลายหลากไปเบื้องหน้า ข้าขอขมาภย ด้วยจิตใจ
 เป็นปฤชณ ซึ่งจะนิพนธ์ขาดเหลือ ผิดพลงเผื่อสืมหง จะ
 ไม่ตรงตามนิทาน เพราะบัญญัติญาณยังเยาว์ ด้วย นิทาน
 เก่าล่วงลับ ที่ได้สดับจึงว่ากล่าวได้แต่พอเป็นราวพึงรู้
 นักปราชญ์ผู้รู้แท้ ถ้าเห็นไม่แน่ช่วยแก้ไข ทัดแปลงให้
 ชอบด้วยเถิด

๑ โลกนาโถ อันว่าสมเด็จพระพุทธเจ้า อันเป็นที่
 พึ่งแก่อัศวโลกในไตรภพ เมื่อแรกได้ตรัสรู้ซึ่งพระสัพ-
 พัญญุตญาณใหม่นั้น พระองค์เสด็จนิสิตนาการนั่งเหนือ
 พระรัตนบัลลังก์แก้ววิเชียรในควงไม้พระศรีมหาโพธิ โว-
 โลเกนุโต เมื่อทอดพระญาณจักษุไปแลดูที่ตั้งพระพุท-
 ศาสนา ในมัชฌิมประเทศและปัจฉิมประเทศ เห็นแล้วซึ่ง
 ที่ตั้งพระศาสนานั้นโดยกาลบริเขต ด้วยพระสัพพัญญุต-
 ญาณว่าที่ตั้งที่ตั้งพระพุทธานุศาสนานี้แห่งพระตถาคต จะตั้ง
 ในมัชฌิมประเทศมีเมืองพาราณสีเป็นอาทิ จะได้สำแดง
 พระธรรมเป็นอันมากในชมพูทวีป ในปัจฉิมประเทศนั้น

ก็เป็นอันมาก มีเกาะลังกาเป็นอาทิ ครั้นพระองค์กระทำ
 สันนิษฐานแจ้งฉะฉานแล้ว เสด็จไปยังยังอยู่ในที่พระมหา-
 สถาน ๗ วัน ๗ ที่ เป็น ๗ แห่ง แล้วเสด็จไปสู่ป่าอสิปต-
 นิกทายวัน สันหนทาง ๑๘ โยชน์ ตรัสเทศนาพระธรรมจัก
 กัปวัตตคนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้งหลายให้สำเร็จ
 พระอรหัตต์ กับทั้งบริษัทเทวดามนุษย์นับด้วยแสน โภกฏ
 แล้วทรงพระกรุณาโปรดส่งไปซึ่งพระอรหัตต์ทั้งหลายใน
 นานาประเทศ เหตุว่าจะให้ตั้งพระพุทธศาสนา จะได้โปรด
 เทวดามนุษย์จะให้ได้พระอริยมรรคอริยผล สมเด็จพระ-
 ทศพลเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ อนิจจา วาโส พระองค์
 เสด็จอยู่ในนานาประเทศ คือพระเชตุพนและเวฬุวันมหา
 วิหาร ใกล้เมืองสาวัตถี และเมืองราชคฤห์เป็นอาทิ สำ-
 แดงพระธรรมเทศนาโปรดหมู่เวไนยสัตว์ ได้ อริยมรรค
 อริยผลพันทุกข์จะนับจะคณนามิได้ ตามพุทธกิจพุทธวิสัย
 พุทธประเพณี อัสติอายุโก ตราบเท่าพระชนมายุได้ ๘๐
 ทัศ แต่แรกได้ตรัสมาได้ ๔๕ พระวัสสา เสด็จไปสู่เมือง
 โกสินาราราชธานี ในวันจะนิพพานนั้นเสด็จบรรทมเหนือ
 พระแท่นที่หว่างคันธกุ่ม จึงทรงพระอาวชชนาการแจ้งว่า

มนุษย์จะได้ไปอยู่ในเกาะลังกา พระพุทธศาสนาจะปรากฏมี
 ในเกาะลังกานี้ เมื่อพระตถาคตนิพพานแล้ว ๔ เดือน พระ
 มหากัสสปเถระกับพระองค์อรหันต์ ๕๐๐ พระองค์จะกระ
 ทำมหาปฐมสังคายนา ณ เมืองราชคฤห์ แต่ปีนั้นล่วงไป
 ๑๐๐ ปี พระยสเถระ พระเวตเถระ กับพระอรหันต์
 ๗๐๐ พระองค์ จะกระทำทุติยสังคายนา ณ เมืองไพศาลี
 แต่นั้นล่วงไปอีก ๑๑๘ ปี พระโมคคลีบุตรติศเถระกับ
 พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ พระองค์ จะกระทำตติยสังคายนา
 ณ เมืองปาตลีบุตร ตโต ปรี แต่นั้นไปพระโมคคลีบุตรติศ-
 เถระ จะส่งพระอรหันต์ไปในนานาประเทศ ให้ตั้งพระ
 พุทธศาสนาไปรดสัตว์ให้ได้มรรคผล พระมหินทรเถระกับ
 พระอรหันต์ ๕ พระองค์ไปสู่เกาะลังกาทวีป ตั้งพระพุท
 ศาสนาแล้วจะทำจตุตถสังคายนา กับพระอรหันต์ ๑,๐๐๐
 พระองค์ ในเกาะลังกาทวีป เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไป
 ได้ ๕๐๐ ปี พระอรหันต์ทั้งหลายจะเขียนพระไตรปิฎกลง
 ในใบลาน อนึ่งทรงพระอาวชันนาการแจ้งว่า สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าที่พระชนมายุยืนนานนิพพานแล้ว มีบรมธาตุ
 เป็นแท่งประจุแท่งทองพระองค์เดียวใหญ่ยาว ๓-๔ ศอก

กัม บัคนพระชนมายุพระตถาคตน้อย จะไว้พระศาสนา
 ๕,๐๐๐ ปี จะอธิษฐานพระบรมธาตุให้เล็กเป็นหลาย
 พระองค์มากกว่าแสน จะได้เรียรายไปอยู่ในนานาประเทศ
 เทวทามนุษย์จะได้สักการบูชาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
 เป็นทางพระอริยมรรคอริยผล ครนสมเด็จพระทศพลแจ้ง
 เหตุแห่งพระพุทธกิจจะนั้นแล้ว จึงให้โอวาทานุศาสน์ส่ง
 สอนพระสงฆ์แก่เทวนิกรมนุษย์ เป็นที่สุดพระพุทธวจนะ
 ว่า อามนุชยามิ โว ภิกขเว ฯลฯ สมุปาเทถาติ ฉะนั้นแล้ว
 เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานด้วยนิพพานธาตุ ว่ามาทั้งนี้โดย
 สังเขปกถา ที่พิสดารวิถถารนั้นมีอยู่ในพระมหาปรินิพพาน
 สุตรโน้นแล พระกัมภีร์มหาวงศ์เป็นอาทิ พระกัมภีร์อื่น ๆ
 กัมแล

อดีตเต กิร คงได้ยินมาในอดีตกาล พระพุทธศักราช
 ศาสนาล่วงแล้วได้ ๑,๗๖๗ ปี เป็นจุลศักราชได้ ๕๘๖ ปี
 เท่านั้นแล เอโก ราชา ยังมีพระยาองค์หนึ่ง สิริธมฺมาโสโก
 นาม ทรงพระนามชื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช วสิษฐุโค-
 ตุโต เป็นเชื้อวงศ์ วสิษฐุโคตฤาษีชาติ ได้เสวยราชย์อยู่
 ในเมืองสุโขทัย มีบุญญาธิการยศศักดิ์บริวารเดชาานุภาพ

มาก ปราศจากบ้จจามิตรด้วยบุญฤทธิ์แห่งพระองค์ ทรง
พระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาบำเพ็ญพระราช
กุศลศีลทานเป็นอาทิ กอปรด้วยเมตตาพรหมวิหารญาณสุข
จิตแก่มหาชน แลท้าวพระยาในนานาประเทศ มิได้เบียด
เบียนบ้านเมืองอัน ๆ รักษาสมณพราหมณ์มหาชนมีเสนาบดี
เป็นอาทิ ให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทศพิธราชธรรม ยังมหาชน
ทั้งหลายให้กระทำกองการกุศล มีรักษาศีลแลให้ท่านเป็น
ต้น เสวยราชย์สมบัติอยู่เป็นเกษมสุขในเมืองสุโขทัย อยู่มา
วันหนึ่ง พระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระองค์บรรทมเหนือ
แท่นที่อันเป็นสิริไสยาสน์ในพระราชเรือนหลวง เพลารา-
ตรีภาคมีขมิ้นยามทรงพระอาวชันการซึ่งพระอุโบสถศีล
เห็นพระอานิสงส์มากยิ่งนัก มีพระทัยปรารถนาจะรักษา
พระอุโบสถศีล จึงทรงพระดำริว่า อาตมาภาพน จะระคน
ปนอยู่ด้วยสตรีภาพมาตุคามอันมีรูปอ่อนงาม จะรักษาพระ
อุโบสถศีลในพระราชฐานนี้ เห็นศีลนั้นจะไม่บริสุทธิ์
กอปรด้วยโทษไม่สมควร ถ้าอาตมาภาพไปสู่ภูเขาลวง
รักษาพระอุโบสถศีลในที่สงัดวิเวกปราศจากสตรีภาพมา-
ตุคาม ศีลนั้นจะบริสุทธิ์ มีพระอานิสงส์มาก ครั้นทรงพระ

ค้ำแล้ว ในวันรุ่งขึ้นเจ้าจึงดำรัสสั่งให้หาข้าราชการทั้ง
 หลายมีเสนาบดีเป็นประธาน แลพระสนมในทั้งหลายมีพระ
 อัครมเหสีเป็นอาทิมาเฝ้าแล้ว ดำรัสสั่งว่า โภณฑา คูกร
 ท่านทั้งหลาย เราจะไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่ภูเขาหลวง
 ท่านทั้งปวงจงช่วยกันรักษาขอบเขตต์เสมาบ้านเมืองพระ-
 ราชวังเราจงดี อย่าให้มีภัยอันตราย ท่านทั้งหลายอย่าได้
 ประมาทใน ๗ วันกว่าเราจะกลับมา สมเด็จพระบรมราชา
 ธิราชส่งแล้วเสด็จฉไลลาศ ด้วยเสนามาตย์จตุรงค์เป็นบิวาร
 ทรงยานพาหนะพระที่นั่งพร้อมด้วยสุรโยธิน้ำหลัง หมอง
 กลอง แตรสังข์กรรชิงฉัตร อออิงคะนิงแออัดสว่างไสว
 ทวนธงไชยาบฉัตรแดงปลาบจามรี ให้นิมนต์พระสงฆ์
 ราชาคณะไปเป็นหลายพระองค์ ครั้นถึงเชิงเขาหลวงที่กำ
 บังเงอมกุหาศิลาตาดสะอาตงามที่ดีแล้ว ให้คนทั้งหลาย
 กลับคืนมาเมือง จึงสมათานพระอุโบสถศีลในสำนักแห่ง
 พระสงฆ์แล้ว ก็ส่งพระสงฆ์กลับคืนไป เอาไว้แต่ราชบุรุษ
 ๔ คนเป็นเพื่อน พระองค์ก็รักษาพระอุโบสถศีล ด้วยจิต
 อันสุจริตอยู่ในสถานทีนั้น

โส ราชฯ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช เมื่อรักษา
พระอุโบสถศีลในที่นั้น ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓ วันบ้าง
จึงกลับไปว่าราชกิจในพระนคร ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๓
วันบ้าง แล้วกลับไปรักษาพระอุโบสถศีลเนื่อง ๆ ในที่นั้น
เป็นหลายครั้ง เป็นเหตุจะได้สังวาสด้วยนางนาค ด้วยอุป-
นิสัยแห่งกุศลบุญได้กระทำมาด้วยกันแต่ก่อน หนึ่งเป็นเหตุ
จะได้พระราชบุตรอันมีมหิททธิฤทธิ์เคชาณุภาพบุญญาธิการ
มาก หนึ่งเป็นเหตุแห่งกุศลวิบากแห่งคนทั้งสามนั้น จะให้
บังเกิดปรากฏเป็นอัศจรรย์ประหลาดโลกอันควรแก่กาลนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าสุโขทัยมีพระทัย
ปรารถนาจะเสด็จไปประพาสในเชิงมหาบรรพต ทอดพระ-
เนตรชมวนรูกษชาติพฤกษาคณานกนิกรมฤคีสัตว์จตุบาท
ทวิบาท แลห้องแถวธารธาราน้ำไหล ในซอกห้วยคุหา
ศิลาตาด รุกษชาติน้อยใหญ่ในประเทศที่นั้น ครั้นเสด็จ
พระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแลไปแต่ข้างโน้นข้างนี้
จึงได้เห็นซึ่งนางนาคนิมิตตัวเป็นงูเล็ก ยินดีด้วยราคะจิต
สังวาสกับด้วยคุณวิเศษซึ่งกายอันเกี่ยวพันกันอยู่ในที่นั้น

พระองค์จึงพิจารณาตู่เห็นงั่วเมีย^๕ นนรุปราม^๕ ประหลาดคอก
 แดงหงอนแดง จึงแจ้งว่า^๕ นชะรอยเป็นนางนาคตระกูลสูง
 จึงทรงพระดำริว่านางงั่ว^๕ นนรุปรามเป็นตระกูลนาคอันสูงศักดิ์
 มีกวัที่^๕ จะมารักสังวาสกับ^๕ บิดนตระกูลต่ำ ครั้นทรงพระราช-
 ดำริแล้วเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยคาคด^๕ ใหญ่ หงสองผลัดออกจาก
 กันต่างตัวต่างไป นางนาค^๕ นั้นมีความละเอียดโกรธซึ่งพระยา
 นน^๕ จึงคิดว่ากูควรจะมาเสียซึ่งพระยาน^๕ ก็ให้บังเกิด โกร
 ธกใจกลัวด้วยบุญญาฤทธิแห่งพระยาน^๕ นั้น มีอาจะกระ
 ทำร้ายได้ก็ปลาศนาการอันตระธานกลับคืน^๕ ไปสู่นาคพิภพ
 แห่งตน เข้าไปสู่สำนักแห่งพระราชบิดามารดา^๕ นั้งในที่
 ควรแล้วมันส์การไหว้พระราชบิดามารดาโรหนุติ^๕ แกล้ง
 กระทำมารยาร้องให้ด้วยความโกรธ^๕ นั้น จึงกล่าวโทษใส่
 ความแก่พระยาสุโขทัยว่า เทว^๕ ข้าแต่พระราชบิดา ข้าพ
 เจ้าอ้อลาพระองค์^๕ หนีไปรักษาอุโบสถศีลในถ้ำมมนุษย์ เทียว
 ชมประเทศหาที่สบายที่ภูเขาหลวงไกลเมืองสุโขทัย ประ-
 เทศ^๕ ทนน^๕ ประดับไปด้วยรุกขชาติลดาตาศเครอวัลย์ ภูเขา
 นน^๕ มีค^๕ หาด^๕ ห้วย^๕ เทว^๕ ชะเงอม^๕ ผา^๕ ศิลา^๕ ลาด^๕ ตาศ^๕ ดา^๕ ด้ว^๕ ย^๕ ก^๕ น^๕

ทรา ซอกซังถ่องแถวธารธาราน้ำไหล ป่าไม้ระหงรโ-
ฐานเป็นสนุกสบายใจ ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ในที่นั้น ได้เห็น
พระยาสุโขทัยเที่ยวมาที่ประเทศนั้น ข้าพเจ้าไม่ทันหลบ
หลีก พระยานนโกรธจึงตีข้าพเจ้าด้วยกระบองอันใหญ่
ข้าพเจ้าเจ็บปวดเป็นสาหัสแทบบรรดาตาย ข้าพเจ้าตกใจ
กลัวยั้งนักมิอาจทำอันตรายแก่พระยานนโกรธได้ ข้าพเจ้าจึง
หนีลงมาสู่สำนักแห่งพระองค์น พระยานนโกรธทำให้บิดา
ได้ความอภัยสอคอาย พระองค์จึงมาเสียดซึ่งพระยานนโกรธ

ตทา ในกาลนั้น พระยานาคราชได้ฟังนางนาค
พระราชบุตรบอกดังนั้น ก็โกรธพระเจ้าสุโขทัย จึงมา
จากนาคพิภพด้วยเพศเป็นคาบสฤษี.....ควรรที่อาตมาภาพ
จะไปตามดู ก็จจะรู้เหตุเมื่อภายหลัง ครนถึงทนนจึงเข้า
ไปสู่สำนักแห่งพระเจ้าสุโขทัยนั้น แล้วถามว่า มหาราช
บุตรพระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์มาอยู่ในที่นี้ด้วยเหตุตั้งฤ
พระองค์ได้เห็นสิ่งใดประหลาดบ้าง พระยาจึงบอกว่า
ข้าแต่พระคาบส ข้าพเจ้ามาอยู่เพื่อจะรักษาอุโบสถศีล อยู่
มาช้านานแล้ว วันหนึ่งข้าพเจ้าเที่ยวไปภูมิประเทศเชิง
บรรพต เพื่อจะชมต้นไม้และภูเขาที่อธารธาราธาแหวนก

เนื้อต่าง ๆ จึงเห็นผู้เมียทั้งสองสงวาสเกี่ยวพันกันอยู่ แต่
นางผู้มีรูปร่างงดงาม คอแดงประหลาด จึงคิดว่านาง
ง้วนชะรอยจะเป็นตระกูลชาตินาคราชอันสูงศักดิ์ ไม่
ควรจะมารักสงวาสด้วยชาติง้วนตระกูลต่ำจะเสียตระกูลไป
ไม่ควร ข้าจึงเอาไม้เท้าเข้าเขี่ยคักใหญ่ทั้งสองปลัดพราก
จากกันไป ข้าเห็นประหลาดแต่เท่านั้น

ขณะนั้นพระยานาคได้ฟังคดีง้วนถึงง้วน ก็เห็นคุณ
พระเจ้าสุโขทัยเลื่อมใสยินดี จึงอำลาด้วยการระแวง
กลับคืนไปสู่สำนักพิภพพิโรธราชธิดา ปรีภษนาด้วยวาจา
ทารุณต่าง ๆ ครหาตีเตียนเป็นอันมาก แล้วว่าออกคนร้าย
ท่านหลวงเราว่าจะลาไปรักษาศีล กลับไปเที่ยวเล่นซู้ซู้ชาย
ชาติง้วนตระกูลต่ำ กระทำชาติสมเภทเสียตระกูลมีโทษ
มาก เอ็งอย่าอยู่ในเมืองนาคนี้เลย จงไปสู่สำนักแห่งพระ
เจ้าสุโขทัย ท่านมีคุณแก่เราทั้งตัวเอ็งเป็นอันมาก เอ็งไป
อยู่ปรนนิบัติเป็นทาสท่านในสถานทีนั้นเถิด

นางนาคนั้นครั้นได้ฟังถ้อยคำแห่งพระบิดา ปรีภษ-
นาด้วยวาจาอันหยาบช้าถึงง้วน ตกใจกลัวตัวสั่น จึงอำลา
บิดามารดาแล้วมาสู่ภูเขาลวง จึงนิमितสรีรกายงามเนติ

ฉายโสภี เป็นครุณนารีรูปร่างงดงามเทพธิดาประดับบุษยา
 อารมณ์ที่พ้ออันสะอาด จึงลีลาศเข้าไปสู่สำนักแห่งพระเจ้า
 สุโขทัยนั้น นั่งในที่ควรแล้วนมัสการพระยานั้น พระเจ้า
 สุโขทัยจึงถามว่าเจ้าชื่อนี้ใคร เจ้ามาแต่ไหน เจ้ามาสู่สำนัก
 เราด้วยเหตุอันใด นางนาคนั้นจึงนำเนื้อความนั้นตามจริง
 กุจตั้งคำพระบิดาว่ากล่าวมาแต่หนหลัง พระเจ้าสุโขทัย
 ได้ฟังดังนั้น แจ้งเหตุที่พระทัยโสมนัสยินดีมีสุนทรพจน์ว่า
 ออเจ้าหนที่เป็นนางงูเล็กนั้น แล้วเป็นบุตรีพระยานาคราช
 บิดาให้เจ้ามาปรนนิบัติเราก็คงแล้ว ชนทั้งสองก็สงวาสอยู่
 ด้วยกันตามประเพณีคติโลก นางนาคนั้นเป็นที่เสน่หารัก
 โกร่แห่งพระยาน้อยนัก ด้วยเหตุว่านางนาคนั้นตบแต่ง
 เครื่องอุปโภคบริโภคาอาหาร เอ็ม โอ ซ โอ ชาร สบรี สุทธิ
 สะอาดต่าง ๆ แล้วไปด้วยอิทธิฤทธิ์เดชานุภาพแห่งนาค
 แทนที่สิริไสยาสน์ประดับด้วยดอกไม้และเครื่องลูบไล้
 สุกนธมาลา นวดพั้นคนหัดถ้บาทาสรีรกายาต่าง ๆ นางนาค
 ปรนนิบัติบำรุงบำเรอพระบรมราชธิดา มาช้านานถึง ๗
 ราตรี

สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมโศกราช เสวยสมบัติด้วยนางนาคเป็นมโหฬาริกภาพเล่นหาอาลัย ประหลาดละเอียดกว่ามนุษย์เป็นอัศจรรย์ พระองค์ปรารถนาจะรับพานางนาคนั้นเข้ามาไว้ในพระราชวัง จึงตรัสแก่นางนาคนั้นว่า ภาทุเท คุณกรเจ้าผู้มีพักตร์อันจำเริญ บัดนี้เราจะรับเจ้าเข้าไปไว้ในพระราชวัง ตัวเราจะกลับไปสู่พระนครก่อนว่าราชการอยู่ ๗ วันแล้วจะจัดแจงแต่งยานุมาศราชมารถกับทั้งโยธาบริวารเป็นอันมากมารับเจ้าเข้าไปในพระนคร เจ้าค่อยอยู่จงดีในที่นี้ อย่ามีทุกข์เดือดร้อนเศร้าโศกสนค้ำรบ ๗ วันเราจะออกมา เจ้าอย่าโศกาลัยไปสู่ที่อื่น สั่งสอนแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระนคร

สมเด็จพระมหากษัตริย์มีกิจการภารธุระเป็นอันมาก มีพระสนมনারีที่โปรดปรานก็เป็นอันมาก มีสติเมกเคลมลิ้มไปมิได้ระลึกถึงนางนาคนั้น ล่วงพ้น ๗ วันมิได้ออกไปรับนางนาคช้านานไป นางนาคเมื่อค้อยอยู่ในที่นั้นมิได้เห็นพระยาออกมารับล่วงพ้น ๗ วันแล้ว ก็เป็นทุกข์โทมนัสเศร้าโศกใจ ร้องไห้คร่ำครวญหาพระยาสุโขทัย ว่าไรไปมาต่าง ๆ ว่าพระเจ้าสุโขทัยองค์นี้เป็นชายชาติมนุษย์

วาจาไม่บริสุทธิ์ เจริญสาหัสจวาทมิได้ ส่งเข้าไว้ว่า
 จะไปก่อน ถ้วนครบ ๗ วันแล้วจะกลับมารับ พระยามนุษย์
 องค์นี้ เจริญสับปลับล่องเข้ามาทั้งไว้ในกลางป่า เอกาแต่
 ผู้เดียวเปลี่ยวใจ ชะรอยบุญตัวข้าหาไม่ ได้ผิวไม่รอดชั่ว
 จึงหน่ายหนี ชะรอยว่ากรรมมีข้าได้ล่องเบียดเบียนสมณ
 พราหมณาให้เสียศีลสิกขากรรมนั้น จึงมาถึงตัว ณ ครั้น
 ข้าได้สงวาสอยู่ด้วยสามี่ ๗ วัน สัตว์มาบังเกิดในครรภ์ให้
 เสียวสันอศจรยัยิงนัก นิमितประหลาดประจักษ์เห็นหลาก
 ครั้น จะพากรรมนั้นไปสู่เมืองนาคให้ผู้อื่นรู้จะได้อุปศ
 อดสูแก่ญาติแลมิตร ครั้นคิดแล้วจึงลุกออกไปด้วยโทม
 นัส ชัดใจพระสามี่ด้วยโลกีย์ราคจิตคิดแก่น ถือเอาผ้า
 แดงกับแหวนพระธำมรงค์ของชอบใจ ที่พระยาให้ไว้ชม
 พลังคู่ต่างพระพักตร์นางกักรักสุดสวาท จึงคิดจะนิราศไป
 สูเมืองนาคจะสารอกรากต่อมโลหิต อันติดไปในครรภ์อัน
 สัตว์มาบังเกิดอยู่นั้นไว้ให้แก่พระยาภัสตาสามี่ ครั้นคิด
 แล้วจรลีไปที่ริมฝั่งคลอง ไกลท้องธารที่เป็นชอกก่าบัง
 จึงนางนาคนั่งลงด้วยโทมนัสโสกา วางพระภูษาพับเป็น
 ฐานล่าง แล้ววางพระธำมรงค์ตรงกลางชนบ ^๕ แล้วจึง

อริษฐานสำรอกต่อมโลหิตด้วยนาคฤๅษณ์แห่งตน ลงไว้ใน
 ทัพบนางพระธำมรงค์นั้น แล้วอริษฐานให้สัตว์นั้นมีให้มีภัย
 อันตรายด้วยฤๅษณ์นาค ประกาศฝากลูกนินแก่หมู่เทพดา
 ทั้งหลาย อันสิ่งสูงในรุกขพิมานภูมิสถานทุกประเทศเขต
 ขอบขุนเขาหลวง ว่าเทพดาเจ้าทรงปวงเอ็นดูด้วย ช่วย
 อภิบาลรักษาลูกน้อยของข้าอย่าให้มีภัยอันตรายต่าง ๆ ว่า
 พลังกร็องให้เราไรอาลัย ถึงพระภัสสะสามิมีใครจะไปได้
 ฝากลูกน้อยไว้แก่นางพระธรรณี นางนาคก็กลับ ไปสู่นาค
 พิภพแห่งตน

ในกาลนั้นยังมีคางคกตัวหนึ่ง เทียวมาเพื่อจะหา
 เหยื่อที่แถวธารคลองนานน พอประสบพบต่อมโลหิตที่วง
 พระธำมรงค์นั้น ได้กลิ่นคาวโลหิตก็ติดใจยินดีจะได้กิน
 เป็นภักษาหาร คางคกก็คลานต่อมโดดเข้าไปคาบกะพ้ำ
 เอาต่อมโลหิต กล้ากลิ่นเข้าไปกับพระธำมรงค์ คางคก
 มีอาการงัวงมอยู่ได้ บัดเดียวใจก็ถึงแก่ความตาย ด้วย
 พิษนาคนั้นร้ายเป็นที่สุด แต่สัตว์นั้นอยู่ในรูปนั้นเป็น
 มนุษย์ มีบุญญาธิการอันภาพมากด้วยเป็นเชื้อชาตินาค

จึงไม่ตาย อาศัยอยู่ในรูปกายแห่งคางคกนั้นไม่เนาเบียด
เป็นปกติ เที่ยวอยู่ในลำคลองด้วยรูปคางคกนั้น

ส่วนพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช เมื่อลวงพ้น ๗ วัน
ไปแล้วจึงได้สติระลึกถึงนางนาค จึงจัดแจงรถราชยาน
ออกไปรับกับบริวารโยธาเป็นอันมาก ครั้นถึงทันนมได้
เห็นนางนาค แล้วมหาชนเที่ยวค้นหาทุกแห่งหนในประ-
เทศเขตขอบเขาหลวง คนทั้งปวงมิได้ประสบพบเห็นนาง
นาค แต่เที่ยวหาสนสามราตรีก็มีพบนางนั้น แล้วสมเด็จพระ
พระเจ้าสุโขทัยก็เสด็จไปเป็นทุกข์โทมนัสเป็นอันมาก
ด้วยเสียดายนางนาคคงเสียเมืองให้ขาดแก่นขุนเคืองพระ-
ทัยตน ไม่ได้แล้วก็กลับพยุหพลคืนเข้าไปสู่พระนครนั้น

ครั้นยังมีบุรุษแก่คนหนึ่ง สงวาสอยู่ด้วยหญิงแก่คน
หนึ่ง เป็นสามีภรรยาเพื่อนศาลากัน อยู่ตำบลบ้านพุชอน
ใกล้ภูเขาหลวง สองคนผิวเมียนนเคยเที่ยวช้อนปลาในลำ
คลองนั้นเลี้ยงชีวิตมาแต่ก่อน วันนั้นเมื่อจะมีเหตุ สอง
คนผิวเมียนนถือเอาสุ่มส้อมแลช้องออกไปถึงริมคลองนั้น
พากันเดินไปตามริมฝั่งจึงเห็นผ้าแดงก็ไต่ฝานน คนทั้ง
สองก็คิดใจห่อผ้าแล้วช้อนปลาในคลองนั้น ด้วยบุญเดชา-

เอาทารกกล่าวค้ำอันเป็นที่รักขึ้นนมโสมนัส กับด้วยยาย
 ผู้เป็นภริยาพากันบริโภคนาหารแล้ว โทมนาการรัก
 ใครเจ้ารว้งยิ่งนัก ประคอบบุตรอันเกิดกับตน บำรุงบำเรอ
 เลี้ยงด้วยเมตตาจิต ร้องเรียกชื่อว่าเจ้ารว้งมาจนตราบทุก
 วันหนด้วยชื่อนั้น เจ้ารว้งบังเกิดเมื่อจุลศักราชได้ ๕๕๑
 ปี เมื่อจำเจิญมามีรูปงามโฉมงาม มีบุญญาธิการมหิทธิฤทธิ์
 มาก มีวาจาสิทธิ์กระทำการสิ่งใดก็สำเร็จสิ่งนั้น พอใจเล่น
 ว้าว แลช่วยกระทำการของบิดามารดาแลมีอุทิศสาหะเป็น
 อันมาก เป็นที่รักที่ชออบใจบิดามารดาเป็นอันมาก

๓๐๖ ศิลปะอินเดีย ๑ เล่ม ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า
สุภัทรดิศดิสกุล ทุงแปล

กล่าวถึงการค้นคว้าเกี่ยวกับอารยธรรมอินเดีย
ลักษณะโดยทั่วไป ความงาม และวิวัฒนาการ
ของศิลปะอินเดีย ศิลปะสมัยต้นประวัติศาสตร์
หรือศิลปะอินเดียโบราณ ศิลปะคันธารารัฐมถุรา
และอมราวดี ซึ่งเหมาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจ
ความรู้ด้านโบราณคดี

๕๐๑-๕๐๒ ลัทธิธรรมนิยมต่างๆ เล่ม ๑-๒

เล่ม ๑ กล่าวถึงลัทธิธรรมนิยมประเพณีการปกครอง
เรื่องเงินของราษฎรภาคอีสาน ประเพณีแต่งงานใน
ลักษณะต่างๆ ชนชาติชาวป่าซึ่งมีหลายชาติด้วยกัน
และเรื่องตำราหนังสือเล่นในงานมหรสพ

เล่ม ๒ กล่าวถึงหมายรับสั่งการพระราชพิธีและงาน
พระราชพิธีต่างๆ หมายรับสั่งเรื่องรับเซอร์ยอนเบาริง
ตำราขบวนเสด็จครั้งกรุงเก่า ลักษณะการพระราช
พิธีโสภณต์ และคำให้การของสมณทูตพม่าว่าด้วย
ประเพณีสังฆมณฑลในประเทศพม่า ฯลฯ

๕๑๑ โขน ของ นายธนิต อยู่โพธิ์

ผู้เขียนได้รวบรวมถึงความเป็นมา กำเนิดที่มาของ
คำว่า “โขน” วิวัฒนาการตำนานโขนหลวง
เรื่องสำหรับเล่นโขน หัวโขน การฝึกโขนเบื้องต้น
วงดนตรีประกอบการแสดงโขน ตลกโขน วิธี
คู่โขน ประเพณีไหว้ครู ธรรมเนียมและเคล็ดตลา
ทล่อกัน ๕ ๕ เพื่อให้ผู้สนใจอาจใช้เป็นแนวทาง
เพื่อเข้าถึงรสนิยมของศิลปะประเภทนี้ได้ตามสมควร

๑๑๐๖ รวบรวมเรื่องเที่ยว ของ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
เป็นหนังสือที่รวมเรื่องเที่ยว ซึ่งเขียนไว้ในทำนอง
ต่าง ๆ กัน ถึง ๘ เรื่อง คือ เที่ยวอิตาลี ๒๔๗๔
ไปอินเดีย ๒๔๙๒, การประชุมที่ไมซอร์ ๒๔๙๒
การสู้รบที่เมืองสเปน ๓๔๙๔, เที่ยวอิตาลี
๒๔๙๔, อันดาลูเซีย ๒๔๙๙, ไปสวนลุมพินี
๒๔๙๙, งานฉลอง ๒๕ ศตวรรษของพระพุทธ-
ศาสนาที่อินเดีย ๒๔๙๙ แต่ละเรื่องมีสารระนำอ่าน
๕ ๕
ทงสน

๑๓๑๙-๑๓๒๐ ทรัพย์สินในดิน เล่ม ๑-๒ ของ สันตสิริ

แปลจากผลงานเรื่อง The Good Earth ของเพิร์ด
เอส บค ซึ่งเป็นงานชิ้นเอกที่ผู้ประพันธ์ได้รับรางวัล
โนเบล ผู้เขียนสามารถถ่ายทอดชนบ ธรรมเนียม
ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีนอย่างแจ่มชัด
ซึ่ง ได้มาจากประสบการณ์ที่ได้คลุกคลีกับชีวิตบนผืน
แผ่นดินใหญ่มายาว ความซื่อสัตย์และอดทนของ
ผู้หญิงจีน ที่มีต่อสามีและครอบครัว ซึ่งจะเห็น ได้
เด่นชัดในตัวละครของหวางหลง

๑๓๓๓ เรื่องสั้นตัวอย่าง ของ นายเจือ สตะเวทิน
เป็นหนังสือที่ผู้เขียนได้รวบรวมเรื่องสั้นตัวอย่าง ทั้ง
เก่าและใหม่ของนักประพันธ์ชาวต่างประเทศ หลาย
ท่าน ซึ่งมีแนวการเขียนแตกต่างกันออกไปทั้ง
ในด้านการดำเนินเนื้อเรื่อง การใช้สำนวนโวหาร
อันแสดงถึงศิลปะการ ประพันธ์ และ ทักษะ ทาง
วรรณคดี ซึ่งจะให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลิน
และประโยชน์อย่างคุ้มค่า

๑๔๑๓-๑๔๑๔ นิทานอิหร่านราชธรรม (ประชุม
ปกพิมพ์เล่ม ๑-๒) ของกรมศิลปากร

นิทานพวกนี้เป็นนิทานแขก ไทยมาเรียกกันว่า
“เรื่องสิบสองเหลี่ยม” ต้นฉบับเดิมมาแปลเป็น
ภาษาไทยแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นเรื่องที่น่าถอ
กันมากเพราะเป็นนิทานสุภาษิตว่าด้วยราชธรรม

๑๕๐๕ รวมปาฐกถา ของ หลวงวิเชียรแพทยาคม

เป็นปาฐกถาที่บรรยายว่าด้วยปัญหาเรื่องกิจวัตรประ
จำวันของคนทั่วไป การศึกษา มารยาท กามารมณ์
และการสมรส ปัญหาเรื่องการค้าสมาคม และจิต
วิทยาต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๑๔ เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่อง
น่าอ่านน่าสนใจทั้งสิ้น

๑๕๑๐ รวมเรื่องเขียนของนายสุกิจ นิมมานเหมินทร์

เป็นหนังสือคอกเล่มหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวมเรื่อง
ที่น่าสนใจไว้หลายเรื่อง เช่น นักเรียนสตรี เรียน
วิทยาศาสตร์ไปทำไม หรั่งโย ไทยเป็น หรั่งเงิน
ไทยหัว ความผิดแบบวิลันดา ประวัติคำบางคำ
เชียงใหม่ เชียงรุ่ง ฯลฯ เรื่องเหล่านี้ชวนอ่าน และ
มีข้อคิดที่น่าสนใจทั้งสิ้น ■

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

